کتاب:: د پښتو ژبي ننني مسألي
د پښتو د وتلي او منلي بابا (لوی استاد- علامـه حبيبي) د عالمانه نظريو په رڼا کي، انتقادي څېړنه
ليکوال:: محمد هارون خپل شعشعي
چاپکال:: لندن، ۲۰۰۷ ميلادي کال
کمپوز/ډيزاين::خپله ليکوال

اهدأ

د پښتو ژبي د ننيبو مهمو مسألو په اړه دا کوچنی کتابګوټی، د افغاني فرهنګ د تر ټولو لوړ ليکوال او څېړونکي) لوی استاد - علامه عبدالحي حبيبي (سپېڅلي اروا ته وړاندي کوم، چي پاخه او نوښتګر علمي اثار به يې، تل تر تله د بې شماره ليکوالو او څېړونکو د لاري مشال وي .

محمدهارون خپل شعشعي

د چاپ ټول حقوق له ليکوال سره خوندي دي دانلان چاري ښنوا ويب پاڼه

مخکنۍ خبري

د لوی خدای په نامه

زه په يوه سوچه پښتني کورنۍ کي زوکړی يم . د لوی او مهربان څښتن له برکته او د خپل فاضل او عارف پلار په زيار مي، په کورني چاپېر کي تل د پوهي او څېړني خورا په زړه پوري اثار موندل کېده. دا هم د هغه بې ساري غني او سخي ذات پېرزوينه وه، چي له کوچني والي څخه مي د دې مادي نړۍ تر هر نعمت له کتاب او قلم سره ډېره مينه لرله. د ښوونځی کتابونو به مي د زده کړي او پلټني تنده نه ماتوله، نو ځکه به زياتره د بېلابېلو ورځپاڼو ، مجلو او کتابونو په لوست بوخت وم. په پيل کي مي د نورو ژبو په پرتله، له خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي) پښتو) سره مينه او ښوَ ډېر زيات ؤ. د ځينو پخو او پياوړو پښتنو ليکوالو د خوږو ليکنو خوند مي تر اوسه هم له زړه نه وزي. باور وکئ، چي د ځينو ليکوالو خوږو علمي مضمونونو او داستاني اثارو به د کهربا په څېر په ځان پوري موښلولئ وم ؛ يوګړی به يې بلي خوا ته نه پرېښووم. ښه مي په ياد دي، چي ځيني رسالې او کتابګوټي به مي هيڅکله دوهمي ورځي ته نه پرېښوول ؛ په دوبي کي به کله په خونه او کله به د باندي د تاکانو تريخ سيوري لاندي، په داسي جوش او جذبه د هغو په لوستلو اخته وم، چي د دونيا ټولي ښې او ښادۍ به مي هېري وې. د مني او ژمي په پيتاوي کي به مي هم، د داسي اثارو په لوستلو سره د زړه ګرمي لا زياتيده؛ خو له بده مرغه په پښتو کي د داسي ليکنو او اثارو شمېر له لويه سره ډېر لږ ؤ ؛ او هغه په دې، چي له يوې خوا د زمانو ډول ډول ناخوالو زموږ د لرغوني او سپېڅلي پښتو ډېر ارزښتناک او ګران بيه اثار له خاورو سره خاوري کړي دي؛ او له بلي خوا ځينو بې دردو پښتنو واکمنانو هم په خپلو ناسمو سياستونو سره، د خپلي سپېڅلي ژبي او اصيلو دودونو پر ځای، د نورو ژبو او فرهنګي ميراثونو ، روزني او پالني ته ملاوي تړلي وې؛ او تر اوسه پر دې پله پل ږدي. تاريخ شاهد دئ، چي د دې خاوري د ننګ او ناموس په ساتنه کي، تر هر چا مخکي د اتلو او زړورو پښتنوويني توی سوي دي؛ او لا پسي تويېږي؛ خو په ډېر تأسف سره چي د هيواد زياترو سياسي حاکمانو يې لرغوني او وياړلي ژبي ته ، د دوهمي درجې ژبي په سترګه کتلي؛ او لا کتل کيږي. دې بې رحمانه چلند ، پښتو له ښارونو او مدني ژوند څخه ليري په غرونو او رغونو کي ايسار کړې وه ؛ د ودي او پرمختګ ټولي لاري يې بندي سوي وې. د همدې دلايلو له مخي، ناڅاپي نه ده چي پښتو اوس له ادبي او علمي اړخه، ډېره خواره او نېستمنه پاته سوې ده. . .

که څه هم نن سبا په پښتنو کي د خپلي لرغوني ژبي او پښتني رواجونو د را ژوندي کولو مينه، تر بل هر وخت ډېره سوې ده؛ مګر د پښتو د ودي او غوړېدو په لار کي پېچومي او کړاونه تر پخوا نه دي لږ سوي. د بې شماره ستونزو او ربړونو له ډلي څخه يوه

مهمه ستونزه د ؟معیاري ؟او ؟ سوچه ؟ پښتو په نامه د ځینو پښتنو ژورنالیستانو ، شاعرانو ، لیکوالو او پوهانو افراطي هلې ځلې دي، چې زموږ د مندو او پلرونو ساده، اسانه او خوږه پښتو یې په یوه زموخته، پېچلې او کړکېچنه ژبه اړولې ده. د هرې ورځې په تېرېدو سره د پښتو په وینګ او کښنګ (شفاهي او تحریري بڼه) کې، تو پیر مخ په ډېرېدو دئ. دې کار د ژبې طبیعي ښکلا ، اساني او خوږوالی تر ډېره ځایه له منځه وړی دئ؛ پښتو نه یوازې د دې ژبې بهرنیېو مینه والو ته د ریاضي او فزیک تر فارمولونو ګرانه سوې ده؛ بلکې موږ ټول پښتانه هم د ؟معیاري ؟او؟ سوچه ؟ پښتوله ناوړو اغېزو خلاص نه یوو. ځینو بې پلتنې او څېړنې په چټکۍ سره د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړولو ته پونده ورکړې ده؛ هر څه چې یې پر دماغ ښه ولګیږي، سمدلا سه یې د نوي لغت او نوي اصطلاح په نامه را باسي؛ او بیا یې د خپلو سیاسي ملګرو ، شخصي خواخوږو او شاګردانو په مرسته په بېلابېلو مطبوعاتي وسیلو کي د پخو کاڼو او وروستیېو پرېکړو په توګه خپروي؛ ځیني د ټولنیزو ژوند د مسلطلو قوانینو ، په تېره بیا د کلیماتو د مرګ او ژوند د قانون پر خلاف، په تکلف او تصنع سره کوښښ کوي، چې هر څه د امیر کروړ په ژبه و وایي او ولیکي؛ ځیني نور بیا یوازې د خپلې خوښې لرغونو او وضعه کړو ټکو یو بد خونده کیچړی د ؟معیاري پښتو ؟ په توګه ټولنې ته وړاندې کوي؛ او له هر چا څخه په کلکه غواړي، چې په پټو سترګو یې ومني؛ او خپرولو ته یې ملاوې وتړي.

د خلګو په ژبه او نورو اصیلو فرهنګي میراثونو دا چپه غوبل، په واقعیت کې د هغو کسانو له خوا کیږي، چې له یوې خوا ځانونه د پښتو ژبې او پښتنې دودونو سرسپارلي ساتونکي ګڼي؛ او له بلې خوا په ډاډ او جرأت سره ادعا کوي، چې د پښتو ژبې، ادب او تاریخ په څېړنه کې هیچیري تر دوی لوړ علمي او مسلکي مقام نسته؛ نو ځکه پر هر هغه چا د جهالت او بې سوادۍ ټاپه وهي، چې د دوی پر هر ناسم او ناسره نوښت د انتقاد ګوته نیسي. د هیواد مطبوعات او د بېلابېلو تعلیمي او تحصیلي مؤسسو د زده کړې کتابونه خوڅه چې د شعر رنګارنګي، لطافت او نوښتګري هم د ؟معیاري ؟او ؟ سوچه ؟ پښتو له شر او ناوړه اغېزو خوندي نه ده پاته. سربېره پردې، د دې افراطي غورځنګ پلویانو له څو کلونو راهیسې کرار کرار دې خبرې ته هم لستوڼې را نغښتې دي، چې د پښتو ګرده پخواني اثار هم د خپلو جعل کړو معیارونو پر بنسټ له سره چاپ کړي؛ او په دې توګه د پښتو ژبې او ادب په تاریخ کې، د بېلابېلو لهجه یې توپیرونو او ځانګړتیاوو ټولې نښې نښانې له منځه یو سي؛ په بله وینا هر څه له امیر کروړه تر دې دمه، د خپلو ناسمو معیارونو په خوم (خم) کې ورنګوي؛ د مثال په توګه هر چیري چې د ؟سو ؟او ؟ سي ؟ ټکی وګوري، سمدستي یې په ؟ شو ؟او ؟ شي ؟ اړوي. همدغه راز د ؟ څلرم ؟او ؟ نونسم ؟ په څېر ټکي بې هیڅ پلټنې او ګروېږنې په ؟ څلورم ؟، ؟ نولسم ؟او داسې نورو بدلوي؛ اما په دې عیني واقعیت ځانونه نه خبروي، چې د خدای بخښلو شاعرانو یا لیکوالو له سلو پښتو څخه یو پښت هم د دوی په شان پښتونه ویل او نه لیکل. همدا اوس د احمدشاه بابا ، پیرمحمد کاکړ، شمس الدین کاکړ او نورو له شعري دیوانونو څخه رانیولې د لوی استاد - علامه عبدالحي حبیبي، منلي شاعر او لیکوال - استاد عبدالرؤف بېنوا ، فاضل استاد - علامه عبدالشکور رشاد او ځینو نورو شاعرانو ، لیکوالو او څېړونکو له لوړو ادبي او علمي اثارو سره همداسې لوبې کیږي .

له دې کبله د اریانۍ (حیرانۍ) خبره نه ده، چې نن سبا د پښتو په هغو اثارو کې، هیڅ خوند او خوږوالی نه لیدل کیږي ، چې د ؟ معیاري ؟ پښتو په اومه او کرغېړن رنګ لړل سوي وي. د ؟ معیاري ؟او ؟ سوچه ؟ پښتو په نامه دغو بې ځایه او بې ګټې کوښښونو زیاتره پښتانه دې اړ کړي دي، چې د خپلو ذوقي او علمي اړتیاوو د لیرې کولو په مقصد نورو ژبو له هغې ډلې څخه پارسي او أردو ته مخه کړي. د داسې پښتنو شمېر لږ نه دي، چې له نورو ټبرونو سره د دوستۍ او خپښۍ په وجه اوس په کورونو کې پارسي یا اردو وایي؛ خو د زړه له کومي هیله لري، چې د خپلو پلرونو او نیکونو په خوږه ژبه لیک او لوست زده کړي. لیکن په خواشینۍ سره د ؟ معیاري ؟ پښتو پلویانو ، زموږ د پلرونو او نیکونو خوږه پښتو اوس دونه پېچلې او ګرانه کړې ده، چې نه یوازې یې هغوی زده کړې ته زړه نه ښه کوي؛ بلکې زموږ په څېر سوچه پښتانه یې هم له ډېرو ربړونو او پېچومو سره مخامخ کړي دي .

دغو ټکو ته په پام سره مې، له ډېرو کلونو راهیسي په زړه کې وه، چې د پښتو د بې خونده کولو او ګرانولو پر دغه ناسم بهیر څه ولیکم؛ او په دې توګه د خپلې اسانه او خوږې ژبې په خوندي کولو او روزلو کې خپله ونډه واخلم. له نېکه مرغه تر ما مخکې زموږ د هیواد تکړه لیـــکوال او څیــــړونکي ، ښاغلي محمد معصوم هوتک ، د یوې پراخې لیکنې په ترڅ کې، د معیاري او

سوچه پښتو پر ځینو مهمو اړخونو علمي او مستدلي خبري وکړې، چي د ؟ معیاري پښتو؟ د ځینو ټېکه دارانو له ناوړه غبرګونونو سره یې، د پښتو ژبي په پراخو کورنیو او بهرنیو مینه والو کي پراخ هرکلی را وپاروه) عُمر دې ډېر او قلم دې غښتلئ وي (.
په دې لنډه لیکنه کي، چي اوس ستاسي درانه حضور ته وړاندي کیږي، د معیار او معیاري ژبي پر بېلابېلو اړخونو او د ژبي د سوچه تابه پرڅو اړخیزي څېړني سربېره، په ننني پښتو کي د ځینو التباسونو او ناوړه ترکیبونو د څو بولګو او په پای کي د پښتو ژبي د ریښتني بشپړتابه په باره کي، ځیني تحلیلي او انتقادي خبري سوي دي .
په دې خاطر چي په افغانانو کي د اثارو علمي کره کتنه تر ډېره حده نوی ګام او نوې پېښه ده؛ او ډېر ځله یې د علمي نقد اصلي هدفونو ته د خدمت پر ځای، د لیکوالو او څېړونکو تر منځ راز راز تربګنییو ته لاره هواره کړې ده، نو ځکه مي قصداً وپتېیله، چي په خپلو ماتو او ګوډو خبرو کي، د هیچا پر لیکنه او نظریه مستقیماً ګوته و نه نیسم. د طرحه سوو مسألو په څېړنه او شننه کي مو د خپلو دلایلو د لاروښانولو او استناد له پاره مو ځای ځای د افغاني فرهنګ په تېره بیا پښتو ژبي او ادب د وتلي او منلي بابا، لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي، ځیني ویناوي او نظریې هم د یوه باوري سند او دقیق محک په توګه وړاندي کړې، چي پر ژبپوهني او ادبپوهني سربېره د ټولنپوهني او فلسفې له اړخه هم خورا لوی ارزښت لري. د پښتو ژبي ټول کورني او بهرني مینه وال په ډېري اسانۍ سره کولای سي د برهان المحققین، لوی استاد علامه حبیبي، د عالمانه او مستدلو نظریو په رڼا کي، زموږ د لرغوني ژبي او شتمن فرهنګ په اړه هر سم له نا سمه بېل کړي .
ښایي ځیني ژبپوهان، لیکوال او څېړونکي د دې انتقادي طرحي له ځینو برخو او ځینو ټکو سره پوره هوکړه ونه لري، چي دا کار په علمي څېړنو کي څه نوې او عجبه خبره نه ده . سره له دې هم له ټولو درنو پوهانو اوګرانو لوستونکو څخه په درناوي هیله کوم، چي د دې ماتي ګوډي لیکني په ټولو برخو کي د ناپوهۍ، کمزوري استدلال او نا رسا بیان له امله د دې عاجز پر تېروتنو او نیمګړتیاوو سترګي پټي کړي؛ او په خپلو لوړو نظریو او علمي څېړنو سره د هغو په بشپړتیا کي برخه واخلي. د دې لیکني اساسي مقصد هم دا دئ، چي ګرده پښتانه ژبپوهان، لیکوال، څېړونکي، شاعران او صاحب نظران باید د ساده کولو، اسانه کولو او لا په زړه پوري کولو له لاري، زموږ د ویاړلي ژبي (پښتو) د ودې او پراختیا له پاره نه ستړې کېدونکي او پرله پسې هڅي وکړي. په بشپړ باور سره، هیڅوک د دې خبري په سموالي او کره والي کي شک نه لري، چي یوازي د اسانۍ، سادګۍ او پوخوالي له لاري کولای سو، د هیواد په دننه او بهر کي د پښتو ژبي د مینه والو لمن پراخه کړو؛ او په دې توګه د دې لرغوني او سپېڅلي ژبي د لا پرمختیا او غوړېدو په لار کي ارزښتناک ګامونه پورته کوو.

معیار او معیاري ژبه څه ته وایي ؟

د معیار عربي ټکی د عین په زبر سره د ؟عِیار ؟له کلیمې څخه اخیستل سوی دئ. په لغت کي اندازې، ګڅي، مېزان، مقیاس، پېمانې، ثابت او منـــــل سوي ماډل، د سرو او سپینو زرو د پېژندلو ډبري (محک) او ترازو، د توپک د میل بر (سور)، نورم، قاعدې، اصل او داسي نورو ته ویل سوی دئ، چي معاییــــــــــ ریې د جمعي حالت دئ. په انګرېزي ژبه کي د معیـــــار له پاره، د " Standard " ، " Touchstone " ، "Guage" ، "Calibre" ، " Norm " ، " " Measurement ټکـــي کاروي (عمید ۳: ۲۲۷۹(، (Wher 661)او . (Robinson 1371) په هندي او اردو ژبو کي، همدا عربي ټکی د ؟مايار یا معایار ؟ په بڼه ادا کوي.

معیاري ژبه ، د ویلو او لیکلو هغه بڼه ده، چي زیاتره لوستي او یوه کسان یې کاروي ؛ او د زیاترو خلګو له خوا د ژبې د سم او کره ډول په توګه مـنله سوې وي . دا ډول ژبه له ښوونځیو او پوهنتونو څخه نیولې بیا تر ټولو دولتي ادارو ، قضایي اورګانونو ، د چاپ او خپرولو په ټولو مؤسسو ، ټولو رسمي لیکنو او ویناوو ، حقـوقي او تجارتي چارو کي کارېږي. په دې توګه، معیاري ژبه په حقیقت کي د یوې ژبې د لغتونو ، اصطلاحاتو ، ترکیبونو ، تعبیرونو ، محاورو ، ګرامري قاعدو او ځینو نورو ژبنیو جوړښتـونو له منځه تر ټولو غوره سوې او چاڼ سوې شکل ته وایي. په پښتو کي هم معیاري ژبه د ویلو او لیکلو هغه متحده او غوره سوې بڼه ده، چي د پښتنو د هري لهجې ویوونکی یې په ویلو او لیکلو کي هیڅ ستونزه او کړاو ونه لري؛ هر چا په خوښۍ او خوشالۍ سره منلې وي .

شک نسته، چي ژبه هیڅکله په خو میاشتو او کلونو کي د معیار تر مقامه نه سي رسېدای. د دې کار له پاره اوږدو او پرله پسې کوښښونو ته اړتیا ده، چي چټکتیا او کراري یې د ټولنیز ژوندانه په بېلابېلو بدلونونو پوري اړه لري. په راتلونکو څپرکو کي د معیار او معیاري ژبې پر بېلابېلو اړخونه یوه لنډه کتنه کوو .

د معیار ټاکلو اړتیا

لکه څنګه چي پوهېږو ، په ټولنیز ژوندانه کي د یوه مقصد له پاره د بېلابېلو معیارونو کارونه، ډول ډول ستونزې او کړاوونه پیدا کوي؛ د مثال په تـــوګه په کندهار او شاوخوا سیمو کي د یوه سېر وزن له هغه سېر څخه په تول کي ډېر فرق لري، چي په کابل او ځینو نورو سیمو کي باب دئ. دغه راز، د کندهار من د کابل او ځینو نورو سیمو له منه څخه په وزن کي ډېر بېلوالی لري. په انګلیستان کي تر اوسه د پیسو واحد او تقریباً یو پاوي وزن ته پونډ وایي. داسي التباس او ګډوډي د سودا کولو پر مهال هر چا ؛ په تېره بیا بهرنیانو ته لوی مشکلات پېښوي. کله چي له دوکاندار سره د ځینو شیانو د اخیستو په اړه خبره کېږي، څوک په اسانۍ نه پوهېږي، چي د پونډ په یـــادولو سره وزن ته اشاره ده که پیسو ته. د لته د بېلابېلو خلګو تر منځ د ډول ډول پیمانو او تولونو په باره کي د یوې کوچني واقعي کیسې یادونه بې ګټې نه ده. یو وخت د کنـــدهار د سیمي یوه پردېس په کابل کي له یوه دوکاندار څخه د یوه سېر بورې د اخیستو غوښتنه وکړه. پلورونکي د بورې مرتباني ته وکتل او د بخښني په غوښتلو سره یې ورتـــه وویل، چي یو سېر بوره نه لري. کندهاری اخیستونکی د دې خبري په اورېدو سره غوسه سو . ده ویل: ؟زه فقط یو سېر بوره غواړم؛ خو دوکاندار وایي زه یو سېر بوره نه لرم. ؟ په حقیقت کي دواړه سم وېغېده؛ ځکه چي له یوه سېر وزن څخه د کندهاري پېرېدونکي (خریدار) مقصد یوازي یو کیلو بوره وه؛ چي په مرتبانه کي تر هغـــــې ډېره مالومېده؛ خو کابل مېشتي دوکاندار د سېر وزن داوو کیلو په مانا پېژنده. دې خبرو ته په پام سره دا نتیجه اخلو ، چي د ژوندانه په هره برخه کي د عام او واحد معــــیار ټاکــل، ډېـري غلط فهمۍ او پېچومي له منځه وړي.

د ټولنیز ژوند په هره برخه کي، د مختلفو مقیاسونو او پیمانو په څېر، د یوې ژبې د بېلابېلو لهجو تر منځ ډول ډول توپیرونه هم ، د هغې ژبې د ودې او پرمختګ په لاره کي راز راز خنډونه او ځنډونه پیدا کوي. د تلفظ او لیکدود په چارو کي بېلابېلي ستونزې، پر ښوونه او روزنه سربېره د ټولنیز ژوند ټولو ګډو ارمانونو ته د رسېدو لاره ډېره ګرانوي؛ نو ځکه د هري ژبې د ټولو لهجو د لغوي، اصطلاحي، ادبي او علمي زېرمو را غونډول؛ او د پیاوړو څو اړخیزو اړیکو له لاري د یوې بشپړې کره او

معياري ژبي پر لور هڅه، په ريشتيا سره لوی او ارزښتناک کار دئ.

د بشر د تاريخ لوړي او ژوري د دې انکار نه منوونکي حقيقت ښکارندوی دي، چي د هري ټولني په سياسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي ژوند کي هر اړخيز بدلونونه په خپله د نوو معيارونو د ايجاد شرايط او امکانات برابروي؛ مثلاً د اروپايي ټولني (European Community) او بيا اروپايي اتحاديې (European Union) په جوړېدو سره، اوس د اوويشتو هيوادو د ژوندانه په زياترو برخو کي، خورا ژور او په زړه پوري معيارونه را منځ ته سوي دي. د دغو هيوادو وګړي د يو بل هيواد ته د سفر پر مهال وېزې ته اړتيا نه لري؛ د پيسو د خورا ډېرو واحدونو پر ځای د ? يورو ? په نامه نوی پولي واحد غوره سو ؛ او د سياسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي ژوند په ډېرو ډګرونو کي داسي نوي اصول او معيارونه را منځ ته سول، چي د ټولو منشأ او ريښه د نړيوالو اړيکو په تيره بيا همدغو اروپايي هيوادونو او سيمي په ډول ډول بدلونونو او پرمختګونو کي نغښتې ده. په دغه راز بدلون او اوښتون کي انسانان ستره او مهمه ونډه لري. انسانان د تکامل له اړتياوو سره سم د خپل ټولنيز ژوند مادي او مانوي (معنوي (شرايط اړوي. دا نوي شرايط او حالات په خپل وار سره د نوو بدلونونو لاره هواروي . ترڅو د ژوندانه په مادي او مانوي شرايطو کي د پام وړ تغييرات رانه سي، د نوي غوښتني يا نوي معيار تحقق ګران او حتا نا ممکن کار دئ؛ ځکه نوي پديدې او معيارونه، د انسانانو ، ژوو ، بوټو او نورو ژونديو موجوداتو په شان، د خپل پايښت او ودي له پاره د خاصو شرايطو غوښتنه کوي. په دې ډول ګورو ، چي د ژوندانه په هره برخه کي د معيار جوړول يو کمپيوټري يا مېخانيکي عمل نه دئ، چي د يوه کليک په کولو يا د يوه سويچ په کښېکښلو سره را منځ ته سي. بالعکس د هر معيار رامنځ ته کول او برياليتوب يو تدريجي او تکاملي بهير دئ، چي دانسانانو له ښلابښلو اړيکو او پر له پسې ګډو هڅو سره نېغ په نېغه تړاو لري .

د پښتو ژبي په ليکدود او نورو برخو کي، د نوو معيارونو د غوره کولو مسأله هم بايد د ټولني سياسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي بدلونونو ته په ژوري پاملرني سره و څېړله سي. تر هغه مهاله، چي د پښتنو د خورو ورو پرګنو تر منځ د ټولنيز ژوندانه ښلابښلي اړيکي لا ټينګي او پياوړي نه سي، د کاغذ پر مخ د معيارونو ټاکل هيڅ ګټه نه لري. په پښتو ژبه کي، د معيارونو را منځ ته کول يوازي د څو شاعرانو ، ليکوالو او پوهانو کار نه دئ. ژبه د نورو ټولنيزو موجوداتو په څېر د خلګو په منځ کي زېږي او د ډېرو اوږدو مودو په ترڅ کي وده کوي؛ له دې امله ژبه او ټول فرهنګي ميراثونه تر هر څه مخکي د خلګو مال دئ. په بله وينا ، خلګ د خپلو پلرونو او نيکونو د دې لرغوني ميراث په روزنه او پالنه کي، تر ټولو لويه برخه لري. که څوک د جادوګرانو د منتر په څېر، په وچو فرمانونو او پرېکړو د ژبي په ګډون د خلګو په اجتماعي او کلتوري ژوند کي، د نوو لارو او معيارونو د رامنځ ته کولو خوبونه ويني، بايد يو پلا د افغانستان د تېر د ېرش کلن خونړي تاريخ سياسي درسونو ته په ځير سره پام واړوي. زموږ ټولو هيوادوالو د سر په سترګو وليدل، چي په افغانستان کي ښلابښلو سياسي او پوځي واکمنو ډلو ، په خپلو و چو فرمانونو او فتواوو سره د خلګو په اجتماعي، کلتوري او اقتصادي ژوند کي هيڅ ګټور بدلون را نوست. هر څوک پوهيږي، چي اجتماعي او فرهنګي بدلونونه (ژبه هم له هغو سره موازي حرکت کوي) هيڅکله د سياسي تغييراتو په شان، د سترګو په رپ کي نه پېښيږي. د ولسونو په ژبه او نورو کلتوري دودونو کي، پاييدونکي تحولات داوږدو کلونو او پراخو ګډو کوښښونو غوښتنه کوي؛ لکه څنګه چي په ونه کي د مېوې پخېدل پر هوا ، خاوري، اوبو ، سري او نورو عناصرو سربېره وخت ته اړتيا لري، په ژبه کي هم د نوو او منلو معيارونو را منځ ته کول، د خلګو په سياسي، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي ژوند کي، د پرمختګ او پوخ والي لازمو شرايطو ته اړتيا لري.

ایا د بېلابېلو شیانو او پدیدو اوسني منل سوي معیارونه، په ناڅاپي ډول جوړ سوه ؟

لکه څنګه چي تاریخ شاهد دئ، د ژوندانه په بېلابېلو برخوکي هر شاخص او معیار هیڅکله په ناڅاپي ډول نه دئ جوړ سوی. هر شي او هره پېښه یوه منلي معیار ته تر رسېدو پوري، د ترقۍ او پرمختګ تر بېلابېلو پړاوونو تېر سوي دي. د پر مختیا او لوړتیا دا بهیر، سره له ځینو ځنډونو او ځنډونو، هیڅکله په بشپړه توګه نه دئ دربدلئ. پرونیبو شاخصونو او معیارونو، د تکامل او پرمختګ له غوښتنو سره سم، خپل ځای ننیبو شاخصونو او معیارونو ته پرېښی دئ. د نن منل سوي معیارونه هم بې شکه د سبـــا د له پیاوړو، ځواکمونو او په هره مانا پرمختللو معیارونو سره، د مقابلې وس نه لري. په بله ژبه، هر معیار یوازي د خپل چاپېر او خپل مهال غوښتنو ته جواب وایي. د وختونــو په تېرېدو سره نوي غوښتني، نوي ذوقونه او نوي اړتیاوي راپیدا کیږي. په طبیعت او ټولنیز ژوندکي دا پرله پسې او ناپایه بدلونونه ، تل د نوو معیارونو د جوړولو اړتیا وړاندي کوي. که د وخت، تول، واټن، مساحت ، تېزوالي، ځیرکتیا ، پیسو او نورو سلګونو معیارونو تاریخي تګلاري ته یو ه سرسري کتنه وکړو ، له ورایه مالومیږي، چي ټول ننننـــي معیارونه تر ډېرو بدلونونو او پرمختګونو وروسته، دې پړاو ته رسېدلي دي. په بېلابېلو سیمو ، توکمونو او ډول ډول مدنیتونو پوري تړلو کسانو ، پخوا د ژوندانه د هـــري اړتیا لپاره جلا او ځانګړي معیارونه کارول. نه یې د وزن او واټن معیارونه یو شان وه؛ او نه یې په ټولنیز او سیاسي ژوند کي نور بېلابېل معیارونه. د وزن، ظرفیت، فاصلې او نورو اړتــیاوو له پاره اوسنی میټریک سیستم په یوه وار منځ ته نه دئ راغلئ. اوسني معیارونه هم هیڅکله پر همدې دې حال نه پاتیږي؛ د مثال په توګه موږ د سر په سترګو ولیــــــدل، چي د اروپایي اتحادیې څه د پاسه شلو غړو هیوادو د پر مختګ له غوښتنو سره سم، د خپلو هیوادونو د پیسو د بېلابېلو واحدونو پر ځای، چي هر یو یې په حقیقت کي د راکړي ورکړي بېل معیـــــارؤ، د یورو (Euro) په نامه د پیسو نوی واحد یا معیار را منځ ته کړ . په ځینو هیوادونو کي د پونډ ، اونس، میل ، یارډ او نورو په شان ؟ امپېریيل ؟ معیـــــارونه ورو ورو خپل ځای د ؟ میټریک ؟ نړیوالو منل سوو معیارونو ته پرېږدي؛ او د پر مختګ دا بهیر به تل تر تله جاري وي.

د ژبې معیارونه څوک ټاکي ؟ او د معیارونو د پایښت قانونمندي څه ده ؟

اصلاً هر معیار په ټولنه کي د یوه اوږده عِلمي، تاریخي، سیاسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي ترون زېږنده دئ. په بېلابېلو جغـــرافیایي او سیـــــاسي چاپېرونو کي او سېدونکي خلګ، د خپلو بې شماره غوښتنو او اړتیاوو پر بنسټ د زړو دودونو او معیارونو په له منځه وړلو سره، د نوو معیارونو په جوړولو کي فعـــــاله برخه اخلي؛ مثلاً خلګ د لویو جرګو ، پارلمانونو یا ورته غونډو په جوړولو سره تر پراخو بحثونو ، اعتراضونو او غوښتنو وروسته، په خپل هیواد کي د اساسي قانون د تصویب او نفاذ لاره هواروي. هر نوی اساسي قانون په حقیقت کي، د یوه هیواد او ملت په مدني، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي ژوندکي نوي معیارونه ټاکي. د دې نـــوو معیارونو د ښه والي یا بدوالي محک د همدغي ټولني د خلګو په قضاوت کي نغښتی دئ. په دې مانا که نوی اساسي قانون، د ټولني د ټولو قومونو، طبقو، قشرونو او بېـــلابېلو سیاسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي سازمانونو اساسي غوښتنو او اړتیاوو ته مثبت جواب ووایي، نو دا سي نتیجه اخیستل کیږي، چي په نوي اساسي قانون کـــي وړاندي سوي معیارونه ډېر معقول، منطقي او ټکور دي. د دې پر خلاف که اساسي قانون په ټولنه کي بېلابېلو ستونزو ته لمن ووهي، نو په بشپړ یقین سره هر څوک قضاوت کوي، چـي په هغه کي ټاکل سوي معیارونه ډېره اوومه ،کمزوري او نامعقول دي.
د اساسي قوانینو بله مهمه او نه بېلېدونکې ځانګړتیا داده، چي دا سي قوانین په هره ټولنه کي تر اوږدو تاریخي، سیاسي، فرهنګي او اجتمـــــاعي کوښښونو وروسته د تصویب او چلند پړاو ته رسیږي. په بابلي مدنیت کي د همورابي قانون ، په

انګرېزي ټولنه کي مګناکارټا ، زموږ په پېر کي د ملګرو ملتونو د سازمـــان منشور او د بشر د حقوقو نړیوال اعلامیه او په دې وروستیو ورځو کي د اروپایي اتحادیې د نوي تړون د تصویب په لاره کي اوږدې هڅي، ګرده د دې خبري روښانه ثبوتونه دي.

ژبني معیارونه هم د ټولو نورو ژوندیو موجوداتو او پېښو په څېر د طبیعي او اجتماعي قوانینو تر اغېزې لاندي وده او پر مختګ کوي. د هري ټولني تاریخي، سیاسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي پېښي د ژبنیو معیارونو په ټاکلو کي لویه برخه لري. که د پښتو په ګډون د نړۍ د هري ژبي د بېلابېلو لیکــــدودونو ، لهــجه یې توپیرونو او نورو ژبنیو معیارونو د را منځ کېدو تاریخي مسیر ته پام وکړو ، په ډاګه ګورو چي د خلګو په ژوندانه کي تاریخي، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي حالات د هر ډول ژبني اوښتون د پیدا ایښت زانګو ده؛ د مثال په توګه زموږ په لرغوني هیواد کي د هخامنشیانو تر یرغل وروسته لوی فرهنګي بدلونونه راغلل. وروسته زموږ پر پخواني ټاټوبي (آریانا) باندي د مقدوني سکندر په واکمنۍ سره، زموږ پر ژبو او فرهنګي کړو وړو باندي یوناني ژبي او کلتور ژوره اغېزه وکړه. څه موده وروسته، د همدې ژورو کورنیو او بهرنیو اړیکو له امله، په لرغوني آریانا کي د یوه پیاوړي ګډ یوناني - باختري مدنیت بنسټ کېښښوول سو. په هندوستان کي د موریایي کورنۍ د آشوکـــا پـــاچاله واکمنۍ سره جوخت، زموږ په پخوانۍ مېنه کي د بودایي دین ،کلتور او هونر ريښې ټینګي سوې. همدې نوو بدلونونو په پای کي، د ؟ګندهارا؟ په نامه ځانګــړې تهذیب او مدنیت ایجاد کړ. کوشانیانو په خپل وار سره، زموږ د ژوندانه په ټولو برخو کي نوي ژبني، کلتوري او فکري تحولات و زېږول. د اسلام د سپېڅلي دین تر راتګ وروستـــه، نه یوازي زموږ د خلګو په فکري، کلتوري او اجتماعي ژوند کي هر اړخېز بدلونونه راغلل؛ بلکي د دې ستر بدلون پر پښتو ، پارسي او نورو بومي ژبو باندي د عـــربي ژبي او ادب ژورو اغېزو ته هم لاره پرانیسته. په دې پسې تورکانو(ترکانو) ، ایرانیانو ، مغلو ، انګرېزانو ، روسانو ، پاکستانیانو ، عربو ؛ او اوس د امریکایانو په مشرۍ د اروپايـــانو نوي ټــلوالي (ائتلاف)له خپل سیاسي، پوځي، کلتوري، فکري او اقتصادي نفوذ څخه په ګټې اخیستني سره، زموږ د خلګو پر مادي ژوند ، ژبو ، دودونو او نورو فرهنــــګي ارزښتونو ستري اغېزې ښندلي دي؛ او لا یې ورځ په ورځ ښندي. دا پیاوړي بدلونونه ښایي تر ډېرو کلونو پوري زموږ د ژوندانه بېلابېلي مادي او فرهنګي برخي اغېزمني کړي. د همدغو لویو سیاسي، تاریخي، فرهنګي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو له کبله د پښتو په لوېدیزه (لوېدیځه) لهجه کي، د ؟رُود ؟، ؟ سبب ؟، ؟ سایه ؟، ؟ تاریکه ؟ او نورو په څېـــر پارسي ټکو ، د کوزي پښتونخوا په لهجه کي د ؟رُوډ ؟، ؟ اسپتال ؟، ؟ کالیج ؟، ؟ یونیورسیټۍ ؟ ، ؟سکول ؟، ؟ کمرې ؟، ؟ ټانګې ؟، ؟ بروسې ؟، ؟ اچانک ؟، ؟ پاټک ؟، ؟ ټیک ؟، ؟ جـــي ؟ ؟ ګبراو ؟، ؟ میلاو ؟ او سلګونو نورو په شان انګرېزي، سنسکریت، هندي او پنجابي ټکو لاره موندلې ده. د پښتو په نورو سیمو او نورو لهجو کي هم د پردو ټکو ، اصطلاح ګانو او ترکیبونو شمېر لږ نه دئ. که د سلیمان ماکو تذکرة الاولیأ (په ۶۱۲ ق کي لیکل سوی) او د بایزید روښان (۹۳۱-۹۸۰ هـ ق) خیر البیان ته یوه سرسري کتنه وکړو ،له ورایه ګورو چـــي هـــر لیکوال د بېلي لاري او بېلو معیارونو څښتن دئ. د سلیمان ماکو نثر د خپل وخت له غوښتنو سره ساده، خوږ او متین دئ. په دې پېر کي د غزنوي او غوري دورو د پارســـي ژبـي د منثورو لیکنو په دود د پښتو ژبي منثور اثار هم د فصاحت او بلاغت اصولو ته نیژدې وه (حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ، ۲ ټ ۱۴۵) د دې پر خلاف، د ؟ خـــیر البیان ؟ نثر د خپل عصر د بېلابېلو اغېزو له امله د روانۍ، سادګۍ او خوږوالي له ارزښتناکو صفتونو بې برخي دئ. د پیر روښان سیاسي دوښمن - اخوند درویزه ننـــګرهـــاری (په ۱۰۲۸ ق کي مړ (هم د وخت له غوښتنو سره سم اړ ؤ ، چي په خپلو لیکنو کي د ده په اصطلاح د وزن او قافیې تومنه ګډه کړي، تر څو افکار او نظریې یې د خلـګو په زړونو کي ځای ونیسي) حبیبي، پښتو نثر ته کره کتني ۱۷) . دا بدلون او اوښتون د نړۍ په ټولو ژبو او فرهنګونو کي، د لمر په څېر روښانه دئ؛ او د دې کـــار تر شا خـــورا زورور تاریخي، سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي عوامل پراته دي.

دغو سترو سیاسي، فکري، فرهنګي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو ته په دقیقي پاملرني سره، اوس هر څوک په اسانۍ سره قضاوت کولای سي، چي پښتو ژبي ته د اوستا ، سنسکریت، هندي، پهلوي، عربي، پارسي، تورکي او داسي نورو ژبو لغتونه، اصطلاحات، محاورې، ترکیبونه، تعبیرونه او ډول ډول نور ژبني جوړښتونه پر خپلسر نه دي راغلي. دا لوی تغییرات او

بدلونونه د اوږدو زمانو په ترڅ کې پېښ سوي دي. له دې کبله هیڅوک نسي کولای د سترګو په رپ کې، د هغو له ښو یــــا بـــدو اغېزو ځان وژغوري. له دې ډلې څخه ځیني لغتونه، اصطلاحات، محاورې، ترکیبونه، عبارتونه، او نور ژبني جوړښتونه د وخت په تېرېدو سره له منځه ځي؛ او پر ځای یې د نوو سیاسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي اړیکو د ژورې اغېزې له امله نوي ټکي، اصطلاح ګاني، تعبیرونه او ترکیبونه پیدا کیږي . د کلیمو او لغتونو د ژوند موده، له نوو شرایطو سره ، د هغو په مطابقت او سمون پورې اړه لري. د ځینو عُمر د یوه ورځني ګل په څېر، د ځینو عُمر د څو میاشتنییو بوټو او د ځینو نور ژوند د داسي ونو په شان وي، چې د زمانې هر ایسته و را ایسته باد و باران یې پیاوړو څانګو او غښتلو ریښو ته زیان نسي رسولای.
د ټولني او طبیعت د پرمختګ عامه قانونمندي او زموږ په لاس کي پراته سندونه دا ښیي، چې په پښتنو کې تر روښانیانو دمخه د پښتو شعر او نثر دواړو بېل رنګ او مضمون درلود . بایزید روښان اورمړ (۹۳۱ ۹۸۰ -هـ ق) د خپل مهال له غوښتنو او اړتیاوو سره سم، په پښتو لیکدود او نورو ژبنییو خصوصیاتو کې جلا معیارونه وټاکل. دا نوي اصول او معیارونه د روښاني طریقت د پلویانو او د دغه سیاسي، عرفاني او فرهنګي ښوونځي د معاصرانو له خوا په ډېره مینه و پالل سوه. تر روښانیانو وروسته خــوشال خان خټک (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هـ ق) ، د هغه کورنۍ او د دوی د وخت نورو شاعرانو، لیکوالو او څېړونکو د خپل عصر د ایجاباتو او شرایطو له مخي، د نوو معـــیارونو په وړاندي کـــولـــو سره په پښتو لیکدود، شعر او نثر کي نور بدلونونه را منځ ته کړه. د پښتو ادب په معاصره دوره کي هم، د وخت له مقتضیاتو سره سم نوي معیارونه و ټاکـــل سوه. په افغانستان کي د امیر شیر علي خان په زمانه کي د نوو مطبوعاتو له پیل، او د پښتو ژبي را ژوندي کولو ته د هیواد د سیاسي واکمنانو له نِسبي پاملرني سره جوخت هم ، د دغي ژبي په لیکدود او نورو برخو کي، د نوو بدلونونو لاره پرانیستل سوه. د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته، د شهید مولوي عبدالواسع کاکـــړ کندهاري (د پښتنو دا نامتو عالِم په ۱۳۰۷ ش د بچهٔ سقاو له خوا په توپ کي والوزول سو) په مشرۍ پښتو مرکې (۱۳۰۱ ش۱۹۲۲ / م) هم په خپل وار سره په پښتو لیـــــکدود کـــي نوي بدلونونه راوسته ؛ او په هغې پسې د پښتو ټولني (۱۳۱۲ش) په جوړېدو سره هم په پښتو لیکدود کي نوي بدلونونه راغله. دغه راز، نامتو افغـــــان سیاستوال، ژبپوه او ادیب - وزیر محمد ګل خان مومند (۱۲۶۳-۱۳۴ ش) او ځیني نورو هم د پښتو لیکلاري پر نوو معیارونو څه نا څه ور زیات کړه (رشاد ، ؟د خیرالبـــــیان لیکــــدود ، ؟خیر البیان د بایزید روښان۷۴). تر دې وروسته هم د نوو معیارونو د را منځ ته کولو په هیله، بېلابېلي غونډي او سیمینارونه جوړ سوه. د هري غونډي او سیمینار برخـه والو هم په خپل روڼ نوي طرحي او نوو لاري وړاندي کړې، چې ځیني یې منلي سوي او ځینو یې له څو محدودو کسانو پرته چا نه دي منلي. د بدلونونو او تغییـــراتو دا لړۍ تر اوسه هم روانه ده؛ او تل تر تله به جاري وي. البته په دې لنډو خبرو کي مقصد دا نه دئ، چې د پښتو لیکدود د معیاري کولو په لار کي ټول کوښښونه او هڅي په زېر او زور بیان کړو ؛ بلکي دلته یوازې د دې واقعیت په یادونه بسنه کوو ، چې د پښتو ژبي په ګډون د هري بلې ژبي او هر بل معیار په جوړولو او ټاکلو کي ډېرو اوږدو وختونو ته اړتیا سته؛ هر معیار د پر مختګ د یوې ټاکلي دورې غوښتنو ته په جواب ویلو سره، خپل ځای داسي معیار ته پرېږدي، چې د خلګو راتلونکو غوښتنو او اړتیاوو ته جواب ووایي .
د پښتو ژبي، ادب او تاریخ وتلئ او منلئ استاد - علامه عبدالحی حبیبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/۱۹۸۴م) په یوه علــــمي څېړنه کي، د ژبنیيو بدلونونو او معیارونو د ریښو ، عواملو او ټاکوونکي ځواک په اړه خورا ارزښتناک بیانونه لري، چې دلته یې ځیني اړخونه په لنډ ډول وړاندي کوو .
لوی استاد د خپلو خبرو په پیل کي د یوه مشهور لیکوال په استناد د ژبي ویوونکي پر درو ډلو وېشي ؟ : لومړۍ ډله خواص، علمأ او پوهان دي، چـــــي ژبه د خپل فکر تابع کوي. دوهمه ډله اوسطه طبقه ده. دریمه ډله عوام دي، چې فکر یې د ژبي تابع دئ. ؟وروسته د ژبي په پرمختګ او بډاینه کي د خواصو او عوامــــو د دوو اړخــیزو اړیکو په اړه داسي لیکي: ؟ په لوی سر کي خو ژبه لکه د دنیا نور شیان او د انساني ژوندانه نور لوازم یو اجتماعي مخلوق دئ، چې د بشري ژوندانه ټول اجتمـــاعي قوانین پر تطبیق کیږي، نو چې سړی په لومړني نظر وګوري، اجتماع پر ژبي حکمراني کوي؛ او ځکه چې داجتماع افراد اکثر وګړي او عوام وي، نو ګویا پر ژبه حکمـــرانه او غالبه ډله هم عوام دي، مګر پسله لږ څه غوره دا خبره هم ښکاره کیږي، چې د اجتماعي ژوندون ډېر مواد او لوازم داسي هم دي، چې پر هغو باندي یوه خاصه ډله حـــکومت کوي؛ او تر خپل تأثیر لاندي یې

راولي، او ډېر شيان په خواصو پوري مخصوص دي او عوام نسي کولای، چي پر هغو باندي خپله اغېزه په ښکاره او څرګند ډول خپره کړي. علم او ساينس او الهيات او هغه معلومات، چي د مادي له حده څخه لوړ دي، عموماً د خواصو د افکارو نتيجې دي؛ او دا ټول شيان مستقيماً د بشر په خاصه طبقه اړه لري؛ او د بشر فکري نوابغ دي، چي دغه ښېګڼي يې ډېري کړي ؛او هم يې تر موږه پوري را رسولي دي. بالعکس ډېر دودونه او اجتماعي مراسم او د بشري حيات لوازم او عوايد دي، چي مخصوصاً د عوامو د ډلي تر اثر لاندي پېدا کيږي او پرورښت کوي او د مثبتو مباديو پر ځای درېږي او ډېر عمر ژوندون لري (حبيبي، آيا د ژبي واګي د چا په لاس کي دي ؟شل مقالې ٧، ٢). لوی استاد د همدې خبرو په دوام ليکي: ؟هغه وخت چي موږ د بشر د ژبو تاريخ ګورو او په تحولاتو کي يې دقيق سو، نو دا هم د جامعې مال دئ، او يوه جامعه په پېړيو پېړيو اوږدو زمانو کي ژبي پېدا کوي، او له يوه حاله يې بل حال ته اړوي، د خپلو احتياجاتو سره توسيع ورکوي، نوي الفاظ او مواد پکښي ګډوي، مګر سره ددغه هم سړی داسي نه سي ويلای، چي د جامعې خاصه طبقه او علمأ او پوهان په دې کار کي هيڅ برخه نه لري، او د ژبو په حياتي چارو کي د دوی لاس کوم کار نه سي کولای (حبيبي، آيا د ژبي واګي د چا په لاس کي دي ؟شل مقالې٧، ٣). دهري ژبي د ژوندانه د تاريخ پاڼي چي وکتلي سي، ډېري برخي يې لکه په عوامو چي اړه لري، يوه غوره برخه يې په خواصو پوري هم مربوطه ده. عوام خو ژبه جوړوي، پراخوي يې ، هري خوا ته يې سره کشوي، مګر خواص هم په ژبه کي مهم مواد ګډوي . يو شاعر کولای سي، چي د عوامو د ژبنيو مواد څخه بېل نور نوي مواد او الفاظ په ژبه کي موجود کړي، او داسي يې پکښي حل او مزج کړي، چي عوام يې ور سره ومني ، او د دوی ادبي سُلطې ته غاړه کښېږدي.

په حقيقت کي دا خبره د ژبو په ژوندانه کي ډېره مهمه ده، چي بايد ژبه فقط د يوې طبقې تر اثر لاندي نه وي، بلکي په داسي ډول وروزله سي، چي له دواړو ډولو څخه استفاده وکولای سي؟ .

لوی استاد د ژبي په پيدا ايښت ، وده او ارتقا کي د ټولني د عامو ولسونو او پوهو کسانو ؛ په تېره بيا ژبپوهانو ، اديبانو او شاعرانو ارزښتناکي برخي ته داسي ګوري: ؟زه غواړم چي په دې ليک کي خپلو ښاغلو لوستونکو ته دا حقيقت لڅ کړم، چي پر ژبي باندي د دغو دواړو ډلو حکمراني په مساوي ډول ده؛ او که د يوې ژبي واګي فقط يوې ډلي ته ور وسپارل سي، نو به هغه ژبه ډېر خپل مزايا او ښېګڼي بايلي .

په لوی سرکي که غور وکړو ، خواص هم د ټولني او وګړو اجزأ او غړي دي. خواص چي ژبه زده کوي په عوامو او وګړوکي وي؛ او د دوی د ژبي لومړنۍ تعليم هم د وګړو چاپېر دئ. وروسته چي يو انسان دخواصو سره ناسته ولاړه وکړي ؛ او د خواصو په محيط ګډ سي، د دوی افکار او عقايد زده کړي، د دوی په ژبه ژبور سي بيانو د دوی په رنګ رنګيږي، او د ژبي د افادې هغه طرز زده کوي، چي په خواصو پوري اړه ولري .

د ژبو اصلي او حقيقي پرورشګاه هم د وګړو غېږ ده؛ او دا محيط ژبي ته د مور په دود تربيه ورکوي. دوهم محيط د خواصو او پوهانو چاپېر دئ، چي ژبه له لومړنۍ مرحلې څخه ورته راځي. په دې محيط کي ژبه خپل طبيعي جمال لا پسي ښايسته کوي، او رنګارنګ زېورونه او ګېڼې په پوري کيږي . ښايست يې داسي رنګ او رونق مومي، چي له ډېري ښکلا نه پېژندله کيږي. ؟(حبيبي، آيا د ژبي واګي د چا په لاس کي دي ؟شل مقالې٧، ٣-۴ . (

د پښتو ژبي او ادب منلئ بابا ، لوی استاد علامه حبيبي، د خپل علمي بيان په يوه بله برخه کي، د ژبي د مانوي (معنوي) او لفظي ښکلا په زياتولو کي د پوهو او هونرمندو کسانو پر لويي برخي داسي ټينګار کوي: ؟د ژبي د طبيعي حسن او ښکلا د ډېرولو او ښه دلچسپ کولو لپاره د خواصو د لاس مشاطګي لازمه ده. همدوی دي، چي د دې ښکلي ناوي په غاړه کي د ښکلا ښې ګېڼې ور اچوي، او په خپله استادي او مهارت يې لا ښه پسي ښکلي کوي ؟ .

لوی استاد ، په همدې مستدله ليکنه کي، دې روښانه حقيقت ته ګوته نيسي، چي په ژبه او ادب کي د ژبپوهانو ، شاعرانو ، ليکوالو او نورو هونرمندو کسانو هر ډول ذهني، عندي او پر خپلسر لاس وهني، د ژبي د ښايست او شتمنۍ پر ځای، کراهت او بد خوندي را منځ ته کوي . دی کاږي: ؟ډېر ځله داسي هم پېښيږي، چي د يو طبيعي حسن په ښايسته کولو کي له سليقې څخه کار وانخيستل سي، او ناولي ګېڼې بې رونقه او بې يوې خاصي سليقې پر مخ او تندي کتار کړل سي. دلته د ذوق خاوندان دا فېصله کولای سي، چي تر دغي ګېڼې بې ګېڼې والی ښه دئ؛ او دا ناوړه تحليه بې کاره ده. د ليدونکي تره ځني کيږي، او تر دغي

ګښېږي هغه طبيعي جمال ښه دئ. د ژبې د آرايش په مرحله کې هم کټ مټ دغه خبره واقع کيږي .
د خواصو او پوهانو او اديبانو د نقش و نګار او ګښېږي اينښوولو ځای د ژبې طبيعي او عامي خبره ده. که دوی د ذوق خاوندان وي، او په مناسب او ورډول يې مخ په ادبي ګښېږو ښکلې کړي، خو ډېر ښه ! اما که دا ګښېنه په بې سليقګۍ او بې ذوقۍ پر مخ کښېښوولې سي يا دوني ډېري ګښېږي پر مخ ور کوټه کړه سي، چې بالکل يې مخ په پټ وي، او طبيعي جمال يې ورک سي ، دلته نو سړی ويلای سي چې دا ښه کار نه دئ، او مثلاً د ميرزا مهدي درۀ نادره به ځني جوړه سي يا به د پارسي ژبې د تاريخ وصاف انشأ پردازي سي چې ډېره مکروهه ده . بالعکس که د حافظ غوندي شعر يا د سعدي غوندي روانه او سليسه انشأ وي هر څوک يې خوښوي، ځکه چې دوی ژبې له عامي موقف څخه ډېره نه ليري کوي، او ډېري مناسبي ګښېږي يې پر مخ ور اېښي، او طبيعي رنګ يې ور غبرګ کړئ دئ. په پښتو کې هم بايد موږ دغسې وکړو ? .
لوی استاد ، له خپل ټول علمي نبوغ سره سره د ځان په ګډون هيڅ ژبپوه ، شاعر ، ليکلوال او محقق ته دا حق نه ورکوي، چې د خلګو ژبه تر خپلو ، سياسي او ايدياليوژيکو نظريو ، شخصي غوښتنو او ذوقي تمايلاتو قربان کړي؛ په خپلو ناوړو تصرفاتو سره يې له خپل طبيعي او ولسي بهيره بلې خوا ته بوزي. علامه حبيبي، دې مسألې ته په اشارې سره، په ډېرو څرګندو او روښانه ټکو وايي: ? ژبه بايد چې د عمومي محاورې او ادأ له پلوه کرغېړنه نه کړو . البته ليکوال او نويسندګان يې د مناسبي ګښېږي اينښوولو حق لري. يو سړی که څه هم ډېر زبردست ليکوال او عالِم وي داسې نه سي کولای، چې له ځانه ژبه جوړه کړي. هو ښايسته کوي به يې.
د ژبې په ښايسته کولو کې بايد هر وخت دا خبره د ليکوالو په فکر کې وي، چې د ژبې طبيعي جمال ورک نسي او هم بارد تصرفات په ژبه کې و نکړي. ډېر ځله داسې ليدل کيږي، چې يو ليکوال د خپل فکر د قالب جوړولو لپاره په ژبه کې داسې مواد زياتوي، چې هغه مناسب نه وي. زما په خيال خو بهترين ليکوال هغه دئ، جې ژبه په نامناسب ډول ښايسته نکړي او تر خپل فکر يې قربانه نه کړي، او په ناوړه توګه په ژبه کې تصرف ناروا وبولي، ځکه چې دا حق ډېرو لويو پوهانو او عالمانو ته هم نه ورکول کيږي، چې دوی په ژبه کې ناوړه شيان داخل کړي. ? (حبيبي، آيا د ژبې واګې د چا په لاس کې دي ? شل مقالې ۷، ۵ - ۷. (
لکه څنګه چې د پښتو ژبې، ادب او تاريخ بې ساري استاد ، علامه حبيبي، په خپله عالمانه څېړنه کې يادونه وکړه، د ژبنيو معيارونو په غوره کولو کې بايد ، د شخصي ذوق، لهجه يي تنګ نظريو او نورو غېر علمي معاملو په ټينګه مخه ونيول سي. ژبه هغه څه نه ده، چې ځيني کسان يې د خپل مال او متاع په څېر په خپل لاس کې ونيسي؛ او د زړه په غوښت يې دې خوا او ها خوا ته واړوي . د ژبنيو مسألو په حلولو کې بايد د ماهرانو او پوهانو پر ارزښتناکي ونډې سربېره ، د خلګو او ولسونو ټاکونکی رسالت هيڅکله له پامه و نه غورځول سي؛ مثلاً د ? خلق ? ټکی پېړۍ پېړۍ مخکې له عربي څخه پښتو ته راغلئ دئ. همدا کليمه په افغاني چاپېر کې تر خپل نوي رنګ اخيستلو يا مفغن کېدو وروسته د پښتو په لوېديزه (لوېديځه) لهجه کې د ? خلګ ? په ښه او په مرکزي او ختيزه (ختيځه) لهجه کې د ? خلق يا خلک ? په ډول ويل کيږي. پېړۍ پېړۍ د مخه د دې کليمې تر څنګ د ? اولس يا ولس ? کليمه هم له توركي) تركي) ژبې څخه په پښتو ژبه ننوتې ده، چې اوس د خلګو په ليکنو او ورځنيو خبرو کې، خورا زياته کارېږي. دې دوو پردو (عربي او توركي) لغتونو اوس په پښتو کې داسې تابعيت او اهلتيت موندلئ دئ، چې څوک يې پردي نه ګڼي. په داسې حال کې چې موږ په خپله پښتو کې د دې ټکي پر ځای د ? وګړي ? په نامه ډېره زړه او سوچه کليمه لرو ، چې بولګې يې نه يوازې د پښتو په کلاسيک ادب کې خورا ډېري دي؛ بلکې ډېر پښتانه يې اوس هم د يوې ژوندۍ کليمې په توګه، په خپلو ورځنيو محاورو کې استعمالوي .
د دې درو ټکو (خلق، ولس، وګړي) تر منځ ، چې دوه يې دخيل او يو يې سوچه پښتو دئ، له ډېري مودې راهيسې سخته سيالي روانه ده. اوس داسې برېښي، چې د ? خلګ يا خلک ? مغفن سوي ټکي د خلګو په ليکنو او خبرو کې له نورو ميدان ګټلئ وي. دا چې ولې د ? خلګ يا خلک ? کليمې، تر ډېره حده زموږ د سوچه ټکي (وګړي) او توركي الاصله مفغني کليمې (اولس يا ولس) ځای نيولئ دئ، په ريشتيا هم د غور او تأمل وړ خبره ده. ښايي په پښتو او نورو نيژدې ژبو ؛ لکه پارسي کې ځيني کسان د وګړي يا ولس په مانا ښه پوه نسي؛ خو د خلګو يا خلکو په مانا يې ژر سر خلاصيږي. دا کار نه خوشال خان خټک يا رحمان بابا کړی دئ او نه هم زموږ د عصر لويو پوهانو ؛ لکه لوی استاد علامه حبيبي، علامه رشاد ، استاد الفت، استاد بېنوا او نورو . په

دې کار کې يوازې د هغې قاعدې لاس دئ، چې مونږ او تاسې يې نن د اسانتيا، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي، عموميت او داسې نورو په نامه يادوو. دغه راز، پښتانه په بېلابېلو سيمو او لهجو کې د پارسي ژبې ؟کودک ؟، د عربي ژبې ؟طفل ؟، د هندي او اردو ژبو ؟چهوټا ؟او د انګرېزي ژبې چايلډ (Child) ته د کوچني ، کمکي، ماشوم، ووړکي، ووړ، طفل او حتا حيوان ټکي کاروي. د پښتنو په بېلابېلو سيمو او قبيلو کې، د پارسي د ؟زن ؟، د تورکي د ؟خانم او خاتون ؟،د عربي د ؟ نسوة او المرآة ؟، د انګرېزي د ؟ Wife؟ کليمې له پاره مېرمن ، ماينه، مانډينه ، ښځه، خانم، کوروالا ، د کوچنيانو مور، اورته، ارتينه، کورودانه، کډه او داسې نور ټکي کارېږي. په دغو ټکو کې تر ټولو غوره او معياري ټکی هغه دئ، چې د سليم عقل، ژور منطق، اسانۍ، سادګۍ، ښايست، عاموالي، يووالي او داسې نورو په څېر اصولو ته په بري سره جواب ورکړي. پله بله وينا ، د ژبې ټولي برخې او جوړښتونه بايد د طبيعت او ټولني د نورو پېښو او څيزونو په څېر د خلګو د منښت ازموينه تېره کړي. هرڅه چې خلګو ومنل؛ په خپله د معيار مقام ته رسيږي. هر هغه څه چې ټولو خلګو نه وي منلي، له خپل ټول قوت او ملاتړ سره سره د معيار وياړ نسي ترلاسه کولای. د مزدک، مسجد ، ماجيت، ماجت، جومات او په سلګونو نورو مترادفو ټکو تر منځ د معياري توب مسأله به د عامو خلګو او ژبپوهانو د ګډو هڅو او پرېکړو په مرسته اوارېږي. په دې کار کې د خلګو د فرهنګي، اجتماعي او اقتصادي ګډون او ګډو اړيکو لوی لاس پروت دئ. دا خبره به هم وخت او پرمختګ حلوي، چې د خلګو يا خلکو همدا عربي الاصله مفغن ټکی بايد د يوه منل سوي معيار په توګه (په ګ وکښل سي که په ک) په دې ډول خلګ په خپله خوښه او انتخاب د څو ټکو تر منځ د يوه د معياري کېدو پر لور ګام اخلي. د ژبې په هره ستونزمنه او نا حل سوې مسأله کې، همدا قانون واکمني لري. ژبپوهان ، اديبان او څېړونکي بايد هرومرو د معياري ټکو، معياري اصطلاحاتو ، معياري ترکيبونو ، معياري ليکدود او نورو ژبنييو معياري جوړښتونو په غوره کولو او انتخاب کې د خلګو رايو او غوښتنو ته لوړ ارزښت ورکړي؛ ځکه ژبه او نور ارزښتمن فرهنګي ميراثونه له يوې خوا د همدغو خلګو په چاپېر کې وده او پرمختګ کوي؛ او له بلې خوا د ژبپوهانو او اديبانو علمي ارزښتونه هم په خپله له ټولني او خلګو څخه ترلاسه کيږي. د پښتو ژبې د بېلابېلو لهجو (ګړدودونو (فونولوژيک توپيرونه هم د يوه يا څو کسانو په پرېکړو نه ليري کيږي. دلته هم وروستی چاڼ او غوراوی د ولسي پرګنو په لاس کې دئ. خلګ د بدلونونو او پرمختګونو په هره دوره کې، تر ټولو مخکښ او خوځوونکی ځواک دئ. د هري ژبې په ليکلي او شفاهي ادب کې د خلګو پرګنې ستره ونډه لري. لنډۍ، نارې ، متلونه، انګېرني، ټوټکې، لغتونه، تعبيرونه، ترکيبونو، اصطلاحات، ولسي شعرونه، سندري او په لسګونو نور ادبي ژانرونه ټول د عامو او حتا نالوستو خلګو له خوا زموږ ژبې او ا دب ته لاره موندلې ده. هغه څه چې وګړو د خپل معيار په توګه منلي وي، د ژبپوهانو او اديبانو په وچو پرېکړو نه بدليږي. ځيني وختونه خو د خلګو د اوږد مهاله او پخو پرېکړو اړول ګرسره ناممکن کار وي. کله کله د ژبنييو معيارونو په ګډون، د ژوند په هره برخه کې نوي معيارونه د کارپوهانو او متخصصانو له خوا را منځ ته کيږي؛ خو د ماهرانو او پوهانو له خوا جوړ سوي معيارونه، يوازې هغه مهال د منلو او پايښت وړ وي، چې د ټولني د عامو خلګو د اړتياوو او ذوقي غوښتنو جواب ووايي. هغه ژبپوه او عالِم، چې د خلګو ژبه د خپل ذوق، فکر او غوښتنو تابع کوي، په حقيقت کې ژبه او ولسي ادب له خپل اصلي تګلاري څخه پر بله بيايي. داسې ؟ معياري ؟ژبه او ادب په خلګو پوري اړه نه لري. د چاخبره داسې ؟کره او معياري ؟ ژبې ته بايد د يوه قوم پر ځای د احمد او محمود نوم ورکړه سي؛ ځکه داسې جعل سوي معيارونه هيڅکله خلګ نه خوښوي؛ او نه د خلګو په ژبه او فرهنګ کې ډېر عمر دوام کولای سي .

شک نسته، چې د پښتو ژبې په بېلابېلو لهجو او بېلو جغرافيايي سيمو کې د علمي ټکو او اصطلاحاتو بېلوالی تر ډېره ځايه، د دې ژبې د ودې او پر مختګ مخه نيسي؛ خو دا کار هم د پښتنو تر منځ د سياسي، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو له ټينګښت او پوخوالي پرته ممکن نه برېښي؛ مثلاً د کوزې خوا پښتانه د انګرېزي او اردو ژبو د څرګندو اغېزو له کبله ځيني علمي ټکي او اصطلاحات؛ لکه: ؟ژبپوهنه ؟، ټولنپوهنه ؟ ، ؟اروا پوهنه؟ ، ؟مځکپوهنه ؟ ، ؟ ستورپوهنه ؟ ، ؟ پوهنتون ؟،؟ پوهنځی ؟ ، ؟ښوونځی ؟ ، ؟روغتون ؟او په سلګونو نور د ؟لسانيات، ؟ سوشيالوجي ؟، ؟نفسيات ؟ ، ؟ جيولوجي ؟ ، ؟ استړالوجي ؟ ، ؟ يونيورسيټي ؟ ، ؟کاليج ؟ ، ؟ سکول ؟ ، ؟ اسپتال ؟ په نومونو يادوي. د علمي ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو په نوم اېښوونه کې داسې بېلوالی او رنګارنګي، د پښتو د يوه منلي معيار په لار کې له سترو خنډونو څخه دي. په بشپړ باور

سره ، همدا خنډونه او اختلافونه، په بېلابېلو پښتني سيمو کي، تر ډېره ځايه د پښتو ژبې د خپرېدو او غوړېدو بهير ټکني کوي؛ مګر بيا هم دې لوی او لوړ ارمان ته رسېدل د وچو ناستو پاستو؛ پر بکړو او فرمانونو کار نه دئ. پښتانه ژبپوهان، شاعران، ليکوال، څېړونکي او نور ولسونو يوازې د ټينګو او مزبوتو اړيکو له لاري کولای سي، د پښتو ټکو او اصطلاحاتو د يو واحد او منلي معيار په لور ګټور ګامونه پورته کړي. لر او بر پښتنانه د خپلو هر اړخيزو او پياوړو اړيکو له برکته د دې وس مومي، چي بيا هم د اسانۍ، سادګۍ، سپېڅلتيا، خوږوالي او پوخوالي د اصولو په رڼا کي ښه له بدو بېل کړي . د يو رنګۍ او سراسري معيار مقام ته رسېدل، د پښتنو په ټولنيز ژوند کي د بېلابېلو اړيکو او بدلونونو په چټکتيا او پراختيا پوري اړه لري. ټول پښتانه بايد په ټينګ هوډ او سړه سينه، د داسي اړيکو او بدلونونو په چټکتيا کي برخه واخلي

په معيار ټاکنه کي تلوار

ژبه په ټولنه کي له هغه سياسي اوښتون سره ورته والی نه لري، چي په څو شپو کي يو حکومت په بل حکومت يا يو رژيم په بل رژيم واړوي. ژبه د ټولو اجتماعي او کلتوري پېښو په شان، د پېړيو په اوږدو کي وده او پرمختګ کوي. په ژبه کي د نوو معيارونو ټاکل هم اوږده وختونه غواړي. تلواري او تصنعي معيارونه د هغو اوومو خوړو په څېر دي، چي خوړونکی يې نه د ژوولو او هضمولو واک لري؛ او نه يې هم له خوړلو څخه خوند اخلي. داسي خيالي او بېړني ګامونه ډېر ځله د يووالي او پيوستون پر ځای، د يوې ژبې د بېلابېلو سيمو او ويونکو تر منځ دښمنييو ، تربګنييو او ناوړه غبرګونونو ته لمن وهي. بې شکه د داسي ژبنييو او فرهنګي اختلافونو حتمي نتيجه دا وي، چي د يوه قوم ژبه او ډول ډول فرهنګي ارزښتونه، په لوی لاس له سترو خنډونو سره مخامخ سي.
ټول پوهېږو، چي د اسلام په سپېڅلي دين کي تل د يوه خدای، يوه قرآن او يوه پيغمبر خبري کيږي؛ مګر په عمل کي ګورو، چي مسلمانان د اسلام د دغو اساسي اصولو پر خلاف پر بېلابېلو ډلو او فرقو وېشل سوي دي؛ او هره فرقه زموږ په پښتني اصطلاح د خپلي ښوروا خوند تر نورو ښه ګڼي. د حق خبره خو داده، چي د نړۍ ټول مسلمانان د عظيم شان قرآن د عمران د سورې د دريم مبارک آيت ؟ وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا ؟ په رڼا کي، د يوه څښتن تعالی، يوه سپېڅلي قرآن او يوه خاتم الانبيأ، حضرت محمد (ص) پر شاوخوا را ټول سي؛ او له هر راز دوښمنييو او مخالفتونو ډډه وکړي؛ اما دا کار په يوه ورځ کي نه کيږي؛ ځکه په مسلمانانو کي د دغه راز اوږدو فکري او فقهي اختلافونو له منځه وړل، په اسلامي ټولنو کي د بېلابېلو شرايطو او امکاناتو چمتو کولو ته اړتيا لري، چي دا ګرده د وخت او زمان غوښتنه کوي. هر رېښتنی مسلمان ايماني وجيبه لري، چي د نړۍ د مسلمانانو تر منځ د اختلافونو او توپيرونو په له منځه وړلو کي هڅه او کوښښ وکړي. . .
پښتنو هم د يو لوی او لرغوني قوم ژبه ده. دا قوم په سلګونو قبيلې، خېلونه او پښې لري. کله کله دوښمنانو او مغرضينو د تاريخ په اوږدو کي، زموږ له همدغه قومي او قبيلوي جلاوالي څخه ډېري ناوړه ګټې هم اخيستي دي. د لمر په څېر روښانه ده، چي د پښتنو يو موټي توب او پيوستون، پر سياسي خپلواکۍ او اقتصادي پر مختګونو سربېره، د هغوی د ژبې، ادب او نورو فرهنګي ميراثونو د روزني او پالني غښتلي ضامن دئ. د دې انکار نه منوونکي حقيقت په پوهېدو سره خو د سليم عقل او پياوړي منطق خبره داوه، چي پښتنو بايد پېړۍ پېړۍ مخکي له دغه راز بې بنسټه قبيله يي تربګنييو او اختلافونو لاس اخيستی وای؛ مګر بيا هم ګورو، چي، په بېلابېلو قبيلو، خېلونو او پښو پوري تړلي پښتانه، خپلي قبيله يي رېښې او اړيکي د سترګو په رپ کي نه سي هېرولای. د يوه پياوړي، متحد او نه جلاکېدونکي پښتون قوم په نامه د ټولو پښتنو يو ځای کېدل؛او تر خپلو محدودو قبيله يي پيوندونو تېرېدل، په هيڅ وجه د يوې ورځي خبره نه ده. دې ستر او سپېڅلي ارمان ته رسېدل، د ټولو پښتنو په ژوند کي تکامل او پوختيا ته اړتيا لري، چي دا کار بيا هم د وخت او زمان غوښتنه کوي. هو ملي او قومي ولولې کولای سي د دې بهير په چټکتيا کي مهمه برخه واخلي؛ خو د يوه ايشېدلي او نه بېلېدونکي پيوستون له پاره پر قومي احساساتو سربېره، زموږ د ټولنيز ژوندانه په بېلابېلو برخو کي د پر مختيا او پوختيا مسأله تر هر څه ټاکوونکې ده. په بله وينا

د پښتنو د ګردو ټبرونو او قبيلو تر منځ ژوري او هر اړخيزي کلتوري، اجتماعي، او اقتصادي اړيکي د يوه غښتلي او پر مختللي قوم، يوې کره او منلي معياري ژبې د را منځ ته کولو په لاره کي، تر ټولو لومړی ضروري او مهم شرط دئ. هر څونه چي د خلګو تر منځ سياسي، فرهنګي، اجتماعي او اقتصادي اړيکي ټينګي او نيژدې سي په هغه ګچه د خلګو ژبه ، مادي او مانوي کلتور د يوه منسجم، متحد الشکل او منلي معيار پر لور ګام اخلي .
د نړۍ ځينو ژبو د خپلو صرفي او نحوي معيارونو په ټاکنه کي، ډېره ببړه او تلوار کړی دئ. د ليکني له پاره يې داسي معيارونه غوره کړي دي، چي له ځينو محدودو ګټو پرته يې، د زده کړي په برخه کي لويي ستونزي پېښي کړي دي. تاسي په پارسي، انګرېزي، فرانسوي او ځينو نورو ژبو کي بې شماره ټکو ته ځير سئ ، چي په ويلو او کښلو کي يې ډېر زيات توپير سته. په انګرېزي ژبه کي، نه يوازي نالوستي کسان يا د ښوونځييو او پوهنتونونو زده کوونکي، په ويلو او ليکلو کي له جدي مشکلاتو سره مخامخ دي؛ بلکي د زده کړي د لوړو درجو خاوندان هم کله کله د ځينو ټکو د سمي املا په خاطر د ژبي قاموسونه لټوي يا خپلي ليکني په کمپيوټرونو کي د ځای پر ځای سوو فرهنګونو په مرسته، له املايي او ګرامري تېروتنو ژغوري. زه نه پوهېږم د داسي املايي معيار ګټه په څه کي ده، چي څوک د عقل او هوښ په مانا ؟خِرد ؟ د ؟خيرد] / x ɪ ŕad /? د ؟خ ؟ په زبر] په ډول ووايي؛ خو د ؟خرد ؟ په بڼه (بې ی) يې وکاږي. د ؟خِرد ؟ دا املايي دود د نامه (اسم) په حالت کي، سمدستي د ؟خُرد rd / ? ɔux /] د ؟خ ؟ په پېښ] له کليمې سره التباس مومي، چي د کوچني يا وړوکي په مانا ده. لوستونکی وار د واره نه پوهيږي، چي د ؟خرد ؟ په ليکلو سره د پارسي ژبې ليکوال مفهوم څه دئ ؟يا د سمسور او شين په مانا د خورم] / x ŕu a m / د ؟خ ؟ په پېښ] کليمه، چي د ؟خرم ؟ په ډول يې کاږي؛ او د خوړلو په مانا د ؟ خورم ؟ له فعل سره ګډوډوي پېښوي. په پارسي کي د ؟ سهراب ؟ ، ؟رستم ؟ ، ؟ګناه؟ ، ؟جرم ؟، ؟هنر؟، ؟ جمله ؟ او سلګونو نورو په شان داسي خپل او پردي ټکي سته، چي د عربي ليکدود له مخــي په ژبه کي دود سوي دي؛ او په هيڅ ډول د دې ژبې د اصلي ويوونکو له املايي ځانګړتياوو سره سمون نه لري. د دغونو په مخرجو کي هم د پارسي ژبې د افغـــاني (دری) ، ايراني (فارسی) او تاجيکي لهجو تر منځ ډېر توپير او ليري والی سته، چي دا په خپله هم د يوه پاخه او منلي معيار په لاره کي لويي ستونزي ګڼلي کيږي .
په اوسنۍ پارسي ژبه کي د اوومو او چټکو معيار اېښوولو په لړ کي، د معروفي او مجهولي ؟ی ؟(په پښتو کي ځيني ليکوال معروفي ؟ی ؟ ته لنډه ؟ی ؟ او مجهولي ؟ی ؟ ته اوږده ؟ی ؟ هم وايي) تر منځ توپير هم له منځه وړل سوی دئ. او س د دواړو ؟ ی ؟ګانو له پاره له يوه ګرافيم (توري) څخه استفاده کيږي. په داسي حال کي، چي په پارسي ژبه کي د دې دوو بېلو دغونو يا دوو ؟ی ؟ګانو تر منځ بېلوالی، په ډېرو کليمو کي له ورايه ځرګـــند دئ. په راتلوونکو کرښو کي، د دغه راز بېلوالي څو بولګې وړاندي کوو ، چي د پارسي په اوسني معياري ليکدود کي دواړه په يوه بڼه کښل کيږي.
شير] / ?rɪ / په معـــــروفه يا لنډه ؟ی ؟] ، چي د شيـــدو مانـــا لري؛ او شير] / ?e r /په مجهوله يا اوږده ؟ی ؟] ، چي د زمري، غضنفر يا اسد مانا لري .
سير] / s ɪ r /په معروفه ؟ی ؟] ، چي د هوږي مـــانا لري؛ او سيـــــر] / s e r / په مجهوله ؟ی ؟] ، چي د ماړه په مانا دئ.
خير] / x ɪ r /په معروفه ؟ی ؟] ، چي د تيره او تاريک ، خيره، هرزه، چټي ، بې ګټي او نورو په مانا دئ ؛ او خير] / xa ɪr/د ؟ ی ؟ په سکون] ، چـــــي د ښېګني، ښه والي، صدقې او مال په مانا دئ .
په پارسي کي بله لويه ستونزه، په صامت يا بې دغه توري (consonant) سره د ځينو ټکو لوستل دي. دا مشکل په اُردو او هندي ژبو کي تر پارسي هم ډېر او پراخ دئ. د پارسي ژبې ويوونکي، هره هغه کليمه سمه نه سي ويلای، چي په سرکي يې وچ يا ساکن توری راغلئ وي. د داسي ټکو د لوستلو له پاره بايد له هماغه ساکن توري سره يو صانت يا دغيز توری (vowel) وتړي؛ مثلاً سپوږمۍ، خپل، ستاسو ، روزګان يا د انګرېزي ژبې ځيني ټکي لکه سکول (ښوونځی، مکتب) ، سټريټ (سړک، کوڅه، واټ، جاده) ، سټار (ستوری) ، سټايل (سبک، لاره، روش) او په سلګونو نوري کليمې، چي پارسي ژبي خلګ يې د خپلو ژبنييو ستونزو له امله د ؟اِسپوژمۍ ؟، ؟اِخپل؟ ، ؟اِستاسو ؟، ؟اُرزګان ؟، ؟اِسکول ؟، ؟اِستريت ؟، ؟اِستار ؟، ؟اِستايل ؟ په بڼو وايي؛ او په دې توګه د بېلابېلو ټکو په وينګ کي، اضافي هجاوي يا څپې ور زياتوي.
په هندي او اُردو ژبو کي د ټکو پر پيل سربېره، د هغو په منځ کي هم د وچ يا صامت توري لوستل خورا ګران او ستونزمن کار

دئ؛ په دې خاطر د دغو ژبو ویوونکي مجبور دي، چي د یوه واول یا رغیز توري په مښلولو سره د ویلو ستونزه لیري کړي؛ مثلاً په همدغو ژبو کي پر ؟ سکول ؟، ؟ سټریټ ؟ ،؟ سټار؟ ، ؟ سټایل ؟ او داسي نورو ټکو سربېره د ؟ پارک ؟، ؟ کارډ ؟، ؟ وارډ ؟ او داسي نورو په شان انګرېزي کلیمو کي د ؟ r ؟ له توري سره له ځانه بل رغیز توری یا بله هجا تړي؛ او په دې توګه داسي ټکـــي د پـــارک (k ŕaā p) ، کارډ (d aˊrā k) ، وارډ (dŕaāw) په بڼه وایي. یا د پارسي ځیني ټکي لکه ؟ بخـــت ؟، ؟ سخـــت ؟، ؟ شنـــاخت ؟ او داسي نور د بَخَـــت (t a x̒ab) ، سَخَـــت (ta x̒a s) ، شناخَت (? t a x̒ā nı) په ډول ادا کوي.

په اردو ژبه کي د ؟ اصول ؟، ؟ حکومت ؟ او ؟ حضور ؟ په شان ټکي، د اصلي عربي تلفظ پر خلاف ټول د الف په زوَر سره وایي، په داسي حال کي چي همدغه کلیمې په پښتو او پارسي کي، د سوچه عربي تلفظ په څېر د الف په پېښ سره ویلي کېږي.

البته دا څو مثالونه په هیڅ ډول د پارسي او اردو ژبو د وروسته پاته والي په مانا نه دي. د پارسي ژبي پراخي ادبي او علمي زېرمي او د اردو ادب چټکه وده، هر چا ته د لمر په څېر روښانه ده؛ خو په دې لنډه شننه کي د ژبپوهني له اړخه دغو اوومو او نیمګړو معیارونو ته په پاملرني سره دا نتیجه اخلو، چي موږ باید له نورو سره د سیالۍ او شریکۍ په خاطر، په پښتو کي داسي ناوړه او کږکېچن معیارونه جوړ نه کړو، چي زموږ له ژبنیو دودونو او جوړښتونو سره سمون و نه لري. زموږ د لیکلو او ویلو پښتو باید کرار کرار یوه بڼه ولري. پښتانه په هیڅ ډول اړ نه دي، چي مفغني او دخیلي کلیمې په خپل اصلي شکل و وایي. موږ پښتانه، د خپلي ژبنۍ ځانګړتیا له امله ځیني اروپایي، روسي، هندي، عربي او پارسي لغتونه په خپله اصلي بڼه نسو ویلای. زموږ په ژبه کي مروج رغیز واحدونه د هغو د ویلو وس نه لري. هیڅ شک نسته، چي دا کار د ښووني او روزني له لاري په اسانۍ سره کېدای سي؛ خو ژبه یوازي د څو لوستو او پوهو کسانو مال نه دئ. کله چي د یوې ژبي په اړه خبري کوو، باید د هغې ټول ویوونکي په پام کي ونیسو؛ نه یو څو محدود لیکوالان، شاعران او لوستي کسان.

د همدې د لایلو پر بنسټ دا ډېره ښه خبره ده، چي د معلوم، خوشحال، تسبیح، ګناه، ګمان، هنر، دښمن او نورو په څېر عربي او پارسي کلیمې د مالوم، خوشال، تسبې یا تسپې، ګونا، ګومان، هونر، دوښمن په شان و وایو او ولیکو. د پښتو په معیاري لیکدود کي باید د کلیمو د وینګ او کښنګ تر منځ توپیر تر وسه وسه لیري سي؛ خو دلته د دې خبري یادونه ډېره ضروري ده، چي د خپلو او پردو ټکو د اسانه لیکلو په دې بهیر کي باید زیات پام او غور وسي، چي د کلیمو او اصطلاحاتو په نوي یا اسانه لیکدود کي د ګډوډیو او التباسونه مخه ونیوله سي. په ځینو ځایونو کي باید د نوي لیکلاري تر څنګ د کلیماتو پخوانۍ اصلي املایي ډولونه هم په لیندیو کي وکاږو، چي خلګو ته د زړو او مروجو ټکو نوې بڼه روښانه سي؛ او په دې توګه له ربړونو او ستونزو و ژغورل سي. که د تلواري معیار جوړولو په اړه، خپلي خبري په څو ټکو کي را غونډي کړو، باید و وایو چي هر څه باید د ولس په ژبه ولیکل سي؛ ژبپوهان، شاعران، لیکوال او څېړونکي باید پر خپلسر د خلګو په ژبه کي بې ځایه تصرفات او لاس وهني ونه کړي، که نه نو ډېر ژر به د پښتنو د بېلابېلو سیمو خلګ څه چي حتا له خپلو کورنیو او خپلوانو سره هم د ترجمان له لاري خبرو اترو ته اړ او سو؛ ځکه هغوی به زموږ په جعل سوو ټکو او ترکیبونو نه پوهېږي.

په انګرېزي ژبه کي، دا ستونزي تر پارسي هم ډېري پراخي دي. انګرېزان په سلګونو ټکي، یو راز وایي او بل راز یې لیکي. دې کار د ښووني او روزني طبیعي او منطقي بهیر له خورا سختو خنډونو سره مخامخ کړی دئ؛ د مثال په توګه انګرېزان ؟ Knife ؟، Knight ؟ ؟، Colonel ؟ او بې شماره نور ټکي د ؟ نایف ؟، ؟ نایټ ؟ او ؟ کرنل ؟ په څېر وایي، چي د وَیَنګ او کښنَنْګ تر منځ یې ډېر توپیر سته.

سربېره پر دې ګیچوونکو ربړونو او پېچومو، د انګرېزي ژبي په خورا ډېرو لهجو کي، د ځینو ټکو رغیز توپیرونه تر اوسه پوري، د یوې معیاري انګرېزي ژبي په جوړښت کي غټ خنډونه دي. همدا اوس هم د هري لهجې ویوونکي، د ویلو او کښلو پر خپلو خاصو لارو، ټینګ ولاړ دي. انګرېزان تر اوسه پوري په خپلو لیکنو او ورځنیو محاورو کي، د امریکایانو جوړ کړي ټکي؛ لکه ؟ Elevator ؟ ، ؟ Diaper ؟، ؟ Airplane ؟، ؟ Freeway ؟، ؟ Gasoline ؟ او ډېر نور نه کاروي؛ بلکي د هغو پر ځای خپلي جوړي کړي کلیمې؛ لکه ؟ Lift ؟ ، ؟ Nappy ؟، ؟ Motorway ؟، ؟ Aeroplane ؟، ؟ Petrol ؟ او نورو ټکي استعمالوي. همدغه راز، انګرېزان تر اوسه پوري خپل لیکدود ، د دې ژبي د هري بلي لهجې تر لیکدود غوره ګڼي. له دې امله یې د ؟ Labour ؟، ؟ Honour ؟، ؟ Cheque ؟ او ډېرو نورو لغتونو املأ، له امریکایي لیکدود سره توپیر لري .

د انګرېزانو ، امریکایانو ، آیرلنډیانو ، سکاټلنډیانو ، استرالیایي وګړو او ډېرو نورو تر منځ د ځینو انګرېزي ټکو په ویلو کي هم د کتني وړ اختلافونه سته ، مثلاً انګرېزان د کله کله، ځیني وختونه، ندرتاً او داسي نورو په مفهوم د ؟ often ؟ کلیمه د ؟آفټن / n atf ā /په ډول تلفظ کوي. امـریکایـان دا ټکـی بـې ټـي (t) د ؟آفــن / n af ā / ؟ په بڼه اداُ کوي. انګرېزان د ښوونې او روزني په مانا د ؟ education ؟ ټکی د ایجوکېشن /nae?kuǰ ɪ / په بڼه وایي؛ خو امریکایـان هغـه د ایـډوکېشن / n ae?kdu ɪ / په ډول تلفظ کوي ؛ انګرېزان د ګټور او مساعد مهال، فرصت، موقـع او داسي نورو په مـانـا د ؟ opportunity ؟ ټکی د اپرچـونیـټـي / ɪ tɪ n u č rə ṕa/ په بڼه یاني په (چ) سره وایي؛ خو امریکایان همدغه کلیمه د اپرټونیټي / ɪ tɪ n u t rə ṕa / په ډول یا ني په (ټ (سره وایي. داسي لهجه یې توپیرونه نه یوازي په انګرېزي او امریکایي لهجو کي خورا ډېر دي؛ بلکي د انګلیسي ژبي په ډېرو نورو لهجو کي یې هم مثالونه لړنه دي، چي یادوَنه یې دلته د تلواري معیارونو په اړه خبري نوري هم پسي اوږدوي. لېکن دا طبیعي توپیرونه او رنګارنګي د خلګو د سیاسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي اړیکو د لا ټینګښت پر بنسټ، چي نــن سبا د نوي والي(Modernism) او ګلوبالیزم (Globalism) په نومونو تعبیرېږي ،کرار کرار مخ پر لږېدو دي. خلګ د سلیم عقل، لوړ ذوق، اساني، سادګي، یووالي او نورو اصولو په رڼا کي ښه له ناوړو بېلوي؛ او په دې توګه دیوه منلي ملي او بین المللي معیار پر لور ګامونه اخلي. دا ډول معیار هیڅکله په یوه ورځ کي نه را منځ ته کیږي؛ تل د پوختیا او بې قېدو شرطه منلو له پاره اوږده پړاونه تېروي ؛ هیڅ ژبپوه، ادیب او لیکوال د خپلسرو پرېکړو او فتواوو له لاري نه سي کولای داسي معیارونه پر خلګو و تپي. که په وچو پرېکړو او فتواوو سره څه کېدای سوای، نو زموږ په جنګ ځپلي هیواد کي به د کوکنارو کرنه او سوداګري ډېره پخوا په ټپه درېدلې وای؛ ځکه ډېرو ملایانو ، پوهانو او دولتي مشرانو یې په غندنه کي، پرېکړي او خبري کړي دي .

ټولو ته مالومه ده، چي د پرمختګ اوږدو پړاوونو د پښتو په صرفي او نحوي برخو کي ژور بدلونونه راوستي دي. اوس د همدې بدلونونو په رڼا کي ټول پښتانه په پوره باور او خوښي سره دې خبري ته غاړه ږدي، چي ؟خوشحال ؟ د ؟خوشال ؟، ؟ګمان ؟ د ؟ګومان؟ ، ؟بلکه ؟ د ؟ بلکي ؟ ، ؟معلومات ؟ د ؟ مالومات ؟ ، ؟معنی ؟ د ؟ مانا یا معنا؟ ، ؟چه ؟ د ؟ چي ؟ او په سلګونو نوري پښتو ، پارسي، عربي، تورکي، هندي او اروپایي کلیمې له خپلو فونولوژیکو ځانګړتیاوو او ژبنیبو دودونو سره سمي ولیکي. په پښتو کي دا کار له تاریخي پلوه، نن یا پرون نه دئ پیل سوی. لکه څنګه چي د پښتو ژبي د منځني پېر منظوم او منثور اثار په ډاګه ښیي د دې ژبي له خاصو ږغړونو او ولسي تلفظ سره سم د خپلو او پردو ټکو لیکل، په پښتو ادب کي اوږد تاریخ لري. طبیعي خبره ده، چي د پښتو لیکدود دا بهیر په پیل کي، د هري ملي ژبي په شان له ځینو خنډونو او ځنډونو سره مخامخ ؤ. له نېکه مرغه دا کار په دې وروستیو وختونو کي، ډېر خوځښت او چټکتیا موندلې ده. پوره باور لرم، چي د پښتو لیکدود به په راتلونکو کلونو کي تر دې هم په تلوار او چټکي سره پر مختګ وکړي. په پښتو لیکدود کي به د اساني ، سادګي، پوخ والي داسي نورو قواعدو پر بنسټ، دا ګټور بدلونونه د خلګو اړتیاوو او غوښتنو ته مثبت جواب ووایي.

هیڅوک به د وخت په تېرېدو سره پر دې خبره اعتراض او نیوکه و نه کړي، چي پښتانه شاعران او لیکوال ولي خپلي او پردي کلیمې د پخواني ګران او کړکېچن لیکدود له مخي نه لیکي. په دې کار کي هیڅ منطق او ګټه نسته، چي پښتانه تل تر تله خپل او پردي ټکي، په سختي او تکلف سره، د نورو ژبو د اصلي ویوونکو په شان ووایي؛ او په لیکلو کي یې بیا هم په پټو سترګو د نورو لیکدود په پام کي ونیسي. د پښتو ژبي له فونولوژیکو خصوصیتونو سره سم د خپلو او پردو ټکو د لیکني د قاعدې پر خلاف په زیاترو پخوانیبو پښتو خطي نسخو کــي، ځیني سوچه او اصیل پښتو لغـتونه؛ لکـه ؟غونـــدي؟ ، ؟باندي ؟ ، ؟ وراندي ؟، ؟مي ؟، ؟شي ؟ او په لسګونو نور د عربي ټکو په څېر د ؟ غُندِ یا غوندِ ؟، ؟باندِ ؟، ؟وراندِ ؟، ؟مِ ؟، ؟شِ ؟ په بڼه د پېښ، زېر او زور په مرسته کښل سوي دي، چي په پښتني چاپېر کي په هیڅ وجه د منلو وړ نه دي. شک نسته، چي د پښتو ټکو دغه رنګه املایي بڼه، زموږ په ژبه کي د عربي ژبي او ګرامر د ژوري اغېزې څرګنده نخښه ده؛ چي دلویو شاعرانو او لیکوالو په ګډون یې هیڅوک له اثره خوند ي نه وه؛ مګر که دې مسألې ته د ژبپوهني او ژبښووني د اوسنیبو علمي او منطقي قواعدو له مخي په ځیر سره وګورو ، پر دې حقیقت هیڅکله سترګي نه سو پټولای، چي زموږ مخکښو شاعرانو او لیکوالو په پوهي یا ناپوهي سره خلګو ته د پښتو لیـک لوست چاري ګرانولې . تر هغه مهاله چي په پښتو لیکدود کي د ببلابېلو ږغونو د بیان له

پاره ځانګړي توري او نخښې وي، د عربي تورو او نخښو کارول، له لويه سره سم او ګټور کار نه دئ. د عربي ژبې د زور، زېر، پېښ او نورو نخښو په مرسته د ؟غوندي ؟، ؟وړاندي ؟، ؟باندي؟ ، ؟شي ؟، ؟مي ؟او داسي نورو سوچه پښتو ټکو ليکنه اوس هيڅ منطق او جواز نه لري؛ ځکه په پښتو کي خو د دغه راز ټکو او ترکيبونو د ليکلو له پاره د تورو کمي نسته. په پښتو کي خو د يوې ؟ی ؟پر ځای پينځه ؟ی ؟ګاني کارېږي، نو موږ ولي خپلي سپېڅلي کليمې د عربي زېر په مرسته وليکو ؟زه خو د پښتو په داسي ليکدود کي هم هيڅ ستونزه او نيمګړتيا نه وينم، چي پښتانه د ؟دُعا ؟عربي ټکی د ؟دوعا ؟(ځيني پښتانه همدا اوس دا کليمه د؟دوا ؟په څېر وايي او ليکي، چي دا کار د دارو درملو له ټکي سره د ګډېدو ستونزه پيدا کوي)، د ؟دُکان ؟ټکی د ؟دوکان ؟(ځيني پښتانه د دوکان پر ځای د هټۍ لُغت کاروي، چي له هندي ژبې سره ګډه ريښه لري؛ او له ډېرو وختونو راهيسي په پښتو ادبياتو کي هم استعمال سوی دئ) او د ؟دُښمن ؟مفغنه کليمه د ؟دوښمن ؟په بڼو وکاږي. داسي لغتونه او کليمې له پېړيو پېړيو راهيسي زموږ په ژبه کي کارېږي؛ او اوس زموږ د ژبې نه بېلېدونکې برخه ده. موږ هيڅ اړتيا او مجبوري نه لرو، چي داسي ټکي د پردو ژبو له رغېږو ځانګړتياوو او معيارونو سره سم وواېو؛ او يا يې د هغوی له ګرامري اُصولو او قواعدو سره خوله په خوله وليکو. تر هغه ځايه چي د دغه راز کليمو نوې يا اسانه جوله، التباسونو او ګډوډييو ته لاره هواره نه کړي، زموږ له ځانګړو ژبنييو صرفي او نحوي خصوصيتونو سره سم، د هغو کاروَنه هيڅ تاوان نه لري.

پښتو بايد د اسانۍ، روانۍ، سپېڅلتيا، خوږوالي، پوخوالي، منطق او سليم عقل پر لور وده وکړي. سليم عقل او ژور منطق دا هيڅکله نه سي منلای، چي د کليمو د ويلو او ليکلو تر منځ مځکه او اسمان توپيرونه وي. هو يو وخت په زياترو ژبو کي داسي توپيرونه تر سترګو کېدل؛ خو دا خبره له پياوړي منطق سره څنګ نه لګوي، چي موږ بايد همېشه د نورو پر چپه او راسته لارو روان اوسو. که نورو ځان په څاه او کنده کي اچوه، موږ يې هم بايد وا چوو. پوهه او عقل حُکم کوي، چي موږ بايد په چټکۍ خو ځيرتيا او غوَر سره، په خپلو ويلو او ليکلو کي توپيرونه له منځه يوسو. د تاريخي شواهدو په استناد، زموږ خلګ له پېړيو پېړيو راهيسي ؟روزګان ؟، ؟ارغسان ؟، ؟ارغنداو ؟، ؟سپېروان؟ ، ؟تلوکان ؟او په لسګونو نور جغرافيايي نومونه په خپلو اصلي او سمو بڼو وايي؛ مګر د نورو ژبو مؤرخينو او ليکوالو داسي جغرافيايي نومونه د خپلو ژبنييو ستونزو يا تېروتنو له امله د ؟اُرزګان ؟، ؟ارغستان ؟، ؟ارغنداب ؟، ؟سفيد روان ؟، ؟تلقان ؟ په بڼو دود کړي دي. د دغو سيمو اصلي او سېدونکي د پردو له خوا دغه ډول جعل سوي نومونه بېخي نه پېژني؛ او په اروېدو سره يې کټ کټ خاندي. زموږ د هېواد د تاريخي جغرافيې په ډېرو نومونو کي د داسي تېروتنو موضوع د يوه اوږده بحث غوښتنه کوي، چي دلته يې ځای نه دئ. همدغه راز، ؟ساپی ؟، ؟ورکزی ؟، ؟ساکزی ؟، ؟پوپلزی ؟او داسي نور د پښتنو ځينو قبيلو نومونه دي، چي د نورو خلګو د ژبنييو ستونزو ياد ځينو ليکوالو، مؤرخينو او څېړونکو د بې خبرۍ او تېروتني له امله د ؟صافي ؟، ؟اورکزي؟ ، ؟ اسحق زي ؟، ؟فوفلزي ؟په بڼو باب سوي دي. زه نه پوهېږم، چي پښتانه د څه منطق له مخي دا سوچه او لرغوني پښتو ټکي د پارسي يا عربي ژبې په ناوړه رنګ لړي. موږ بايد د خپلو قبيلو او پښنو نومونه په خپله اصلي بڼه وواېو او وليکو. هغه څه چي دلته يې يادونه ضروري برېښي دا خبره ده، چي د کليمو په وينګ او کښنګ کي د توپيرونو او ختلافونو له منځه وړل، په ښوونه او روزنه، پوهاوي او راپوهاوي يا افهام او تفهيم کي ډېر ګټور کار دئ؛ نو ځکه بايد د پښتو د ورته يا مشابهو ټکو په ليکلو کي هم تر وسه وسه د ګډوډۍ او التباس مخه ونيسو؛ د مثال په توګه په پښتو کي، بايد د دغه راز مشابهاتو په ليکلو کي هر ډول پېچومي ليري سي:

زړه] / əṛz / د ز په سکون]، چي مانا يې دِل يا قلب دئ.

زړه] / aʹṛ a z / د ز په زور، خج يا فشار پر دوهم سپوړ] چي د پخواني، مخکني، تېري سوي، ګذشته، سابقه او داسي نورو ماناوي لري.

توره]? ar / په معروف واو] چي د سېلاوې، شمشېر او داسي نورو ماناوي لري.

توره] / aʹr o t / په مجهول واو، خج يا اکسينټ پر دوهمه هجا] چي د تورمخي، خيره، سياه او داسي نورو په مانا ده.

مړه] / aʹ ṛm / د ميم په سکون، خج پر دوهمه څپه] چي د مړه سوي يا مرده په مانا دئ.

مړه / aṛ a m / د سېر، شکم پُر يا هغه ښځي يا بل ښځينه حيوان په مانا، چي خېټه يې ډکه وي.

مړه] / aṙ́ a m / خج پر لومړۍ څپه] د تکیه کلام هغه ټکی، چي د پښتو په ختیزه (ختیځه) لهجه کي خورا باب ده.
کوټه] / a ṭ o k ́/ فشار یا خج پر دوهمه څپه] یاني خونه، اوتاک) اتاق)، کمره او داسي نور.
کوټه] / a ṭ á w k / خج پر دوهم سپوڼ] خره، خرمن ، ډېران، انبار یا امبار.
په پښتو کي داسي مشابې کلیمې خورا ډېري دي، چي هم د لغتونو د ریښه پېژندني (ایتیمولوژۍ) له پلوه ډېر توپیر لري؛ او هم یې په تلفظ او ماناوو کي بېلوالی سته؛ مګر موږ یې تر اوسه پوري په یوه بڼه لیکو. شک نسته، چي د نړۍ نوري ژبي هم له دې کړاوه نه دي ژغورلي؛ خو په پښتو کي د یوه څرګند او روښانه معیار د را منځ ته کولو په لړ کي باید دا موضوع هم له پامه لیري نه کړو. د خج ښوولو یوه کوچنۍ نخښه په اسانۍ سره د دغه راز ورته ټکلو په ویلو کي د التباس او ګډوډۍ مخه نیسي.
دغه راز د کلیمو په لیکنه کي د زور لرونکي، معدوله ، معروف او مجهول واو (ښایي ځیني کسان له دې نومونو سره موافقه ونه لري ؛ او د هغو پر ځای د لنډ واو ، اوږد واو او نورو په څېر نومونه غوره کړي) یوشان والي هم د التباس او ګډوډۍ ډېري ستونزي پیدا کړي دي؛ ځکه د واو توری په زور لرونکي، معدوله، معروف او مجهول حالت کي، ګرده په یوه بڼه کښل کیږي؛ په داسي حال کي چي د فونولوژۍ له اړخه ټول بېل بېل ږغونه دي، چي باید په لیکلو کي هم د بېل توري (ګرافیم) یا نخښي (سیمبول (په لیکلو سره جلا سي؛ د مثال په توګه موږ اوس د غه ټکي ټول په یوه واو کاږو :
ولاړ] / ṙ́ā l a w / په زور لرونکي یا ساده واو] ایستاده ، د ناست په خلاف.
وژل] / l a ́ ? a w / په زور لرونکي یا ساده واو] او داسي نور.
سور]?r / په معروف واو] سور رنګ ،سرخ، قرمز.
بوره]?ar ́/ په معروف یا لنډ واو [خوږه، شکر، چیني، د لرګو یا فلز میدګي .
بوره]? a r / په معروف یا لنډ واو [زوی مړې، هغه ښځه چي بچی یې مړ وي.
بوره / a rob / هغه سمسوره مځکه، چي له کره پاته وي.
تور] / ro t / په مجهول یا اوږد واو] تور رنګ ، تور مخی، تاریک ، سیاه.
تور] / ort / په مجهول یا اوږد واو] پړه، ګونا (ګناه)، تقصیر، اتهام، الزام.
کور] / or k / په مجهول یا اوږد واو] استوګنځی، مېنه، خانه، مسکن .
همدغه رنګه د خویش، خویشتن، خواستن، خواهر په شان نور پارسي ټکي ، چي په لیکلو کي یې واو شامل دئ، خو په ویلو کي واو برخه نه لري .
ځیني ژبپوهان او قاموس لیکوونکي ، د اوسنیو قاموسونو په څېر د پښتو ټکو د دغه راز مشکلاتـــو د له منـــځه وړلو لـــه پاره، د فونـــیمیکـــي الفـــبا (Phonemic Alphabet) د تورو او نخښو سپارښتنه کوي. دا نظر تر ډېري اندازې علمي اړخ لري؛ ځکه یوازي د یوې علماً تنظیم سوي فونیمیکي الفبا توري او نخښي کولای سي، د هر ټکي ټول ږغیږ واحدونه په دقیقه توګه بیان او ښکاره کړي؛ خو زموږ په هیواد کي د فونیمیکي الفبا د تورو او نخښو کاروَنه، یوازي د علومو اکاډیمۍ او پوهنتونو تر پوله پوري محدوده ده. عام خلګ څه چي حتا لږ لوستي کسان هم د دغه راز الفبایي سیستم له تورو او نخښو سره هیڅ اشنایي نه لري. له دې امله زموږ په هیواد کي د بېلابېلو ټکو د وینګ یا تلفظ پر نوو علمي لارو سربېره، د دودیزو لارو چارو استعمال هم بې ګټې نه دئ .
ښایي ځیني پوهان له لویه سره استدلال وکړي، چي دهري ژبي لیکدود باید تر وسه وسه ساده او اسان وي. د دوی له نـــظره، په لیکدودنو کـــي د نوو تـــــورو (ګرافیمونو) یا نخښو (سیمبولونو) ډېرول، د لیکني دودیزي لاري چاري نوري هم پېچلي کوي؛ او په نتیجه کي خلګ له نورو پېچومو او مشکلاتو سره مخامخ کوي. له دې امله، په املایي سیستم کي د زور او زورکي، زور لرونکي، معدوله، معروف او مجهول واو ، بېلابېلو ?ی ?ګانو او نورو تر منځ توپیر ته په لوړه سترګه نه ګوري . دا خبره سمه ده، چي په لیکدود کي د لږو تورو او نخښو کاروَنه د لیکني چاري تر ډېري ګچي اسانه کوي؛ خو که په ژبه کي د هر ږغ له پاره ځانګړی توری نه وي، نو دا کار له خپلي اسانۍ او سادګۍ سره سره، د وَيَنْګ (تلفظ) او کښنګ (لیکلو) تر منځ پراخ توپیرونه پیدا کوي؛ او دا توپیرونه ورو ورو له یوه پښت ته لاره مومي . په پای کي خلګ نه د خپلو اصیلو ږغیږو

خصوصیتونو پر بنسټ؛ بلکي د یوه میخانیکي او کرکېچن تعامل له مخي د رندو په شان په لیکلو او لوستلو لاس پوري کوي. همدا مېخانیکي او کرکېچن جال دئ، چي خلک په خوله ؟روستم ؟وايي؛ خو د ؟رستم ؟په بڼه یې کاږي. هیڅوک د دې ګران او ربړوونکي دود له مشکلاتو سترګي نه سي پټولای. زما په دې خبره سر نه خلاصیږي، چي د لیکني دا ډول کرکېچن دود او دستور باید ولې تل تر تله جاري وي؟ موږ ټولو ته څرګنده ده د الفبأ هغه سیستمونه، چي د ژبي ټول ږغونه د بېلو توروا و نخښو په مرسته نه سي لیکلای، د لیک - لوست په چارو کي لوی خنډونه را منځ ته کوي. د دې خبري په ریښتینوالي او سموالي کي هیڅ شک نسته، چي د هري ژبي د بېلابېلو ږغونو له پاره د څو نوو تورو یا نخښو ټاکل، سره له ځینو لنډ مهاله کړاونو، د هماغه ژبي د اصلي ویوونکو له ږغونو سره سم، د لیکنۍ یا تحـــریري ژبي پـــه پر مختګ کي د ډېرو ګټوړ ییو او تېروتنو مخه نیسي.

په پای کي د دې ټکي یادونه بې ځایه نه ده، چي د پښتو ژبي د یوه منلي او پاییدونکي معیار له پاره باید تر هر څه مخکي د خلګو د نیژدې والي او پیوستون په لاره کي عملي ګامونه پورته سي. پښتو د یوې ژوندۍ او فعالي ژبي په توګه د کور او کلي له کوچني او محدود چاپېر څخه د ټولنیز ژوند هر ډګر ته وایستله سي؛ او په بشپړ ځواک سره یې ودې او پر مختګ ته کار وسي. په داسي شرایطو کي دئ، چي پښتو ژبي د پخو او منلو معیارونو د را منځ ته کېدو خبري په ډېري اسانۍ تحقق مومي. هر لیکوال، شاعر او څېړونکی چي خپلي عقیدې، نظریې او بیانونه په اسانه ، ساده او خوږو ټکو کي وړاندي کړي؛ او تر وسه وسه زیار وباسي، چي په وینګ او کښنګ یا خبرو او لیکنه کي یې ډېر توپیر نه وي، په خپله د معیاري پښتو په رامنځ ته کولو کي لویه برخه اخلي. د پښتو ژبي معیاري بڼه په واقعیت کي د ویلو او لیکلو هغه اسانه، ساده، منطقي او معقوله لاره ده، چي هر څوک یې په ورین تندي منلو ته غاړه ږدي. ټول پښتانه په تېره بیا پوهان او د قلم خاوندان، د داسي لاري په جوړولو کي خپله ونډه لري. باید په هر اړخیزو او پرله پسې کوښښونو سره د پښتو د معیاري کېدو پر لور ګامونه پورته کوو؛ او په دې کار کي تل د پوهي، منطق او تدریجي پرمختګ لاره غوره کړو. وچي پر بېکړي او تش احساسات ، د پښتو ژبي د پاخه او منلي معیار په را منځ ته کولو کي ګټوره برخه نه سي اخیستلای. . .

د یوې کره او معیاري پښتو په لار کي پرتې ستونزي

د پښتون قام د ټولنیز ژوند بېلابېلو اړخونو ته په یوه سرسري او ځغلند نظر سره دا حقیقت له ورایه ښکاري، چي د یوې کره او معیاري پښتو په را منځ ته کولو کي خورا په پېخر ستونزي او پېچومي پرتي دي؛ چي لیري کول یې په هیڅ وجه د دوو یا درو ورځو کار نه دئ. لکه څنګه چي مخکي هم یادونه وسوه، دا ستر رسالت په تشو ولولو او وچو پر بېکړو هم نه بشپړیږي. د دې لوی او ارزښتناک کار له پاره علمي او عملي کړنلاري ته اړتیا ده، چي د ټولو پښتنو په ګډو کوښښونو سره ګام په ګام او پړاو په پړاو بشپړه سي.

د پښتو ژبي د ویلو او لیکلو د یوه معیاري سبک د جوړولو له پاره باید ، تر هر څه مخکي دغه سپېڅلې او لرغوني ژبه په افغانستان کي د پارسي او په پاکستان کي د انګرېزي او أردو ژبو له ناوړه اغېزو و غوځورله سي. د دې خبري مانا دا ده، چي پښتو باید په افغانستان او پښتونخواکي د ترجمې یا دوهمـــي ژبي له دریځـــه ووزي. په بله وینا ، پښتو باید د ښوونځیو ، پوهنتونونو، دولتي او خصوصي ادارو ، چاپوونکو او خپروونکو مؤسسو ، تجارتي راکړې ورکړې او ټولنیز ژوندانه په یوه ژوندۍ، فعاله او خوځنده ژبه واوړي. د افغانستان په پلازمینه (کابل) کي تر اوسه پوري پښتانه زده کوونکي د کافي پښتو ښوونځیو د نسته والي له امله جبراً د پارسي ژبي ښوونځیو ته ځي؛ د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانګي پرته د کابل پوهنتون، کابل پولیتخنیک، کابل طب، حربي پوهنتون، هوایي پوهنتون او نورو ټولو تحصیلي او دولتي ادارو په بشپړه توګه ژبه پارسي ده. ښه مي په یاد دي، چي د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي کي حتا له پښتنانه استاد څخه هم په پښتو ژبه پوښتنه کول د کوپر (کفر) په څېر ناوړه کار ګڼل کېده؛ د دولت په مطبوعاتي او خبري مؤسسو کي

ټول متنونه لومړی په پارسي ليکل کيږي؛ او بيا يوازې د تش په نامه حساب پوره کولو له پاره، په پښتو ژبه ترجمه کيږي؛ په پښتو ژبه ژباړل سوي کتابونه، ورځپاڼې او نور چاپي مواد ټل د پارسي ژبې تر کتابونو، ورځپاڼو او نورو خپرنيزو موادو په ډېر خنډ او ټيټ کيفيت چاپيږي. البته په پښتو ژبه د نوو علمي او تحقيقي اثارو ترجمه، پر خپل ځای ډېر ارزښتمن او ګټور کار دئ؛ خو هيڅ ژبه له هغو څخه پښتو بايد يوازې د ژباړې هغه هم ناوړه ژباړې ژبه نه وي. پښتانه شاعران، ليکوال او څېړونکي بايد په خپله پراخه او شتمنه ژبه د نوښتګريو، خلاقيتونو او هستونو لوی فرصتونه ولري. د همدغو موخو او هدفونو له پاره يې استعدادونو لا وغوړيږي؛ خو په پښتني چاپېرکي ترخو او ځورونکو شرايطو، پښتو ژبه يوازې د يوې کمزورې او بې خونده ژباړې مقام ته ټيټه کړې ده. نور ولسونه په نوښتګرو او تحقيقي ليکنو سره خپلې ژبې ارتوي؛ او موږ د دوهمې ژبې په توګه يوازې د نورو پر ښو او بدو شخوند وهو. په داسې حالاتو کې ناڅاپي نه ده، چې هر څوک (پښتون، تاجيک، هزاره، اوزبک، بلوڅ او نور وروڼه قومونه) پارسي ژبې ته مخه کوي؛ ځکه په خپله مورنۍ ژبه يې د څه موندلو او څه لوستلو ټولې لارې بندې سوې دي.

په افغانستان او پاکستان کې سياسي واکمنانو تل د مځنکنۍ بشپړتيا، سياسي خپلواکۍ، ملي واکمنۍ او نورو ملي ارزښتونو د ساتنې او دفاع پر مهال تر بل هر قوم مخکې، زړورو پښتنو ته د قربانۍ او سرښندنې بلنه ورکړې ده؛ او د خپلو سياسي ګټو د ساتنې په مقصد يې له پښتو ژبې او پښتو دودونو سره لوبې کړې دي؛ خو کله چې په هيواد کې سوله او امنيت ټينګ سوی دئ، بيا نه يوازې پښتو او پښتني دودونو ته شا ګرزول سوې ده؛ بلکې د پښتون ولس او پښتو ژبې پر خلاف د ځينو پوچ مغزو د ملنډو او زهرجنو تبليغاتو مخنيوي ته هم هيڅ پام نه دئ اړول سوی.

پښتو ژبه له اوسني ځپلې او نتلې حالت څخه خپل وړ مقام ته رسول، په هيڅ ډول خدای مه کړه له پارسي او نورو وطني ژبو سره د دښمنۍ او تربګنۍ په مانا نه ده. بايد دا عيني واقعيت په ورين تندي و منو، چې پښتو ته شا ګرزول؛ او د ټولنيز ژوندانه په هره برخه کې د پارسي ژبې تسلط او واکمني په هيڅ ډول زموږ د ملي يووالي سيمبول نه دئ. که څوک فکر کوي، چې د پښتو او نورو افغاني ژبو پر ځای د پارسي ژبې جبري خپرول او رواجول د دې هيواد د ملي وحدت ضامن دئ، ډېر تېروتلي دي. د دې لرغوني او وياړلي خاوري هيڅ قوم او هيڅ وګړی د دې حق نه لري، چې پښتانه يا نور وروڼه قومونه د خپلې خوږې او سپېڅلې ژبې پر ښوولو يا کم رنګه کولو ته اړ باسي. له دې مسألې سره د علمي چلند لاره دا ده، چې د افغانستان د ټولو وروڼو قومونو بېلابېلو ژبو ته د هغو د ويوونکو په تناسب، د ودې او پرمختګ هر اړخيز امکـــانات برابر سي. په دې کې هيڅ شک او شبه نسته، چې پر شتمنې او پراخې پارسي ژبې سربېره، د دې هيواد د نورو وروڼو قومونو د ژبو زده کړه هم، د هر ريښتيني افغان له لويو ښېګڼو او هونرونو څخه ګڼل کيږي. پښتنو دا فضيلت او هيواد پالنه په عمل کې ښوولې ده. د پښتنو شاعرانو، ليکوالو او محققانو له خوا په پارسي ژبه د شعري ديوانونو، تاريخونو، ادبي او علمي اثارو شمېر دونه اوږد او مفصل دئ، چې د يوه جلا کتاب د ليکلو اړتيا را منځ ته کوي؛ خو په دې لنډو ټکو کې د پارسي ژبې، ادب، تاريخ، تاريخي جغرافيې، کتاب پېژندنې، لرغونپوهنې او ډېرو نورو علمي څانګو په بډاينه او پرمختګ کې، يوازې د افغاني فرهنګ د معاصر پېر د مخکښ او تر ټولو وتلي شاعر، ليکوال، مؤرخ او څېړونکي - لوی استاد علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ ش ۱۹۱۰ / م ؟ ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۴م) د بې سارو علمي اثارو يادونه کافي ده، چې د نړۍ په ټول پارسي ژبي قلمرو (افغانستان، ايران او تاجيکستان) کې يې هيڅ حقپال ليکوال، څېړونکی او عالِم له علمي مقام او فيوضاتو انکار نسي کولای. د دې يادونې مقصد فقط دا دئ، چې پښتنو هيڅکله د نورو وروڼو قومونو د ژبو؛ په تېره بيا پارسي په زده کړه او غوړېدو کې تعصب او بې پروايي نه ده کړې. سره له دې روښانه حقيقتونو، پښتانه نه يوازې له خپلې لرغونې او سپېڅلې ژبې سره تر هرې بلې ژبې ډېره مينه لري؛ بلکې پښتو ژبه او پښتني دودونه د خپلې تاريخي پېژندنې مهمه برخه ګڼي. د دې څو لنډو خبرو په يادولو سره اوس دلته دا پوښتنې پيدا کيږي، چې پښتو ژبه په داسې شرايطو او حالاتو کې، څنګه وده او پرمختګ کولای سي؟ ايا په داسې شرايطو او امکاناتو کې، د پښتو ژبې د ويلو او ليکلو نوي معيارونه را منځ ته کېدای سي؟

جواب ساده او روښانه دئ، تر څو چې له امو تر اباسينه، له چترا له تر بولانه او له بولانه تر غوره، د پښتنو په منځ کې ټينګې او مزبوتې (مضبوطي) اړيکې پيدا نه سي؛ او ټول پښتانه په يوه وجود او يوه اواز خپله اصيله او لرغونې ژبه د ښوونځی،

پوهنتون، راديو، تلويزيون، مطبوعاتو، دولتي او خصوصي ادارو، سوداګرۍ، ليکنو، مشاعرو، علمي او تحقيقي غونډو، کلتوري او هونري بانډارونو او نورو ډول ډول اجتماعي او اقتصادي فعاليتونو ژوندۍ او واکمنه ژبه نه کړي، تر هغه مهاله د پښتو په ويلو او ليکلو کي د نوو لارو او معيارونو مسأله د اوبو پر مخ کرښي دي؛ ځکه هر معيار او هر سبک د بقا او پرمختګ له پاره لازمو شرايطو ته اړتيا لري. که غواړو، چي پښتو ژبه په ټوله نړۍ کي د يوه عام او منلي معيار تر مقامه ورسو، بايد تر ټولو دمخه په خپله ټولنه او چاپيرکي د داسي لوی ارمان د تحقق حال او مجال پيدا کوو. په ټولنه کي د عيني او ذهني شرايطو له برابرۍ او چمتووالي پرته څو شاعران، اديبان، ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي په يوه يا څو غونډو کي د ژبي او ادب نوي معيارونه نه سي را منځ ته کولای. د نوو معيارونو او نوو لارو ايجاد، يوازي د ټولني د واکمنو عيني او ذهني شرايطو په چوکاټ کي ممکن دئ. چټکتيا او کراري يې له يوه سره د ټولني د مادي او مانوي (معنوي) ژوند په بدلونونو پوري اړه لري. د افغاني فرهنګ وتلئ او منلئ بابا، لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي، د پښتو د معياري ليکلاري په اړه همدغو واقعيتونو داسي اشاره کوي:

?زما په خيال د پښتو لپاره يو تخيُلي او حقيقي ?معيار ?ټاکل د اوس کار ندئ؛ او نه دا کار يو يا دوه تنه کولای سي. معياري ليکنه هغه وخت کېدای سي، چي د پښتو له ټولو لهجو څخه د اجتماعی او مدني اختلاط او ادبي ګډون او تفاعل په اثر کي يو معيار را ووزي؛ او دا هغه وخت ممکنه ده، چي پښتانه له قبيله يي ژونده ووزي؛ او تګ راتګ دوني پکښي ډېر سي، چي ټولي لهجې او خصوصي تعبيرونه او اداوي او ګرامري خصايص سره ګډ سي؛ او د ?بقای اصلح ?له قانونه سره برابر ناوړه ووزي؛ او ?وړ ?پاته سي. ?(حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني. (۲۵

د لوی استاد په دغه بيان کي له ورايه څرګنده ده، چي د پښتو ژبي د معياري ليکدود يا معياري سبک را منځ ته کول، تر هر څه وړاندي د ټولو پښتنو په منځ کي د سياسي، فکري، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي اړيکو ټينګښت او پراخوالي ته اړتيا لري. طبيعي خبره ده، چي د انساني ټولنو تر منځ د بېلابېلو اړيکو پياوړتيا، تدريجي او تکاملي بهير دئ. په بله وينا د پښتنو تر منځ د بېلابېلو اړيکو پراختيا او مزبوتوالی په خپله د معياري توب شرايط او امکانات برابروي. دا کار د يوه يا څو کسانو تر وس وتلئ دئ. که څوک د پښتنو بېلابېلو لهجو او رنګارنګو فرهنګي ميراثونو ته په شا ګرزولو سره د خپلو جعل سوو معيارونو د تپلو او بابولو هڅه وکړي، داسي هلي ځلي پښتو ته د ګټي پر ځای ورانۍ او زيانونه رسوي.

د معياري پښتو د را منځ ته کولو په لړ کي، د ځينو ليکوالو او پوهانو کوښښونه علمي تاداو نه لري. دا هڅي او تلاښونه تر ډېره حده احساساتي بڼه لري. لکه څنګه چي ګورو، کله کله د پښتو ژبي يوې او بلي لهجې ته د بې قاعدې لهجې په توګه ګوته نيوله کيږي؛ کله کله د پښتو ?معياري ? کولو له پاره، د حساب او هندسې په شان د فيصدۍ فارمولونه وړاندي کيږي؛ او کله کله بيا د ژبي علمي مسألې د سياسي لانجو غوځولو په څېر د ډېرو (اکثريت) او لږو (اقليت (د اصولو له مخي حليږي. زموږ دې ښاغلو پوهانو تر اوسه پوري دا مسلم واقعيت نه دئ پېژندلئ، چي ژبه نه د فيصدۍ په فارمولونو او نه هم د ?اکثريت ?او ?اقليت ?د اصولو په مرسته، معياري توب ته رسېدای سي.

عجبه خو دا ده، چي د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د قاعدې او بې قاعدې خبره خو نه منلو او دقيقو او نه هم تېرو تلو او مغرضو افغانستان پېژندونکو کړې ده. د پښتو ژبي او ادب وتلو استادانو - لوی استاد علامه عبدالحي حبيبي، علامه عبدالشکور رشاد، پوهاند صديق الله رشتين، ګل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، قيام الدين خادم او ډېرو نورو هيچا نه په پښتو لهجو کي د يوې ځانګړې لهجې د قاعدې او بې قاعدې خبره کړې ده؛ او نه يې د يوې کره او معياري پښتو په لار کي، د ونډو د وېش؛ او د دې يا هغې لهجې د اکثريت او اقليت په اړه خبري کړې دي. د افغاني فرهنګ په تېره بيا پښتو ژبي منلي بابا، لوی استاد علامه حبيبي، او تر هغه وروسته د پښتو ژبي او ادب وتلي استاد، علامه رشاد، له خپلي ټولي پوهي او تبحر سره سره بيا هم هيڅکله ونه ويل، چي ليکوال او څېړونکي بايد د دوي په کندهارۍ لهجه خبري او ليکني وکړي. بالعکس يې ټول ليکوال، شاعران او څېړونکي هڅول، چي له هر ډول تکلف او تصنع پرته د خپلو عامو خلګو په ژبه ليکني وکړي. هغوی په ډېري اسانۍ سره کولای سوای، چي د خپلي پراخي پوهي او علمي مقامونو په استناد، په پښتو ژبه او ادب کي د خپلي خوښي معيارونه وټاکي؛ او بيا يې د خپل نامه د غځولو له پاره د هيواد پر علمي، تحقيقي او مطبوعاتي مؤسسو و تپي؛ خو لکه څنګه چي ټول معاصران شاهد

دي ، هغوی هيځکله خپله لهجه، خپل سبک ، خپل فکر ا و خپل لاره د معيار په توګه وړاندي نه کړه. تاريخي تجربې ښيي، چي د بېلابېلو ژبپوهانو ، شاعرانو ، اديبانو او عالمانو له خوا وړاندي سوي معيارونه هيڅکله عام، کُلي او ابدي خصوصيت نه لري. د ژوندانه په هره برخه کي د پرون پياوړي او پاخه معيارونه، د نن له زورورو معيارونو سره سيالي او مقابله نسي کولای؛ سبا هم په هره ټولنه کي نوي بدلونونه، نوي معيارونه او نوي دودونه له ځانه سره راوړي. د همدې اصل او قانونمندۍ پر بنسټ بايد هيڅ معيار په پټو سترګو و نه منل سي. هر څه د نوو بدلونونو او پر مختګونو په رڼا کي و څېړل سي. په بله ژبه هر هغه څه، چي د نوي عصر غوښتنو او اړتياوو ته معقول جواب و وايي، د خلګو له خوا په ورين تندي منل کيږي؛ او د معيار جامه اغوندي .

حقيقت دا دئ، چي د پښتو ژبي په بېلابېلو لهجو کي د بې قاعدګيو او ګډوډيو په اړه څېړنه بايد د پوهي او منطق پر پاخه تاداو ولاړه وي. له بده مــــرغـه د ؟ معياري پښتو ؟ ځيني لارښوونکي، د پښتو ژبي د بېلابېلو موضوع ګانو په اړه څېړنه له راکيټ ساينس سره ورته ګڼي؛ او په دې توګه چا ته اجازه نه ورکوي، چي د خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي پر بېلابېلو اړخونو او موضوعاتو ورغږيږي. د دې ناوړه دريځ يوازنۍ مقصد له دې پرته بل څه نسي تعبير کېدای، چي هر څوک په پښتو کي د خپلسرو معيار جوړوونکو ناوړه لاس وهني، په پټو سترګو نعوذبالله د قرآن د کرښو په شان ومني؛ او پر هيڅ ناسمو جعلياتو يې د انتقاد ګوته کنښېږدي. د پښتو ژبي او ادب لويو استادانو هيڅکله داسي بيانونه نه دي کړي. د دې پر خلاف يې هر چا ته بلنه ورکړې ده، چي په خپله مورنۍ لهجه او خپلو سيمه ييزو محاورو د پښتو ژبي او ادب په غوړېدو کي فعاله برخه واخلي. .. هر چا ته څرګنده ده، چي پښتو د يوه ستر او لرغوني قوم ژبه ده. د دې ژبي د يوې ځانګړې لهجې په تړاو ناسم ګومان يا ناسمه پرېکړه، د ټولي ژبي ادبي اصالت او قاعده له پوښتني سره مخامخ کوي؛ ځکه همدا لهجې او ژبني جوړښتونه، زموږ د ادبي مخکښانو په لوړو او ګران بيو اثارو کي هم په پــراخ توګه کار سوي دي. شک نسته، چي د هري ژبي په بېلابېلو لهجو او ادبي اثاروکي کله کله ځيني ناوړه او بې قاعدې ټکي، ترکيبونه، عبارتونه او جوړښتونه تر سترګو کيږي، چي پښتو هم له دې طبيعي خصوصياتو ليري نه ده؛ مګر دا نيمګړتياوي هيڅکله په يوه خاصه لهجه پوري نه دي تړلي .

زه په خپله په تېرو دېرشو کلونو کي د خپلو اوږدو پردېسييو په ترڅ کي، د نړۍ پر بېلابېلو توکمونو او ژبو سربېره د خپل پښتون ټبر له خورا ډېرو قبيلو ، خېلونو او پښنو سره مخامخ سوی يم . د هغوی له رنګارنګو دودونو او بېلو لهجو څخه مي په ريښتيا سره ډېر نوي شيان زده کړي دي. د زده کړي دالړۍ نه يوازي ما غوندي نالوستي سړي؛ بلکي هر پوه او سترګه ور سړي ته هم خورا په زړه پوري ده. د افغانانو د مهاجرتونو دې اوږد بهير او د خلګو دکلتوري، اجتماعي او اقـــتصادي اړيـــــــکو لا ټينګښت، د پښتو د مختلفو لهجو او بېلو رواجونو تر منځ پخواني توپيرونه تر ډېري ګچي لږ کړي دي. د بېلابېلو سيمو او قبيلو خلګو اوس په خپلو ناستو ولاړو کي داسي حقيقتونه وموندل، چي پلرونه او نيکونه يې په هغو هيڅ خبر نه وه. هر څوک له نورو سره په راشه درشه کي، خپل ناوړه پرېږدي؛ او د نورو ښه خپلوي. د پر مختګ او تکامل دا قانون، زموږ د مادي او مانوي)معنوي) ژوند په ټولو برخو کي جاري او ساري دئ.

د ؟ معياري پښتو ؟ ځيني جذباتي پلويان په واقعيت کي، د پښتني ټولني سياسي، اجتماعي، فرهنګي او اقتصادي شرايطو ته په نه پاملرني سره، د نورو ژبو د اومو او نيمګړو معيارونو پېښي کوي؛ او له هغو سره د سيالۍ او رقابت په هيله غواړي په يوه پلا له لومړۍ زينې څخه د بام سر ته ټوپ و وهي. له دې امله يې په لېونتوب سره لستوڼي را نغښتي دي، چي خپل ناوړه او جعل سوي معيارونه، په پښتو کي د نوو کشفياتو په شان د ډله ييزو رسنيو له لاري پر خلګو وتپي . دې کار زموږ په ښکلي او سپېڅلي پښتو داسي شوډنګ کړی دئ، چي زه له شلو پښتونو سوچه پښتون هم، د دوی په ډېرو اختراع کړو ټکو او ترکيبونو نه پوهېږم؛ او يا مي په اروېدو سره پښتورګي له خندا چوي.

که په څرګندو او روښانه ټکو و وايو ، تر هغه مهاله چي په ټولنه کي له پښتو سره د سياسي واکمنانو د مور او ميرې چلند نه وي ختم سوی؛ او موږ خورو ورو پښتنو د خپلي ژبي او نورو کلتوري ارزښتنو د غوړېدو له پاره پياوړي او ګړندي ګامونه نه وي اخيستي، د يوې معياري پښتو را منځ ته کول، کټ مټ په ناړو د کاغذ له موښلولو سره ورته والی لري. بايد د پښتو د پرمختيا او پراختيا مسأله له ريښو او تاداوه حل سي. دا اساسي او بنسټيز حل په ګرده پښتني ټولنه کي د لازمو مادي او مانوي شرايطو

په را منځ ته کولو سره میسر دئ، چي د هغو د بشپړتیا رسالت بیا هم زموږ پښتنو پر اوږو پروت دئ. باید له همدې شېبې څخه هوډ وکړو، چي د دې لوړ انساني او ملي هدف د تحقق له پاره په علمي تیاري او سړه سینه کار کوو؛ او د پښتني فرهنګ د هر اړخیزې ودې او پرمختګ په لاره کي، له هیڅ راز قربانییو ډډه نه کوو. په پاکستان کي د پښتو د معیاري کولو په وړاندي پرتې ستونزې تر افغانستان هم ډېري او پراخي دي، چي دلته یې په شمېرلو او څېړلو نور وخت نه نیسم. که وغواړو چي د پښتو د ویلو او لیکلو اوسنی پاشلی سبک تر یوه علمي او منلي معیاري مقام پوري ورسو، نو تر ټولو لومړی شرط د دې ژبې په وړاندي د بېلابېلو سیاسي او تبعیضي خنډونو لیري کول دي، چي د هغه په تحقق کي هم د پښتنو ګډې هڅې او ټینګ یووالی ډېر ارزښتناک ځای لري.

د ژبې سوچه کول یاني څه ؟

د ژبې سوچه کول، لکه څنګه چي له نامه څخه یې ښکاري د پردو کلیمو، ترکیبونو، تعبیرونو او اصطلاحاتو پر ځای د خپلو ټکو کارونې ته وایي. د ژبې د سوچه کولو خیال په ظاهره خورا ښکلی او په زړه پوري بریښي؛ خو په عمل کي ډېر ګران او حتا ناممکن کار دئ. علمي څېړني او تاریخي شواهد جوتوي، چي بشري ټولني په بېلابېلو لارو او ډولونو یو پر بل اثر ښندي؛ او د نړۍ هیڅ بشري ټولنه د نورو له اغېزې خوندي نه ده. په داسي شرایطو او حالاتو کي، د ژبو د بشپړ سوچه کولو فکر له خپل ټول جذابیت سره سره، کټ مټ له یوه غولوونکي سَراب سره ورته والی لري. د انسانانو په ژوند کي سیاسي، فکري، فرهنګي، اجتماعي او اقتصادي بدلونونه او متقابلي اړیکي د ژبو د سوچه پاته کېدو ټول خوبونه له منځه وړي .

د ژبې د سپېڅلتیا خوندي کول او د ژبې د یو مخیز سوچه توب په لاره کي کوښښونه دوې بېلي نظریې او مسألې دي . شک نسته، چي د هري ژبې اصلي ویيوونکي، له هغو څخه پښتنانه باید د خپلي ژبې اصالت او سپېڅلتوب ته د زړه له کومي پام وکړي؛ د خپلو اصیلو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو په روزنه او پالنه کي نه ستړي کېدونکې زیار وګالي؛ په ورځنیو خبرو او لیکنو کي پردو ټکو، عبارتونو او محاورو ته په اسانۍ سره ځای ور نه کړي، چي زموږ د پلرونو او نیکونو د لرغوني میراث ځای ونیسي. له بده مرغه د ژبې د پرمختګ تګلوری تل زموږ په لاس کي نه وي، نو ځکه تل د یوه ژوندي موجود په توګه د طبیعي او غیر طبیعي عواملو د اثر ښندني له امله خپله څېره بدلوي؛ خو د ژبـــې یو مخیز سوچه کول، د یوه تنګ نظره ملت پال او غیر علمي جریان په توګه، په حقیقت کي له ژبې څخه د ټولو پردو ټکو، ترکیبونو، اصطلاح ګانو شړل او د هغو پر ځای د سترګو په رپ کي د نورو ټکو درول دي . دا کار د ټولنیز ژوند بېلابېلو بدلونونو ته شا اړول؛ او په نتیجه کي د ژبې د ډېرو ارزښتناکو پانګو د ضایع کولو او کم رنګه کولو په لار کي هلې ځلې دي. داسي انقلابي غورځنګونه، خلګو ته د ژوندانه په ټولو چارو کي لوی کړاونه او پېچومې پېښوي. په راتلونکي څپرکي کي د ژبې د دغه راز سوچه تابه په اړه لنډې خبري او ځیني مثالونه وړاندي کوو.

د ژبو د سوچه کولو افراطي لار

د ژبو سوچه کولو افراطي لار، تر ډېره حده سیاسي خټه لري. په ډېرو ملتونو کي ملتپالو شخصیتونو او ګوندونو، د سیاسي او فرهنګي خپلواکۍ په ترلاسه کولو سره د ژبو د یو مخیز سوچه توب کړنلاري غوره کړي دي؛ خو حقیقت دا دئ چي د هري ژبې، له هغې ډلې څخه د پښتو سوچه کول، هیڅکله د ملي جذباتو او ولولو کار نه دئ. د نړۍ په ټولو ژبو کي د بېلابېلو طبیعي او غیر طبیعي عواملو له امله، د پردو ژبو او فرهنګي جریانانونو ژوري اغېزې له ورایه ځرګندي دي. هیڅوک د انسانانو په ټولنیز ژوند کي، د هغو د متقابلو اړیکو او هر اړخیزو بدلونونو له ستري وېدې څخه سترګي نه سي پټولای. د ژبو د سوچه کولو افراطي چلند، د یوه پوخ علمي او منطقي تاداو پر ځای د احساساتو او هوس پر وچو بوسو ولاړ دئ؛ نو ځکه بې ناکامۍ بله

نتیجه نه لري. د جرمني، تورکیې او ایران د افراطي سوچه کولو کړنلاري ګرده د دې واقعیت روښانه بولګې دي. زموږ په هیواد کې هم د پردو ټکو د سراسري شړنې غورځنګ د علمي او منطقي اساساتو پر ځای، نیشنلیستي منشأ او بنسټ لري .

په دې مبحث کې د پارسي ژبې د سوچه کولو پر ځینو غیرعلمي اساساتو او تاریخي مثالونو څو لنډې خبرې کوو، چې د پښتو د ؟ سوچه کولو ؟ مدعیان یې په غور سره وګوري؛ او هیڅکله د نورو د افراطي او غیر علمي کړنلارو پیښې ونه کړي. لکه څنګه چې پوهېږو ایرانیانو څو لسیزې مخکې په ډېر جدیت سره د پارسي ژبې د سوچه کولو بهیر پیل کړ؛ او غوښتل یې چې د ټولو دخیلو ټکو او اصطلاحاتو پر ځای خپلې پارسي کلیمې او اصطلاحات وټاکي؛ د دې افراطي او غیر علمي طرحې له مخې باید هر څه په څو میاشتو او کلو کې پارسي رنګ اخیستی وای؛ خو له دې امله چې دغو افراطي کړنلارو او کوښښونو، په ژبه او نورو فرهنګي مسألو کې د ټولنیزو بدلونونو د قانون پر خلاف عمل کاوه، نو ځکه یې د پام وړ نتیجې تر لاسه نه کړې. د ایران د پارسي کولو نه سترې کېدونکې فابریکه، په حقیقت کې له ډول ډول پېچومو او کړاونو سره مخامخ سوه. تر ټولو لومړۍ ستونزه یې دا وه، چې د پارسي کولو په ایرانۍ فابریکه کې د ځینو اروپایي، عربي، تورکي او هندي کلیمو له پاره هیڅ ډول معادل ټکي ونه موندل سوه. له دې امله یې په ناچارۍ سره په سلګونو ټکي او اصطلاحات؛ لکه اسلام، دنیا، آخرت، زکات، صدقه، قانون، حقوق، میراث، مجاز، مشروع، مجلس، ثابت، مستحکم، کتاب، مطب، مجتهد، مجاهد، تصادف، تصادم، خانم، خاتون، کتک، کمک، چماق، تلګرام، تلګراف، اتوبوس، اتومبیل، ماشین، سیګار، ژنرال، کالوري، کروات او داسې نور په خپله اصلي بڼه ومنل. د پردو ټکو او مصطلاحاتو د پارسي کولو له پاره د ایران بله ستونزه دا وه، چې د مروجو ټکو پر ځای یې خلګ په لوی لاس د پردو ټکو کارولو ته اړ کړه؛ مثلاً په ایران کې اوس زیاتره خلګ د ؟ تشکر ؟ یا ؟ مهربانۍ ؟ پر ځای د میرسي (Mercy) اروپایي ټکی کاروي. دغه راز د ؟ شهراه ؟ یا ؟ شارع ؟ پر ځای د اتوبان (موټر) + (Auto = سړک = Bahn) جرمنۍ کلیمه او د سبزي پالک له پاره د انګرېزي ژبې د (Spinach) ټکی د ؟ اسفناج ؟ په بڼه استعمالوي. د داسې عربي، تورکي، هندي او اروپایي ټکو فهرست خورا اوږد دئ، چې ایراني لغت جوړوونکو یې پر ځای پارسي کلیمې ایښې دي؛ خو عام خلګ یې په بهرنییو نومونو بولي. دا کار د افراطي سوچه کولو له ناکامۍ پرته بله مانا نه لري .

په ایران کې د پارسي ژبې د سوچه کولو یو بل مشکل دا دئ، چې د ځینو پردو ټکو له پاره یې داسې بې خونده پارسي کلیمې غوره کړې دي، چې د سلیم عقل، ژور منطق، او پوخوالي یا په بله وینا فصاحت او بلاغت ازموینه نسي تېرولای؛ د مثال په توګه ایرانیانو راډیو تلویزیون ته، چې د ډله ییزو اطلاعاتو د جهاني وسیلو په توګه په ټوله نړۍ کې منل سوي کلیمې دي، د ؟ صدا و سیما ؟ نومونه غوره کړي دي. په دې دوو ټکو کې لومړی ټکی ؟ صدا ؟ بېرته عربي لغت دئ. په دې ډول ایرانیانو د ؟ راډیو ؟ د جهانشموله، اسانه او منلي کلیمې پر ځای د عربي ؟ صدا ؟ ټکی کښېښود. څوک نه پوهېږي، چې د دې کار ګټه په څه کې ده ؟ ولې باید په نړیواله ګچه منلې او عامه سوې پردۍ کلیمه د بل داسې بهرني ټکي له خوا وشړل سي، چې خلګ یې له نوي مانا او مفهوم سره هیڅ اشنایي هم نه لري. یا په بله ژبه دا ټکی په فصیح او بلیغ ډول د نوي مفهوم) تلویزیون) د بیانولو وړتیا نه لري. دا یوازې د مسألې د شکلي او ظاهري اړخ مشکلات دي؛ خو د ؟ صدا ؟ او ؟ سیما ؟ اصلي ستونزه د هغو په مانا کې نغښتې ده؛ ځکه د ؟ صدا ؟ عربي ټکی د اواز په مانا دئ؛ او د ؟ سیما ؟ کلیمه د مخ، څېرې، تندي او داسې نورو په ماناوو راغلې ده. د ؟ سیماء ؟ ټکی په عربي ژبه کې د علامت او هیئت په ماناوو کارېږي (عمید ۲: ۱۵۰۲) چې دا په خپله هم له یوې خوا له پارسي مانا سره د التباس ببله ستونزه پېښوي ؛ او له بلې خوا د راډیو تلویزیون نړیوال ټکي یوازې د اواز او څېرې په ماناوو نه دي. په بله ژبه هر ږغ او اواز ته هیڅکله راډیو نه سو ویلای . همدغه رنګه هر تصویر، څېره او مخ په هیڅ ډول تلویزیون نه سي بلل کېدای.

که حقیقت ته تن ورکوو، نو دا خبره باید په ورین تندي ومنو، چې د راډیو او تلویزیون په نړیوالو ټکوکې د اواز او انځور تر لفظي ماناوو ډېر غټې او ارت مفهومونه نغښتي دي . راډیو داسې برقي او تخنیکي وسیله ده، چې د هغې په کومک خبرونه، خبرتیاوې، موسیقي او نورې اطلاعاتي مسألې له زرونو کیلومتره واټن څخه اورېدل کېږي. هو په راډیو کې اواز سته؛ خو هر اواز راډیو نه ده. که خر، سپی، چرګ یا نور ژوي اوازونه باسي، د دې مانا دا نه ده چې هرې خوا ته راډیوګانې چالانه دي. که لږ څه ځیر سو په تلیفون، مخابره، ګویا (ږغ خپروونکې آله) مایک (ږغ ثبتوونکې آله) او ډېرو نورو تخنیکي او برقـــــې

وسیلو کي هم اوازونه سته. دلتـــــه هم دا پوښتنه پیدا کیږي، چي ولي دغه رېغ خپروونکو وسیلو ته رادیو نه وایو ؟ د اواز خپرووني پر ګډ خصوصیت سربېره، د دغو وآلو په میخانیکي او برقي جوړښت کي ډېر توپیر سته. هغه خپروني، چي د رادیو له لاري کیږي، هیڅکله د تیلفون، مخابرې، ګویا، مایک او داسي نورو په مرسته نه کیږي . همدغه شان، په تلویزیون کي ریشتیا هم څېره او تصویر ښکاري؛ خو هر شکل او انځور د هیڅ منطق له مخي تلویزیون نه بلل کیږي. په تلویزیون کي د ځانګړو تخنیکي او برقي وسایلو په مرسته له اواز سره د ټولو ژوندییو پېښو تصویرونه هغه هم له سوونو او حتا زرونو کیلومترو فاصلې څخه مالومیږي. هر عکس او انځور د ژوندي موجود په شان خبري کوي . تلویزیوني انځورونه او رېغونه، په حقیقت کي له لیري واټن څخه د خلګو ژوندي عکسونه او مخامخ خبري ښیي ؛ مګر یو بې سا او بې اوازه تصویر، چي دوی یې ؟ سیما ؟ بولي، څنګه د تلویزیون لوی، پراخ او پرمختللی مفهوم افاده کولای سي ؟!

ایرانیانو د میزایل (Missile) د لاتیني ټکي له پاره د ؟ موشک ؟ کلیمه جوړه کړې ده. زه نه پوهیږم، چي دوی د موش یا موږک ټکی له کمه ځایه وموند ، چي وروسته یې د تصغیر د نخښې) ک) په زیاتولو سره هغه نور هم پسي کوچنی کړ؛ ځکه د میزایل په ټکي کي خو د موږک هیڅ یادونه نسته. که دا نوم ایښوونه، له موږک سره د میزایل د شکلي او ظاهري جولې د ورته والي پر بنسټ سوې وي، نو باید د ؟ موشک ؟ ایراني لغت جوړوونکو په دې خبره سر خلاص کړی وای، چي هر میزاییل له موږک سره په څېره او بڼه کي ورته والی نه لري . تخنیکي وسیلې هم د هر بل موجود په څېر، د نوو ساینسي بدلونونو او پرمختګونو له کبله خپلي بڼې او جولې اړوي. نه پینځوس کاله مخکي توپک او توپ پر خپله پخوانۍ بڼه پاته دئ؛ او نه هم ورځ په ورځ پرمختللوونکي راکیټونه. که یې پرون د موږک په څېر غټ غوږونه او اوږده لکۍ لرله، اوس ښایي ګرسره د پراخو غوږو او اوږدې لکۍ په شان میکانیزم و نه لري. د دې خبري مقصد دا دئ، چي لغت جوړوونکی باید د نوو ټکو په جوړولو کي داسي نومونه غوره نه کړي، چي ونه او ګونه یې د وخت په تېرېدو سره بدلون ومومي؛ او تر څه مودې وروسته د وضعه سوي ټکي مانا او مفهوم د شي له ظاهري او فزیکي جوړښت سره سمون و نه لري. سربېره پر دې ایا دا خبره منطق لري، چي پر داسي لوییو او ستري وژونکي وسلې د ؟ موشک ؟ نوم کښېښوول سي، چي زر ګونه کیلومتره واټن وهي؛ او د بېلابېلو مقصدونو له پاره په ټنونو سوځونکي یا چاودېدونکي مواد له ځانه سره وړي ؟ د دې نوم ایښووني پر خلاف ایرانیانو د کمپیوټر موس (Mouse) ته د ؟ موش ؟ ټکی غوره کړی دئ، چي تر لسو سانتیېو ډېر اوږدوالی او تر پینځو سانتییو زیات بر (سور) نه لري . دونه کوچنۍ وسیلې ته ؟ موش ؟ او هغونه لوییو وسیلې (توغندي) ته ؟ موشک ؟ وایي . اوس نو لوستونکي په خپله قضاوت کولای سي، چي د ؟ موشک ؟ جوړه سوې کلیمه څنګه د لوړ ذوق او ژور منطق اصولو ته جواب ویلای سي؟

په دې وروستییو وختو کي مي د بي بي سي رادیو د پارسي څانګي په خپرونو کي یو نوی ترکیب اورېدلئ دئ ، چي کله کله یې د دغه څانګي زیاتره افغان کارکوونکي هم د نورو ایراني ټکو ؛ لکه دادستان، دادګاه، دادرسی، پیګرد، بازداشت، بازجویی، بازرسی، بازدشتګاه، باشګاه، ، فرودګاه، دانشګاه، دانشکده، دانشـــــــجو، دانش آموز، شهرداری، شهردار، پروفسور، راهبرد، راهکار، پزشک، بازرګان او داسي نورو تر څنګ په ویاړ سره کاروي. دا نوی ټکی د ؟ دوست دختر ؟ ترکیبي کلیمه ده، چي په واقعیت کي د انګرېزي ژبې د ګرل فرېنډ (Girlfriend) تحـــــت الفظـــي ترجمه ده. مخکي تر دې چي د دې بې خونده او ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیب په اړه څو خبري وکوو ، هغو افغان فرهنګیانو ته د دې ټکي یادونه ضروري ګڼم، چي که د ؟ دوست دختر ؟ په شان د پردو هر ښه او بد په پټو سترګو را اخلي، نو له دې څخه څه شرم کوي، چي د خپلو خوږو پارسي نومونو لکه: ؟ خوشو ؟، ؟ خُسر؟ ، ؟خسربره ؟، ؟ یازنه ؟،؟ کاکا ؟، ؟ ماما ؟ ، ؟ سونو ؟، ؟ ییور ؟ او داسي نورو پر ځای په خپلو ورځنییو خبرو او لیکنو کي ایراني نومونه لکه: ؟ مادرزن ؟، ؟ پدر زن؟ ، ؟برادر زن ؟، ؟ داماد ؟، ؟ عمو ؟، ؟ دایی ؟ او داسي نور استعمال کړي ؟ که دغو ښاغلو ته د ایراني ټکو کاروَنه هیڅ رېړ او تکلیف نه ور کوي، نو بیا په دې کي هم هیڅ بدي نسته، چي د خپلي ژبې د خورا ډېـــرو اشنـــا او مانوسو ټکو پر ځـــای د ؟ هویـــــج ؟، ؟ اسفناج ؟، ؟ سیب زمینی ؟، ؟ګوجهٔ فرنګی ؟، ؟ خیار؟ ، ؟کـــره ؟، ؟ رازیـــانه ؟، ؟ خردل ؟، او داسي نورو په څېر سلګونه ټکي هم په پراخه توګه دود کړي؛ تر عامو نومونو چي تېر سو، بیا نو وارد خاصو نومونو راځي، چي پر ایراني پارسي مین افغان فرهنګیان یې باید په خپل شخصي ژوند کي په ټینګه مراعات کړي. هر چا ته مالومه ده، چي د انسانانو په نوم ایښوولو کي هم د ایران د پارسي ژبو او افغاني پارسي ژبو تر

منځ ډېر توپیر سته؛ خو دا کار په تشو لاسونو د غرونو هوارول دي، چې زموږ جذباتي ایران مآبان به یې هیڅکله تر عهدې و نه وزي. له دې کبله چې د پېښه ګرو دا عملونه له هیڅ راز علمي معیارونو سره سمون نه لري، نو له شرموونکي ناکامۍ پرته بله نتیجه هم نه سي را منځ ته کولای. موږ ټول باید په دې روښانه حقیقت ځانونه پوه کړو، چې هره جغرافیایي محدوده ځانته بېل خصوصیات او مشخصات لري. ځیني ځانګړتیاوي او مشخصات له یوه ځایه بل ځای ته نه وړل کیږي؛ ځکه هر ملت بېله روحیه، بېل تاریخ او بېل ویاړونه لري. زموږ ژورنالیستان، لیکوال او څېړونکي هم باید په پټو سترګو د هغو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو د کاپي کولو هڅه و نه کړي، چې زموږ د خلګو له ژبي، تاریخ او ملي دودونو سره سمون و نه لري. تر دې لنډې تبصرې وروسته اوس بیرته راګرځو د ؟دوست دختر ؟ د بدرازه او بد خونده ترکیب په اړه څو خبرو ته. د سلـــــیم ذوق څښتن په خپله قضـــاوت کولای سي، چـــې د ؟دوست دختر ؟ نامأنوس، نازېبا او ناوړه ترکیب څنګه د انګرېزي ژبي د ګړل فرېنډ مفهوم افاره کولای سي؟ ځکه چې په ؟ګړل فرېنډ ؟ کي دهري همزولي، ملګري، دوستي، شریکي یا خواهر خواندې مفهوم نه دئ نغښتی؛ بلکي دا ترکیبي ټکی اصلاً د هغي نجلۍ په مانا کارېږي، چې له خپل نارینه انډیوال سره جنسي اړیکي ولري. داسي اړیکي په افغاني، ایراني او نورو اسلامي ټولنو کي نامشروع یا غیر قانوني بڼه لري؛ خو په لوېدیزه نړۍ کي د عیسوي دین له ظاهري واکمنۍ او اغېزې سره سره د دې خبري پوښتنه نسته. په پارسي کي د دې مفهوم له پاره رفیقه، معشوقه، محبوبه، یار، شاهد او داسي نور ټکي سته، چې هم د انګرېزي ؟ ګړل فرېنډ ؟ مانا په بشپړه توګه افاده کوي؛ او هم په پارسي ژبه او ادب کي له پېړیو پېړیو راهیسي اشنا او ښایسته ټکي دي .

شک نسته، چې د هري ژبي د ودي او پرمختګ په بېلابېلو پړاونو کي د تکلف او مشکل تراشۍ راز راز مکتبونه او لاري راغلي دي، چې پیروانو یې په لوی لاس د ژبي او هونر ساده مفهومونه د خپل ادبي او هونري کمال په توګه، پېچلي او کړکېچن کړي دي؛ خو دا خبره هر چاته د منلو وړ ده، چې داسي ادبي او هونري ښوونځیو په عامو ولسونو کي، چندان ځای او مقام نه دئ موندلئ؛ ځکه تکلف او تصنع د یوه دروند پېټي په څېر هیچا ته د زغم وړ نه دي. له دې امله د ټولني عام وګړي د هیچا ګرانو ټکو، پېچلو ترکیبونو او کړکېچنو تعبیرونو ته زړه نه ښه کوي. له دې روښانه واقعیت سره سره، زموږ په ټولنه کي د پارسي او پښتو ژبو ځینو ژورنالیستانو، لیکوالو او شاعرانو په پوهې یا ناپوهۍ سره د هیواد د ملي ټرمینولوژۍ د ښکلو او خوږو ټکو پر ځای د پردو ژبو د نااشنا، ناوړه او بې خونده کلیمو داسي لاس خلاصي کاروَني ته ملاوي تړلي دي، چې ډېر ژر به خپله اصیله ژبه په خلګو کي پردۍ کړي . د دغه ورانوونکي فرهنګي بهیر پلویان باید په دې خبره ځانونه پوه کړي، چې د هري ورځي په تېرېدو سره د خلګو اسانه او خوږه ژبه د خپلو رندو پېښه ګرییو قرباني کوي؛ او په خپلو لاسونو ځانو ته قبر کیني .

دلته باید د ژبي د ورانولو او ملي هویت د له منځه وړولو دوو ښېلو مسألو ته په ځیر سره پام وکړو. که په افغانستان کي د ایراني پارسي بې خبره او افراطي پلویان غواړي په خپلو خبرو او حتا شخصي لیکنو کي، د خپلي خوږې پارسي پر ځای د ایران جعل سوي کلیمې کار کړي، د دې کار په وړاندي هیڅ بندیز او پابندي نسته؛ ځکه هغوی په خپلو نااشنا او کله کله نامعقولو ټکو سره ځانونه له خپلو عزیزانو او خپلو خلګو بېلوي؛ عام ولس څه چې آن د خپلي کورنۍ غړي او نیژدې خپلوان او انډیوالان به یې هم په خبرو او لیکنو نه پوهېږي. ژورنالیست، شاعر ، لیکوال، څېړونکي او د فصاحت او بلاغت د ډګر نورو کسانو ته تر دې لویه سزا نسته، چې خلګ له بیانه شکایت او کرکه وکړي. لکه څنګه چې افغانانو هیڅکله د نورو صادر سوي ایډیالوژۍ نه دي منلي، همدغه راز به هیڅکله د نورو ملتونو صادر سوو ټکو ته هم زړه ښه نه کړي. بله مهمه او ارزښتناکه مسأله د افغانستان د پېژند ګلوۍ او هویت خبره ده، چې هیچا ته باید له هغې سره د لوبو کولو اجازه ور نه کړه سي. زموږ زړور او توریالي ولس د افغانستان لرغوني تاریخ او ویاړلو دودونو ته په ژوري کتني سره په ټینګه پرېکړه کړې ده، چې په دې هیواد کي باید تل د ځینو علمي، اداري او فرهنګي نومونو له پاره له ملي ټرمینالوژي څخه کار واخیستل سي. دې ملي ټرمینالوژي د اوږدو کلونو په ترڅ وده کړې ده؛ او زموږ ټول هیوادوال باید د دې لرغوني او ویاړلي خاوري د ملي تشخص او پېژند ګلوي په خاطر هغه په ګردو رسمي او دولتي چارو کي په جدي توګه په پام کي ونیسي. داسي ملي ټرمینالوژۍ د نړۍ په نورو متمدنو او مهذبو هیوادونو کي هم باب دي . ایرانیانو د خپل ملي هویت د ښوولو له پاره د ؟فرهنګستان ؟، ؟دانشګاه؟ ، ؟دانشکده ؟ او داسي نورو په څېر نومونه غوره کړي دي. موږ هم بشپړ حق لرو، چې د افغانستان د پېژند ګلوۍ له پاره خپله ملي ټرمینالوژي کار کړو؛ او د هیواد

په رسمي او دولتي ژوند کي د انګرېزي ؟ یونیورستتي ؟ او ؟ فاکولتي ؟ پر ځای د ؟ پوهنتون ؟ او ؟ پوهنځی ؟ ټکي استعمال کړو. دغه راز باید ؟ لویه جرګه ؟، ؟ ولسي جرګه ؟، ؟ مشرانو جرګه ؟ ؟ ستره محکمه ؟، ؟ لویه څارنوالي ؟، ؟ څارنوال ؟، ؟ قضا ؟، ؟ قاضي ؟ ، ؟ ولسوالي ؟، ؟ ولسوال ؟، ؟ پوهیالی ؟، ؟ پوهنیار ؟، ؟ پوهنمل ؟ ، ؟ پوهندوی ؟ ، ؟ پوهنوال ؟ ، ؟ پوهاند ؟ او سلګونو نورو پر ځای د پردو ټکو د کارونې او خپروني مخه ونیوله سي. هر چا ته څرګنده ده، چي افغانستان له سیاسي، اجتماعي او فرهنګي پلوه یوه خپلواک هیواد دئ. همدا ملي ټرمینولوژي افغانستان له ایران، پاکستان او ټولي نړۍ څخه بېلوي. ګرده افغانان باید په خوښۍ سره دې واقعیت ته غاړه کښېږدي، چي افغانان سرونه بایلي خو په هیڅ ډول حاضر نه دي، چي د خپلو پلرونو او نیکونو ژبه، تاریخ او دودونه هېر کړي .

د اینټرنیټ له برکته په دې وروستیو لسو - پینځلسو کلونو کي د نړۍ خلګ له یوې نوې ترکیبي کلېمې سره اشنا سوي دي، چي ایمیل (e - mail) نومیږي . هر څوک په دې خبره ښه پوهیږي، چي ایمیل د اینټرنیټ له لاري د لیکنو او ډول ډول نورو اسنادو لېږلو او رالېږلو ته وایي. د ایران د پارسي ژبې د سوچه کولو ښاغلو ماهرانو دا ټکی د ؟ پُست الیکترونیک ؟ په ښه ترجمه کړ. عجبه او اریانونکې ترجمه، چي انګرېزي اصطلاح ته یې د پارسي ترکیب پر ځای بیرته انګرېزي ترکیب غوره کړ ؟ ! د ایرانیانو دا هو بهو اړول سوی ترکیب، پر خپل نامأنوس والي او نوي توب سربېره، تر خپل اصلي حالت ډېر اوږود او بې خونده دئ. څوک نه پوهېږي، چي ایراني لغت جوړوونکو د ؟ پُست الیکترونیک ؟ په ناوړه جعل او اختراع کي څه ګټه لیدلې ده ؟ ځکه ایمیل (e - mail) له یوې خوا په ټوله نړۍ کي پېژندل سوې او منل سوې کمپیوټري اصطلاح ده؛ او له بلې خوا په وضعه سوې ښه (پُست الیکترونیک) کي د پارسي ژبې هیڅ نخښه نه لیدله کیږي. په وضعه سوې اصطلاح کي خو نه د پُست (Post) ټکی پارسي دئ، او نه هم د الیکترونیک (Electronic) ټکی. هغه څه چي د ایرانیانو په دې خوښه کړې ترکیبي کلیمه کي د لمر په څېر روښانه دي، د اصـــلي نړیوالي او مـــنل سوي بـــڼي ایمـــیل (e - mail) په پرتله د دې ټکي اوږدوالی، بې خوندي او نوی توب دئ . دلته بیا هم د سلیم عقل خاوند ، په خپله قضاوت کولای سي، چي د ایرانیانو په ؟ پُست الیکترونیک ؟ کي څه مانوي (معنوي) او ظاهري ښېګنه پرته ده ؟ زه باور لرم، چي د سلیم ذوق څښتن هیڅکله په خپله ژبه کي، هغو جهانشمولو ټکو او اصطلاح ګانو ته د داسي معادل ټکو د جوړولو پلوي نه کوي، چي نه یې شکل او جوله د خپلي ژبې په شان وي؛ او نه هم تر اصلي بڼې اسانه او په زړه پوري. د ؟ ایمـیل ؟ د انګرېزي ټـکي له پـــاره، د پښتـــو ؟ برېښنا لیک ؟ تر ایراني ؟ پُست الکترونیک ؟ ډېر غوره دئ؛ ځکه د ؟ ایمیل ؟ مفهوم یې په روانه، ساده او خوږه پښتو بیان کړی دئ؛ او تر ایراني وضعه سوي ترکیب ډېر لنډ او اسانه دئ. د لغت جوړولو هونر (هنر) او کمال هم په دې کي نغښتی دئ، چي نوې کلیمه باید د مانا له پلوه دقیقه او جامع او د ظاهري شکل له پلوه لنډه، اسانه ، خوږه او په زړه پوري وي. که د فصاحت او بلاغت د اصولو له مخي جوړ سوي ټکي او اصطلاحات، په خلګو کي د بهرنیو کلیمو ، ترکیبونو او اصطلاحاتو تر تعمیم او خپرېدو مخکي وړاندي سي، په پوره باور سره به هري خوا ته په لږ وخت کي باب سي .

په انګرېزي کي یوه مرکبه کلیمه سته، چي هاټ واټر باټل (Hot - water - bottle) نومیږي. دا ترکیبي نوم لکه څنګه چي مالومیږي له درو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دئ. ایراني ژباړونکو په خپلو اثارو کي د ؟ کیسهٔ آب ګرم ؟ په ډول ټکی په ټکی ترجمه کړی دئ؛ خو پښتنو د دې دواړو اوږدو او بې خونده انګرېزي او ایراني مرکبو کلیمو پر ځای یو لنډ او اسانه ټکی غوره کړی دئ، چي ځیني پښتنانه یې ؟ مشکوله ؟ او ځیني یې ؟ مبنکوله ؟ بولي (په پښتو کي په ؟ ښ ؟ باندي د ؟ ش ؟ اوښتل خورا ډېر مثالونه لري . (د مشکولې په لغت کي د ژباړې هیڅ رنګ نه لیدل کیږي. لنډه، اسانه، ساده او خوږه کلیمه ده؛ نو ځکه خلګو په ډېري خوښۍ سره منلې ده؛ او د دغه شي له پاره یې د هري ژبې د وضعه کړو ټکو په وړاندي لاره بنده کړې ده. د همدې استدلال له مخي که په هره نوې کلیمه کي د غه راز خصوصیتونه خوندي وي هیڅ دلیل نسته، چي نوې جوړه سوې کلیمه، د خلګو له خوا په خوښۍ سره و نه منل سي.

د داسي کلیمو او اصطلاحاتو فهرست ډېر اوږد دئ، چي د ټولو یادونه یې حتا په یوه مقاله کي هم نه ځاییږي. دلته د دغو څو مثالونو یادونه یوازي د دې خبري د اثبات له پاره ده، چي وښیو د ژبې داسي سوچه کول نه هیڅ علمي او منطقي تادا و لري؛ او نه یې خلګ په خپلو ورځنیو محاورو او مکالمو کي کارولو ته تیار دي؛ د باد راوړي کاغذ په څېر، تر څو میاشتو او کلو وروسته

یا بیرته پر بله خوا په هوا کیږي یا د کلیماتو د ژوند او مرګ د قانون له مخي تل تر تله، له منځه ځي .
زموږ د سیمي ژبي، فکري او فرهنګي دودونه یوله بله داسي اخښلي او بخښلي دي، چي که د سوچه کولو په کار کي علمي او منطقي لار غوره نه سي، زموږ د ژبو او کلتور له ارزښتناکو لرغونو اثارو، فکري او فرهنګي سرچینو سره اړیکي، د نابودۍ تر حده کمزوري کیږي. په تورکیه (ترکیه) او د منځنۍ اسیا په پخوانیو شوروي جمهوریتوکي همداسي وسوه. د ژبي او فرهنګ لرغوني اثرونه په داسي بې رحمۍ له منځ یوووړل سوه، چي اوس لوستو کسانو ته هم د خپلو پلرونو او نیکونو د علمي، دیني، ادبي او تاریخي اثارو پوهیدنه ډېره ګرانه او ربړوونکې ده .
که څوک د پښتو په سوچه کولو کي دغه راز افراطي او نامعقول ګامونه واخلي، زموږ پښتنو راتلونکي پښتونه) نسلونه) به هم له لویو سرګرادنیبو او پېچومو سره مخامخ وي؛ ځکه که یو ازي د پښتو ژبي د منځنۍ دورې اثار په پام کي ونیسو، ګورو چي په ټولو لیکنو کي د اسلام د سپېڅلي دین عقاید او نظریې مرکزي مقام لري. پر فقهي او مذهبي موضوع ګانو سربېره، د پښتو عرفاني شاعري هم په ژوره توګه له عربي ژبي او اسلامي فرهنګ سره ټینګي اړیکي لري . دغه رنګه د سیمي تاریخي، سیاسي، فکري، کلتوري، اجتماعي او اقتصادي بدلونونو ته په پاملرني سره هم دا خبره په بشپړه توګه جوَته ده، چي د ګاونډیو ولسونو ژبو، فکري او فرهنګي بهیرونو، د پښتو پر ګردو اثارو ژوره اغېزه ښندلې ده. له اوستا، سنسکریت، هندي او پنجابي څخه نیولې بیا تر زړې پارسي، پهلوي، عربي او تورکي پوري ټولي ژبي او په دغو ژبو لیکلي دیني، ادبي او علمي اثار، د پښتو ژبي او ادبیاتو په ښېلابېلو برخو کي ارزښتناک ځای لري .
که څوک په بې باکۍ سره د دغو ژبو د یومخیزي شړني او ایستني هڅه وکړي، په حقیقت کي زموږ راتلونکو نسلونو ته د پښتو ادب د لرغونو میراثونو په پېژندنه او څېړنه کي، جبران نه منوونکي ستونزي پیدا کوي. د پښتو د معاصر ادب او تاریخ بابا - لوی استاد علامه حبیبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م (له ځینو اریایي ژبو سره د پښتو ټکو او ترکیبونو د ګډوالي او ورته والي او د پښتو ژبي د سوچه کولو په اړه خورا درنې او علمي نظریې وړاندي کړي دي، چي دلته یې د څو جوملو یادونه ډېره ګټوره ګڼو. لوی استاد لیکي: ؟ د پښتو او دری او هندي ژبو ډېر لغات سره مشترک یا سره نژدې دي، دا ځکه چي یو خو په ریښه کښي سره شریک دي او بل دا چي دد غو خلکو په منځ کښي تل اقتصادي او تجارتي او فرهنګي روابط او تګ او راتګ موجود ؤ، نو ډېر کلمات له غربه شرق ته نقل سوي، یا له شرقه غربي خواته تللي دي. د پښتو ؟ آس ؟، د دری ؟ اسپ ؟، د سنسکریت ؟ اشو ؟ څوني سره نژدې دي. د پښتو ډېوه، او د سنسکریت ډېوه سره مشترک دي. د پښتو ؟ لس ؟ او د هندي ؟ دس ؟ او د دری ؟ ده ؟ د تبدیل تر خاص قانون لاندي دي، او ځکه چي هیڅ ژبه له مشترکو لغاتو او کلماتو څخه نه ده خالي، نو آیا د یوې ژبي تخلیص د نورو ژبو له اثره څخه ممکن دئ ؟ زما په عقیده، یا ! اما دلته باید دا خبره هم وکم، چي د ژبي سوچه کول خو بالکل ممکن نه دئ، مګر د ژبي بنیاد قوي کول او روزل او پالل ښه کار دئ. په ژبه کښي چي کوم کلمات اوس مستعمل دي، هغه په دې ګناه ایستل، چي له بلي ژبي څخه راغلي دي، معقول کار نه ښکاري، مګر دغه کلمات په ثقافتي تعامل کښي اچول او له هغو څخه کار اخیستل ډېر ښه کار دئ) حبیبي، ژبي او د تکامل قانون: آیا د ژبو سوچه کول ممکن دي ؟ ۱۹۹ . (
د افغاني فرهنګ وتلئ او منلئ استاد، علامه حبیبي، له زړې پارسي سره د پښتو د نیژدې والي په اړه لیکي: ؟ حتا په هغو درو کرښو کي، چي د هخامنشانو د پاچا- داریوش (۵۲۲- ۴۸۶ ق م) له خوا په زړه پارسي د بغستان پر ډېره لیکل سوي دي، هم له پښتو سره ورته مالومیږي (حبیبی، نظری به ادبیات پښتو ۴. (
لوی استاد علامه حبیبي، د ؟ قرب زبان پشتو به پارسی باستان ؟ تر سرلیک لاندي په یوه تاریخي او فلالوژیکه مقاله کي ډاډ او باور ښیي، چي که د زړې پارسي موندل سوي اثار په دقیقه او ژوره توګه و سپړل سي، د پښتو ژبي په مرسته به یې ډېر تاریک او مبهم اړخونه روښانه سي، ځکه د دې ژوري علمي لیکني په استناد د ژبو تر منځ نیژدېوالی له ورایه ځرګند دئ (حبیبی، قرب زبان پشتو به پارسی باستان، یغما ۱، ۲۰-۲۴. د نور مالومات له پاره وګورئ: حبیبي، پښتو او پخوانۍ آریایي ژبي او د ځینو لغاتو مقایسه او پرتله ۴۵- ۴۹ او حبیبي، د پښتو ژوندي کلمات په پخوانۍ فارسي کښي ۲۱-۲۴. (
د افغاني فرهنګ روښانه او تلپاته ستوري، دغه راز د یوې ژوري ژبنۍ او تاریخي شنني په ترڅ کي، د بغلان د ؟ سرخ کوتل ؟ په هغه ډبرلیک کي، چي په ۱۹۵۷ م کال د ؟ نوشاد ؟ په معبد کي وموندل سو، د زړې دری ژبي (تخاری) له ځینولغتونو سره د

پښتو ژبي پر ګډوالي او ورته والي ټينګار کړی دئ (حبيبی، نظری به ادبيات پښتو ۴) او (حبيبی، زبان دو هزار سالۀ افغانستان يا مادر زبان دری (تحليل کتيبۀ بغلان) ۳۰ - ۱۳۹ . (
په بېلابېلو اريايي ژبو کي د پلار، مور، خور، ورور او ځينو نورو ټکو ورته والی او نيژدې والی ټول د دې روښانه حقيقت ښکارندوی دي، چي اوستا ، سنسکريت، پښتو ، پارسي او ډېري نوري اروپايي ژبي له آره ګډي او نيژ دې ريښې لري. علامه حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ په لومړي ټوک کي د اريايي قومونو د پيدا ايښت، خپرېدو ، ژبو او نورو تاريخي حقايقو په اړه خورا ژوره او مستنده څېړنه لري. دا علمي څېړنه د دې واقعيت بېلابېل اړخونه سپړي، چي پښتانه په خټه اريايان دي؛ او ژبه يې د نورو اريايي قومونو له لرغونو ژبو سره په ډېرو ټکو ، عبارتونو او تعبيرونو کي يو شانتي والی يا نيژدې والی لري (حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ، لومړی ټوک ۱۳-۲۴. (
له اريايي ژبو سره د پښتو ټکو او ترکيبونو د ګډوالي او ورته والي په اړه، د لوی استاد د نظريو تر لنډېز وروسته اوس بايد په دې خبره پوره باور ولرو ، چي په ځينو نورو اريايي ژبو کي کارېدونکي ټکي، ترکيبونه او تعبيرونه د پښتو مسلم مال او ميراث دئ؛ او هيڅکله بايد د هغو په له منځه وړلو يا هېرولو کي هڅه و نسي. تر ټولو مهمه خبره دا ده، چي پښتو ژبه بايد هر چاته ساده، اسانه او په زړه پوري وي. د پښتو د سوچه کولو په نامه د دې ژبي د منلو او پيژندل سوو کليمو ، ترکيبونو او اصطلاحاتو پر ځای د وحشي، ګرانو او بې خونده ټکو وړاندي کول، پښتو ژبه د رياضي او فزيک تر فارمولونو هم سختوي. طبيعي خبره ده، چي داسي ګرانه او کړکېچنه ژبه ، نه يـوازي د زده کړي او څېړني له پاره د بهرنييانو مينه نه سي پارولای؛ بلکي د پښتني ټولني په اصلي ويوونکو کي هم خورا ډېري ناخوالي را منځ ته کوي. دا چي ولي په اروپايي ژبو[a]

ايا پښتو ژبه سوچه کېدای سي ؟

ژبه د يوه ټولنيز مخلوق په توګه تل د بدلونونو او تحولاتو په بهير کي ده. د ټولني په ژوند کي سياسي، اجتماعي، فرهنګي، فکـري او اقتصادي تغييرات، هرومرو د ژبو په ټولو برخو کي ستر بدلونونه را منځ ته کوي. پر يوه ملت د بل هيواد سياسي او پوځي واکمني، له يوه سياسي او جغرافيايي چاپېر څخه نورو سيـــــمو او هيوادونو ته د خلګو مهاجرتونه، د بېلابېلو ملتونو تر منځ فرهنګي، فکري او ډول ډول اقتصادي اړيکي، له هغو عواملو او سببونو څخه دي، چي د يوې جغرافيايـــــي او کلتوري سيمي د خلګو پر ژبه او نورو ټولنيزو پديدو د بهرنييو ژبو ، فکري او فرهنګي جرياناتو ښو يا بدو اغېزو ته لاره هواروي. دا اغېزې له يوې خوا د ير غلـګري ژبي او فرهنګ په سياسي، پوځي، اجتماعي او اقتصادي پياوړتيا او له بلي خوا د ځپل سوو ملتونو د ژبو او دودونو په ټينګښت او غښتلوالي پوري اړه لري . هغه ژبي، فرهنګي، فکري او اجتماعي دودونه، چي بې پياوړو او مزبوتو (مضبوطو) ريښو زموږ خاوري ته راغلي وه، د تندر او برېښنا په څېر بيرته ولاړه. د دوی پر خلاف هغو ژبو ، مـــادي او مانوي اړيکو ، چي د راز راز علتونو او اسبابو له مخي يې په دې مځکه کي ژوري او پلني ريښې و ځغلولې، د پېړيو پېړيو له پاره يې زموږ پر ژبو ، فـــکري، فرهنګــــــي، اجتماعي او اقتصادي ژوندانه داسي پراخي او زوروري اغېزې پرېښوولې، چي په بشپړ باور سره اوس زموږ د هيواد او خلګو د ټولنيز ژوندانه په نه بېلېدونکي برخي اوښتې ده. په اروپـــايي ژبو کي د يوناني او لاتيني ژبي او زموږ په سيمه کي د اريايي، عربي او تورکي (ترکي) ژبو متقابل تأثير د همدې سياسي، فرهنګي، ديني، اجتماعي او اقتصادي اړيکو او بدلونونو غوره مثال دئ. لکه څنګه چي مو د ؟ معيار او معياري ژبه څه ته وايي ؟ ؟ تر سرليک لاندي دې خبري ته لنډه اشاره وکړه، زموږ پر لرغوني مېنه(اريانا ، خراسان او افغانستان) د هخـــــامنشانو ، يونـــاني سکندر، هندي موريايانو ، عربو ، مغولو ، انګرېزانو ، روسانو ، امريکايانو او نورو له پوځي، سياسي او فرهنګي يرغلونو سره په ژبه، کلتور ، فــکري او اجتمـــاعي ژوند کـــي ژور بدلونونه راغله ؛ او تر اوسه پوري د دې بدلونونو لړۍ روانه ده. په دې ډول، دا مسلم او انکار نه منوونکی حقيقت دئ، چي د نړۍ هيڅ ژبه او فرهنګ له نورو ژبو او تهذيبونو څخه بې اغېزې نه دئ. د يوې ټولني په ژبو او کلتوري ژوند کي د نورو ولسونو د ژبو ، فکري او فرهنګي

جريانونو تر څنګ د سياسي، اجتماعي او اقتصادي اړيکو د اغېزو کم رنګي يا بيخي نسته والی ، په واقعيت کي د بشري بدلونونو له تګلوري څخه د داسي ټولني د ليري والي ؛ يا د بهرنۍ نړۍ په وړاندي د هغې د پياوړي مقاومت په دې مانا دئ. بشري ټولنه د راز راز تمدنونو زانګو ده. په نړۍ کي هيڅ ټولنه تل تر تله له نورو خلګو او ولسونو څخه جلا ژوند نه سي کولای. د بشري اړيکو په دې پرمختللې پړاو کي زموږ پراخي نړۍ د يوه کلي بڼه اخيستې ده. د نړۍ ټول هيوادونه او ملتونه د ځنځير د کړيو په څېر سره تړل سوي دي. له دې ځنځير څخه وتل له هره اړخه ناممکن کار دئ. انسانان د همدې ارادي او غير ارادي بدلونونو ، اړيکو او پرمختګونو له امله د يو بل کليمات، ترکيبونه، تعبيرونه او نور مادي او مانوي دودونه يا په خپله خوښه اخلي؛ يا د وخت له غوښتنو سره سم په زور او جبر سره پرې تپل کيږي. دا نوي بللي يا نابللي مېلمانه د خپل نوي والي او اغېزمنتيا له کبله د محکومو خلګو ژبو او رواجونو ته لار مومي؛ او تر اوږدې مودې وروسته کټ مټ د انسانانو غوندي په خپل نوي محيط کي لومړی د اهليت او تابعيت حق تر لاسه کوي؛ او په پای کي د نوي ټولني او نوي ژبي په نه بېلېدونکې برخه اوړي؛ کرار کرار نوره وده کوي؛ او تر لازم پوخوالي وروسته په خپل نوي ټاټوبي کي د نوو ټکو، نوو اصطلاحاتو او نوو ترکيبونو په بڼه نوي نسلونه زېږوي. راغلي ټکي او ترکيبونه په نوې ژبه او نوي ټولنيز چاپېرکي، زياتره په بدله يا اوښتې جوله ؛ خو کله کله په خپله اصلي او ابتدايي ګونه ژوند ته دوام ورکوي.

پښتو هم د نورو ژبو په دود ، په افغاني ټولنه کي د سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنګي او اقتصادي بدلونونو او پر مختياوو په ترڅ کي له بېلابېلو ژبو او ټولنو څخه خورا ډېر لغتونه، ترکيبونه، اصطلاحات او محاورې اخيستي دي، چي اوس په خوښۍ سره زموږ د ژبي او کلتور نه بېلېدونکې برخه ده . په بېلابېلو ژبو کي د کليمو ، اصطلاحګانو او عبارتونو د راکړي ورکړي مسأله اوس دونه (دومره) پراخه او روښانه ده، چي آن د مثال او بولګې وړاندي کولو ته يې هم هيڅ اړتيا نه ليدله کيږي؛ ځکه د هر لوستونکي په ذهن کي د داسي ټکو او اصطلاحاتو بې شماره مثالونه سته .

د انسانانو تر منځ ګډو اړيکو ، د ژبي او فرهنګ په ګډون د ژوندانه هيڅ برخه، د نورو ملتونو له ژبو او دودونو څخه ليري او بې اغېزې نه ده پريښې. د پښتو ژبي او ادب ځلانده او تلپاتې ستوري - لوی استاد علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش ۱۹۸۴ /م) د خپل نامتو اثر ؟ سپېڅلي پښتو ؟ په دقيقه او عالمانه سريزه کي د سيوطي د ؟ المزهر ؟ په استناد ، په قرآن عظيم الشان کي هم د پردو ژبو د اثر ښندني او ځينو معربو ټکو يادونه کړې ده، چي په هغو کي د پارسي ژبي ؟ اباريق ؟ او ؟ سجيل؟ ، د رومي ژبي ؟ قسطاس ؟ او ؟ شيطان ؟، د حبشي ژبي ؟ جبت ؟ او ؟ دری ؟، د سرياني ژبي ؟ سرادق ؟ او ؟ طور ؟، د زنګي ژبي ؟ خصب ؟ او ؟ سری ؟، د عبري ژبي ؟ فوم ؟، د تورکي ژبي ؟ غساق ؟، د هندي ژبي ؟ مشکاة ؟، د قبطي ژبي ؟ هيت لک ؟ شامل دي؛ او د داسي ټکو شمېر سلو ته رسيږي (حبيبي، سپېڅلې پښتو کج . (

که په اروپايي ژبو کي د انګرېزي ، فرانسوي او اسپانوي او په سامي ژبو کي د عربي ژبي په څېر بډايه ژبه سوچه نه ده پاته سوې، ايا پښتو د اوستا ، سنسکريت، هندي، عربي، پارسي، تورکي او ځينو نورو ژبو له ژورو اغېزو سره سره ،سوچه او خالصه پاته کېدای سي ؟ جواب کاملاً روښانه او اسانه دئ. د پښتو د سوچه کولو خوبونه هم زموږ په ژبه او ټولنه کي د بدلونونو له طبيعي او اجتماعي قوانينو څخه سترګي پټول دي. د انسانانو او بېلابېلو ژبو متقابلو اغېزو ته په پام سره، د سوچه ژبي اصطلاح اصلاً علمي تاداو نه لري. بايد د ژبي د سوچه توب پر ځای د ټولني د عيني واقعيتونو پر بنسټ د هغې سموالي او کره والي ته فکر وسي.

په پښتو کي د پردو ټکو ډولونه

معظم استاد - علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش ۱۹۸۴ /م) له نن څخه تقريباً اويا کاله مخکي، پښتو ژبي ته د هغو پردو ټکو او اصطلاحاتو ډولونه په ژوره توګه بيان کړي دي، چي د پېړيو په اوږدو کي يې زموږ د ټولنيز ژوند په بېلابېلو برخو کي د بشپړ اهليت او تابعيت حق تر لاس کړی دئ؛ او ځينو يې په پښتو ژبه کي دونه ژوري ريښې او ښاخونه غزولي دي،

چي د نوو ټکو ، ترکيبونو او اصطلاحاتو په بڼه يې نوي نسلونه زېږولي دي. دلته د لوی استاد له نظره د داسي مفغنو ټکو پېژندني او ډولونو ته يوه لنډه کتنه کوو.
د کليماتو او اصطلاحاتو د راکړي ورکړي په لړ کي، له بېلابېلو ژبو څخه پښتو ژبي ته پرېمانه لغتونه، اصطلاح ګاني او ترکيبونه راغلي دي، چي ځيني يې په خپله اصلي بڼه او مانا په پښتو کي باب سوي دي؛ او ځينو نورو يې په افغاني چاپېر کي پښتني رنګ اخيستی دئ . په لومړی ډله کي د مثال په توګه: اسلام، دنيا ، قيامت، آخرت، عقبی، قضا ، قاضي، نکاح، طلاق، عدت، قتل، جرم، جنحه، جنايت، ديت او په سلګونو نور ټکي، اصطلاحات او ترکيبونه شامل دي، چي پښتو له عربي ژبي څخه اخيستي دي. يا ډبوه، هټ (هټی) ، هډ ، ګاڼه (ګېڼه) او په لسګونو نور، چي ظاهراً له هندي ژبي څخه راغلي دي؛ خو په حقيقت کي د ډېرو آريايي ژبو ترمنځ مشترک دي. دغه رنګه د اوبجه ، ورشو ، غښتلي او ډېر نورو په څېر ټکي، چي له اوستا څخه پښتو ته راغلي دي. يا د اپت، لچن (لېچن) ، ښکلي (کښلي (او داسي نورو په څېر لغتونه، چي له سنسکريت څخه په پښتو ژبه ګډ سوي دي . يا د ټيليګراف، ټيليګرام، راديو ، تلوېزون، سينما ، مايکروسکوپ، کمپيوټر، اينټرنيټ او داسي نورو په څېر نړيوال تخنيکي ټکي او علمي اصطلاحات، چي زياتره له اروپايي ژبو څخه پښتو ته راغلي دي؛ او د نورو هيوادو په شان په پښتو کي هم په خپله اصلي بڼه يا ډېر لږ بدلون باب سوي دي . دوهمه ډله هغه ټکي دي، چي پښتني ټولني ته تر راننوتو وروسته له مانوي (معنوي) او شکلي پلوه اوښتي دي؛ کله يې مانا او کله يې ظاهري بڼې پښتو رنګ اخيستی دئ. دې بهير ته د ژبپوهني په اصطلاح دخول او تفغين وايي. مفغن ټکي په خپله هم پر څو ډلو وېشل کيږي، چي دلته يې لنډه پېژنګلوي او څو مثالونه وړاندي کيږي:

لومړی: مانوي (معنوي) مفغنات

هغه پردي ټکي دي، چي خپل اصلي حالت يې لږ و ډېر ساتلئ دئ؛ خو مانا يې اوښتې ده. دا ډول ټکو په پښتني چاپېر کي داسي نوې مانا او نوی مفهوم موندلئ دئ، چي له خپلي اصلي مانا سره نيژدې والی او ټينګي اړيکي لري؛ د مثال په توګه د ?بشر ? کليمه، چي په عربي ژبه کي د انسان د ظاهري پوست په مانا ده؛ خو په پښتو کي دا ټکی د انسان د ټول بدن او وجود په مانا کاريږي؛ چي ?بشرکی ? يې د تصغير بڼه ده (حبيبي، سپېڅلې پښتو کد ?کهـ . (
د پښتو په لوېديزه (لوېدځه (لهجه کي د ?بشر ?کليمه خورا ډېره استعماليږي؛ لکه چي وايي: ?ته زما بشر يې ? ! ياني ته د ځان په شان راته ګران يې ؛ ?خدای دي روغ بشر درکي ! ?ياني خدای دي جوړ او روغ لره ؛ ?بشر دي ومره ! ?، ?بشر دي سرخوره سه ! ?، ?بشر دي خاوري سه? ، ?خوار بشری ?او داسي نور، هغه ترکيبونه او تعبيرونه دي، چي د ?بشر ?تر عربي ټکي په نسبتاً پراخه او بېله مانا کاريږي (حبيبي، سپېڅلې پښتو کهـ(

دوهم: اوښتي مفغنات

اړول سوي مفغنات هم په خپل وار سره پر دوه ډوله دي: د اوښتو مفغناتو په لومړی ډله کي هغه کليمې راځي، چي يوازي يې ظاهري جوله څه نا څه اوښتې وي؛ خو خپله اصلي مانا يې خوندي کړي وي. د دغه راز ټکو په ظاهري بدلون کي زياتره د ? ش ? توری په ?ښ ?، د ?د ?توری په ?ل ?، د ?چ ?توری په ?څ ?، د ?ج ?او ? ز ?توري په ?ځ ?، د ?ب ?توری په ?و ?، د ?ن ?توری په ?ڼ ?، د ?ث ?توری په ? ت ?يا خپلو اصلي مخرجونو ته په نورو نيژدې ږغونو اوښتي دي؛ مثلاً:
آبدست - اودس روزه - روژه
اشک - اوښکي يا اوښي روشن - روښان
اطاق - هوتاک شاد - ښاد
افعی - اپي شادی - ښادي

بهادر- باتور شور - شور (ږوږ، غوغا (
بهشت - بهښت شهر- ښار، ښهر
پشت - پښت (نژاد) فراخ - پراخ
تفنګ - توپک یا ټوپک فرشته - پرښته یا پرېښته
جوان - ځوان فیروزه - پېروژه
خداوند - خاوند ګریبان - ګرېوان
خرج یا خرچ - خرڅ مثل - متل
خوش - خوښ معصوم - ماشوم
میراث - میرات
هیچ - هیڅ (حبیبي، سپېڅلې پښتو کو. (
د اړول سوو مفغناتو په دوهمه ډله کې هغه ټکې شامل دي، چې هم یې ظاهري جوله اوښتي وي؛ او په هم یې په مانا کې بدلون راغلئ وي؛ مثـــلاً ؟ اسي ؟ هغه کلیمه عربي ده، چې د عربي له ؟ عاصي ؟ ټکي څخه مفغن سوې ده، چې عربان یې د طاغي او ګوناکار(ګنهګار/ګنهکار) په مفهوم کاروي؛ خو پښتانه دا ټکی د بخیل، شوم، منحوس، مړاوي او پژمرده په ماناوو استعمالوي؛ او ؟ اسېکی ؟ یې د تصغیر بڼه ده (حبیبي، سپېڅلې پښتو کو) . دغه راز، عورت په عربي کې د انسان د وجود هغو ځایونو ته وایي، چې پټــول یې لازم وي؛ خو پښتنو له دې ټکي څخه بله کلیمه جوړه کړې ده، چې ؟ اورته ؟ نومېږي؛ او د ماینې، ماندینې، ښځې، میرمنې، کوروالا ، کورودانې او داسې نورو په مانا کارېږي . پښتـــنو وروسته د تورو په اړولو سره له همدې ټکې ؟ اروته ؟ جوړه کړه. ورپسې د همدغو مورفولوژیکو بدلونو په لړ کې له دې کلیمې څخه بل ټکي سر پورته کړ، چې ؟ ارتیــنه ؟ بلل کیږي. د عربي ژبې ؟ نعره ؟ په پښتو کې، په ؟ ناره ؟ واوښته . وروسته له همدې ټکي څخه په پښتو کې داسې اصطلاح ګانې جوړې سوې، چې له عربي مانا سره یې هیڅ تړاو نه درلود ؛ د مثال په توګه د زیاتره د کندهار او شاوخوا سیمو پښتانه وایي: ؟ پلانی ناره وکړه. ؟ د دغو سیمو پښتانه دا اصطلاح، د هغې نجلۍ یا ښځې له پاره استعمالوي، چې د مور او پلار د خوښې او ټولنیزو دودونو پر خلاف ځانته د ژوند ملګری غوره کړي. دغه رنګه په پښتو کې، نارې هغو نظمونو ته هم ویل کیږي، چې له ملي وزنونو سره سم، د پښـــتو د ولسي نکلونو په منځ کې ویلي کیږي؛ او زموږ ولسي نکلونو ته لا نوره ښکلا او جذابیت ور بخښي (حبیبي، سپېڅلې پښتو کز) . په دې ډول ګورو ، چې له عربي ؟ نعرې ؟ څخه په پښتني چاپېر کې داسې نوي ټکي او اصطلاحات و زېږېدل، چې پر خپلې ظاهري جولې سربېره، د مانا له اړخه هم له اصلي ټکي سره مځکه او اسمان توپیر لري

دریم: منقلب مفغنات

هغه مفغن ټکي، چې په ترتیب او اوډنه کې یې ډېر بدلون راغلئ وي . د اِبدال، تخفیف، تزیید ، حذف او ترخیم له کبله یې اصلي بڼه بېــخي اوښتې وي؛ او پـه پښتو ژبه کې یې نوی رنګ اخیستی وي؛ لکه منځوی، چې د ؟ میان ؟ او ؟ منځ ؟ له ټکو څخه پیدا سوی دئ؛ صباح او سبا ، سحر او سهار (د دې لغت له پاره، د پښتـو اصلي تــکی ګهیځ دئ) ، فاتحه او پاتا ، آویزان او الوېزاند ، آزمایش او ازمایښت) ازمیښت، ازموینښت یا ازموینه) ، کاهش او کاهښت، خواهش او خواهښت، خارش او خارښت او داسې نـور په دې ډله کې دي (حبیبي، سپېڅلې پښتو کز . (
په پښتو ژبه او ادب کې په سلګونو داسې ټکي ، ترکیبونه او اصطلاح ګانې سته، چې له پېړیو پېړیو راهیسې د پښتنو په ورځنیو خبرو او محاورو کې داسې ګـــډ سوي دي، چې اوس یې څوک د پردي والي ګومان هم نه کوي. ځینو ځینو خو یې په پښتو کې خورا ډېر بچې هم پرېښي دي؛ او هر یو یې د پښتو ژبې په لغوي او مانوي شتمنۍ کې لویه برخه لري .

مخکنییو خبرو ته په پام کولو سره ویلای سو، چې د سوچه کولو په نامه له پښتو ژبې څخه د داسې ټکو، اصطلاحاتو او ترکیبونو ایستل ډېر ناوړه او تـــاواني کار دئ؛ ځکه ژبه تر هر څه مخکې د پوهېدو او پوهولو وسیله ده. په هغه څه چې زموږ مندي او پلرونه، وروڼه او خوندي، خپل او اشنا او په پای کې د ټولني هر وګړی په ډېري اسانۍ سره پوهېږي، ولي باید د داسې جعل سوو او نامأنوسو ټکو له خوا وشړل سي، چې زموږ خلګو یې له سوونو کلونو راهیسي نوم هم نه وي اورېدلئ؛ او نه یې د استعمـال په ځایونو پوهېږي. موږ باید په دې روښانه حقیقت ځانونه پوه کړو، چې د امیر کروړ (د پټې خزانې له روایت سره سم په ۱۵۴ هـ ق کې مړ) عصر زموږ څخه تقریباً دیارلس سوه کاله پخوا تېر سوی دئ . د زمانو سړو او تودو زموږ په ژبه، ادب او تاریـخ کې ډېر ژور بدلونونه راوستي دي . د دغو بدلونونو څو اړخیزو اغېزو ته په ژوري کتنې سره اوس دا خبره ناممکنه برېښي، چې د امیر کروړ د عصر او پېر ژبه بېرته له سره راژوندۍ کــړو. لکه څنګه چې په دې سوونو کلونو کې زموږ د خلګو د ژوندانه هیڅ شی پر خپل حال نه دئ پاته، نو څنګه کېدای سي چې ژبه د یوه ژوندي او خوځنده ټولنیز موجود په توګه پر خپل پخـــواني حال پاته وي ؟ په هماغه ډول، چې زموږ پخوانیو پښتونو (نسلونو) خپل ځای موږ ته پرېښود، په ژبو کې هم د لرغونو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو پخواني نسلونه خپـــل ځای نوو نسلونو ته پرېږدي. زاړه کلیمات مري او پر ځای یې نوي زېږي. باید ټول دا ومنو، چې دا د تکامل او پرمختګ قانون دئ. هو په دې کې هیڅ شک نسته، چــــې په اوسنۍ پښتو کې باید، زموږ د لرغوني ژبې نښې نښانې هم تر ډېره خوندي او ژوندۍ وي؛ ځکه دا زموږ د لرغونو اثارو او ویاړونو د خوندیتوب ښه لاره ده؛ مګر بیا هم د ادې مانا نه لري، چې موږ په ژبه، ادب، مادي او مانوي کلـتور، اجتماعي او اقتصادي اړیکو کې د بدلون، پرمختګ او متقابلو اغېزو حقیقت تر پښو لاندي کړو. که څوک ډېري ته په سر نیولو سره، د پښتو د سوچه کولو په نامه د اسانه، بــــاب سوو او منلو ټکو پر ځای، هغه ټکي او ترکیبونه دروي، چې بېله دوی بل هیڅوک نه په پوهېږي، دا نو په لوی لاس د پښتو د ارزښتناکو پانګو د تباهۍ او ورانۍ له پاره د لستــــــونــو را نغاړل دي؛ ځکه ټول په دې پوهېږو، چې هره ژبه د ګرانو، درنو او نابابه ټکو له امله ویوونکو ته بېلابېل ربړونه او کړاونه پیدا کوي؛ او په پای کې یې خلګ له ویولو او لیکلو ډډه کوي . . .

په داسې حال کې، چې د نړۍ لویې او پرمختللې ژبې تر ګرده له نورو ژبو څخه نوي ټکي او اصطلاحات اخلي، په پښتو کې له سوونو کلونو جال سوي لغتونه او اصطلاح ګاني په دې نامه له ژبې ایستل کیږي، چې ګوندي له بلې پردۍ ژبې څخه راغلي دي. دا چې دا پردۍ کلیمې او اصطلاحات څنګه او ولې زموږ ژبې ته را ننوتـــي دي؛ او تر کمه ځایه یې زموږ پـــه ژبه او ادب کې ریښې ځغلولې دي، د ژبې د یو مخیز سوچه کولو د ښاغلو پلویانو ته هیڅ بیه او ارزښت نه لري. انـــګرېزي ژبه له خپل ارتـــوالـــي او بډایتوب سره سره بیا هم هره ورځ د نورو ژبو لغتونه، عبارتونه او محــــاورې اخلي؛ د مثـــال په ډول د سنسکریت، هنـــدي، عـــربي، تـــورکي او پارســـــي ژبو ګـــورو(Guru) ، پـــنډیــت(Pandit/ Pundit) ، لوټ (Loot)، پـــرده(Pardah / Purdah) ، شال(Shawl) ، کـــارما(Karma) ، کشمیــــــره(Cashmere) ، خاکي (Khaki)، کباب(Kebab) ، شیش کباب(Shishkebab) ، حنا(Henna) ، استاد (Ustad) او په لسګـــونو نور ټکي همدا اوس په خپله اصلي بڼه کاروي. په داسې حال کې، چې د دغو مفهومونو د بیان له پاره، په انګرېزي کې پرېمانه لغتونه سته. موږ د انګرېزي ژبې او نورو مهـذبو ژبو د داسې ژوندییو مثالونو پر ضد، د خلګو پر ژبو ناستې کلیمې او ترکیبونه، د څو کسانو په وچو پرېکړو او فرمانونو سره، په داسې ټکو او عبارتونو اړوو، چې ظاهــــراً پښتو رنګ او جوله لري، خو په حقیقت کې پښتنو ته د نورو پردو ټکو په شان، نا اشنا او بېګانه برېښي. د داسې ټکو او لغتونو فهرست ډېر اوږد دئ، چې په اصـــــــطلاح د ؟ سوچه پښتو ؟ سر سپارلو پلویانو زموږ په ژبه کې، د مروجو او منلو کلیمو پر ځای وړاندي کړي دي.
اسوبلاند(سراښ، حریص)، پیلیزه) سریزه،مقدمه) ډانـــــګ لـــکۍ (بلبل)، رنځمن (رنځور، ناروغ، مریض(، زر پښ (زرګر)، سماو (نیاو، عدالت، انصاف)،کتابخونه (کتابتون،کتابخانه(، اوسمهال (اوس، دا ګـــړی، دم ګـــړی، سمدستي) او پــه سلګونو نور له دې ډلې څخه دي.

د ا فراطي سوچه کولو پلويان په خپلو لغت جوړونو او اختراعاتو کي اوس دې پولې ته رسېدلي دي، چي سړی ببريږي يوه ورځ به خپل عربي او پارسي نومونه /تخلصونه هم په پښتو ترجمه کړي؛ او په دې ډول به له خوږي او سپېڅلي پښتو څخه داسي کيچړي يا خربړی جوړکړي، چي هيڅوک به يې خوند اخيستل څه چي، د خوړولو پـه لاره هم نه پوهېږي. د کورنۍ غړي او عام خلګ خو پرېږده، چي زياتره لوستي او پوه کسان هم د داسي کسانو د لغوي اختراعاتو په مانا نه پوهېږي. زه په خپله خو د ځينو ټکـــو پــــه اړوېدو داسي هک پک سم، چي باور وکړئ د چينايي او جاپاني ژبي تر کليمو هم راته نا اشنا او سخت وي. د ؟ سوچه کولو ؟ د لېوني غورځنګ ځيني پلويان په خپـــلو خبرو او ليکنو کي ادعا کوي، چي ګوندي په دې کار سره پښتو د پردو ژبو له اغېزې پاکوي ؛ خو په دې واقعيت خبر نه دي، چي په خپلو جعل کړو ټکو او ترکيبونو سره يې زموږ اسانه او خوږه پښتو تر پخوا زياته په پردو ژبو پوري تړلې ده . هغوی د پردو ژبو د ځينو اسانه ټکو او ترکيبو له پاره داسي لغتونه او ترکيبونه اختراع کوي، چي په هيـــڅ ډول پښتو روح او خټه نه لري. په وضعه سوو ټکو او اصطلاحاتو کي له ورايه مالوميږي، چي د ؟ سوچه کولو ؟ ؟ غازيانو ؟ يوازي د کليمې بهرنۍ جامه اړولې ده، نه د هغـــې مانا او مفهوم؛ مثلاً د ؟ پيشنهاد ؟ مرکب ټکی د ؟ پيش نهادن ؟ له مرکب مصدر څخه اخيستل سوی دئ، چي د ډاکټر محمد معين او حسن عميد په فارسي فرهنګونو کي په دغو ماناوو راغـــلئ دئ :

-۱هوډ کول، نيت کول، قصد کول، د کوم کار دکولو يا کوم شي د رانيولو او خرڅولو په اړه خبرتيا .

-۲د شنني يا هوارۍ له پاره د يوې موضوع يا مطلب طرحه کول (معين ۱: ۹۳۲. (

د ؟ پيش نهادن ؟ مصدر هم په دغو درو ماناوو راوړل سوی دئ :

-۱مخ ته کول، له خپل اصلي ځايه ځانته نيژدې کول (د شاته ايښوولو پر خلاف. (

-۲خنډ جوړول، په لاره کي د تېرېدو مخه نيول.

-۳د سترګو په وړاندي ايښوول .

د ؟ پيشنهاد ؟ مرکبه کليمه، د پارسي ژبي او ادب د ډېرو باوري متنونو په استناد ، په دغو ماناوو بيان سوې ده:

-۱هغه سوچ او فکر، چي د کوم کار په اړه انسان ته پيدا کيږي .

-۲قصد ، هوډ ، عزم، اراده، نيت، نيامت، مقصود ، مراد او غرض .

-۳قدر، تقدير.

-۴هيله، ارزو ، اوميد (اميد)، امل .

-۵مقدمه.

-۶قضيه.

-۷د يوه سوداګر يا هونرمند (هنرمند)، خرڅوونکي (پلورونکي) يا اخيستونکي (پېرېدونکي) عمل، چي په ټاکلو او مشخصو شرايطو سره د يــوه کار د کولو خبرتيا ورکوي .

-۸د ښه والي او بدوالي مالومولو له پاره د کومي موضوع طرحه کول او څرګندول (معين ۱: ۹۳۵. (

په پارسي کي د دې ټکي د جمعي سمه او منلې بڼه ؟ پيشنهاد ها ؟ دئ، نه ؟ پيشنهادات ؟، چي د عربي ګرامر د قاعدو له مخي د ؟ ات ؟ په شاتړلو سره جمع سوی دئ .

په ؟ فرهنګ فارسی عميد ؟ کي هم د ؟ پيشنهاد ؟ مرکب ټکي ته زياتره د ډاکټر معين د فارسي فرهنګ په څېر همدغه ماناوي ليکلي سوي دي. وګورئ (عـميد ۱: ۲۰۸- ۲۰۹ . (

د پارسي ژبي په ورځنيو محاورو او مکالمو کي هم، د ؟ پيشنهاد ؟ مرکب نوم اصلاً د يوه کار يا مسألې په اړه د چاد سوچ، فکر، خيال، نظـــريې، غوښتنـــې او مقصـــد پـه مفهوم کاريږي؛ لکه څنګه چي څوک له بل چا څخه د پوښتني پر مهال

وايي ? : پیشنهاد تان دربارهٔ فلان موضوع چیست ؟ ؟ یاني د پلانۍ موضوع په اړه دي نظر، خیال، سوچ او مقصد څه دئ ؟د ؟ پیشنهاد ؟ ټولي ماناوي په حقیقت کي، د دې مرکبي کلیمې مجازي یا اصطلاحي ماناوي دي، نه د هغې لغوي او تحت الفظي ماناوي. که څوک په پارسي کي له چا څخه وپوښتي: ؟ نظر تان در بارهٔ فلان مسأله چیست ؟ ؟ یا ؟ خواست تان در فلان مورد چیست ؟ ؟ او داسي نور دا ټول په حقیقت کي د ؟ پیشنهاد ؟ مفهوم رسوي. په هره ژبه کي داسي ټکي، ترکیبونه او اصطلاحات خورا ډېر دي، چي د بېلابېلو علتونو او عواملو له کبله پر اصلي مانا سربېره، اوس په بله مانا کارېږي. داسي ټکي او اصطلاحات پر پښتو او پارسي سربېره په نورو ژبو کي هم په پېخر دي؛ د مثال په توګه د ؟ مغول ؟ ټکی په اصل کي د یوه ځانګړي توکم نوم دئ؛ چي موږ ټول یې ښه پېژنو؛ خو په انګرېزي کي اوس دا ټکی د موګول (Mogul) په بڼه د مهم، متنفذ او بارسوخه کس په تیره بیا هغه چا په مانا استعمالیږي، چي په سوداګرۍ یا فیلمي صنعت کي لوی لاس ولري . (Robinson 881)دغه رنګه د ؟ جهودا ؟ یا ؟ یهودا ؟ ټکی، چي په اصل کي د حضرت عیسا (ع) په یارانو کي د Judas (Iscariot)له نامه څخه اخیستل سوی دئ؛ خو اوس په انګرېزي ادبیاتو کي هر خاین، هر غدار، د لستوني هر مار او هر هغه چا ته ویل کیږي، چي خپلو یارانو او ملګرو ته خیانت کوي . (Encarta online Dictionary)&(Robinson 733) په پښتو کي هم د داسي ټکو شمېر لږ نه دئ؛ مثلاً بړېڅ د پښتنو یوه مشهوره قبیله ده. وروسته په دې قوم کي د؟ فتح خان بړېڅ ؟ په نامه یو څوک پیدا سو. دا سړی له خپلو شپېتو سرتېرو ملګرو سره هندوستان ته ولاړ. د فتح خان بړېڅ ملګرو په هندوستان کي ډېري مېړاني او قربانۍ وکړې. د ؟ فتح خان بړېڅ کندهاري ؟ او ؟ رابیا ؟ د میني او د هغه د سرتېرو یارانو کیسه د پښتو په ولسي ادب کي ډېره مشهوره ده. له دې تاریخي پېښنو سره د ؟ بړېڅ ؟ ټکي، چي پخوا یوازي د یوې قبیلې له پاره استعمالېده، وروسته بله مانا هم ومونده . اوس ګورو، چي د دې لغوي تطور له مخي د ؟ بړېڅ ؟ ټکی د تېروني یار، ملګري او همکار په مانا هم کارسوی دئ... (حبیبي، ؟ د پښتو لغوي تطور، کابل ؟ ۱۲۸ . (

تر دې څو بولګو او مثالونو وروسته بیرته راګرځو د ؟ پیشنهاد ؟ کلیمې ته. د پښتو لغتونو او اصطلاحاتو ښاغلو مخترعینو د پارسي ژبي دا ترکیبي نوم ټکی په ټکی ترجمه کړ؛ او په ؟ وړاندیز ؟ یې وړاوه. لکه څنګه چي ګورو ؟ وړاندیز ؟ له ؟ وړاند ؟ او ؟ یز ؟ څخه جوړ سوی دئ؛ او د؟ یز ؟ شاتړ یې نن سبا دونه ډېر کاریږي، لکه د دوبي د موسم مچان، چي په هره کاسه کي لوېږي. په دې شک نسته، چي د ؟ یز ؟ شاتړ یا شاوندی د پښتو په ځینو سوچه ټکو کي کار سوی دئ، خو دا د دې مانا نه لري، چي حق او ناحق د هري کلیمې په شا پوري وتړل سي. د ؟ وړاندیز ؟ په ترکیبي نوم کي خو د سوچ، فکر، خیال، اند، نظریې، مقصد، مراد، ارادې، غوښتني هیڅ نښه او نښان نسته؛ ځکه ؟ وړاند ؟ د پارسي د؟ پیش ؟ ټکي مانا ده؛ او ؟ یز ؟ د ؟ نهاد ؟ له پاره په شا پوري ور تړل سوی دئ. اوس نو د سلیم عقل او لوړ ذوق څښتنان باید په خپله قضاوت وکړي، چي ایا د پښتو لغتونو ښاغلي واضعین او مخترعین، په دغه راز ټکي په ټکي ترجمه کړو ترکیبونو سره، د پښتو ژبي د سوچه کولو له پاره هڅي کوي که یې په پوهې یا ناپوهۍ سره تر پخوا زیات په نورو ژبو پوري تړي ؟د ؟ وړاندیز ؟ مخ او شا ټوله په غوَر سره وګورئ، د ؟ پیشنهاد ؟ له تحت الفظي ژباړي پرته د بل هیڅ شي مانا نه افاده کوي. دا چي د پارسي ژبي د ؟ پیشنهاد ؟ ترکیبي کلیمه تر کومې اندازي د خپلي مجازي مانا له پاره وړ او موزونه ده، زموږ د دې لیکني موضوع نه ده. دلته دا پوښتنه پیدا کیږي، چي که څوک په پارسي، عربي او نورو ژبو کي هره تېروتنه یا شوډنګ کوي، باید موږ یې هم پېښبې وکوو، ځکه موږ باید د ځینو په ناسم ګومان له هغو سره سیالي او شریکي وکوو ؟ جواب په ټولو حالاتو کي منفي دئ. موږ باید د نوو ټکو په جوړولو کي تل د مانا اسانۍ، سادګۍ، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي او داسي نورو اصولو ته په ټینګه پام وکړو. زموږ پوه او مستدل لوستونکي ښه پوهېږي، چي وړاندي کېدونکی شی کېدای سي کتاب، قلم، کاغذ او داسي نور وي، چي دا یو هم د سوچ، فکر، خیال، غوښتني، مقصد، مراد، ارادې مانا نه لري. په دې ډول ګورو، چي د ؟ وړاندیز ؟ ټکی د خپل اصلي او اساسي مفهوم هیڅ اړخ نه بیانوي. که څوک هرومرو د ؟ پیشنهاد ؟ له پاره پښتو کلیمه جوړوي، نو هغه باید د ؟ وړاندیز ؟ د نامعقول او ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیب پر ځای د سوچ، خیال، هیلي، غوښتني، نظر، اند، هوډ په څېر څه وي نه د ؟ پیشنهاد ؟ د مرکب ټکي هو په هو تر جمه؛ مثلاً که څوک له بل چا پوښتنه وکړي: ؟ د پلانۍ مسألې په اړه دي څه خیال دئ ؟؟ ، ؟ په دې اړه څه سوچ کوې ؟؟، ؟ په دې باره کي دي نظر څه دئ ؟ ؟ یا ؟ تاسي څه غواړئ ؟ ؟ او داسي نوري جوملې (جملې) ټولي

ساده، اسانه او سمي دي. عجبه داده، چي د پښتو په سپېڅلې او خوږه ژبه کي، د ډېرو شیانو له پاره داسي ټکي سته، چي مانا يې د لمر په شان روښانه دي؛ خو ځيني کسان په پوهې يا ناپوهۍ سره د هغو پر ځای د نورو ژبو داسي لغتونه او ترکیبونه ټکي په ټکي ترجمه کوي، چي عامه او مروجه مانا يې نه په اصلي (پیشنهاد) او نه هم په ترجمه سوې بڼه (وړاندیز) کي د پوهېدو وړ ده. په بله وینا په پارسي او پښتو دواړو کي، عام وګړي ؟پیشنهاد ؟او ؟وړاندیز ؟ تر ټکو د نظر، خیال، فکر، غوښتني، خواست او نورو په مانا وو ښه پوهېږي. د دې استدلال په رڼا کي اوس په جرآت سره ویلای سو، چي خلګو ته د ؟سوچه ؟پښتو په نامه، د داسي ترجمه سوو ټکو وړاندي کول، یوازي د وخت او انرژۍ بې ځایه لګول دي او بس.

؟دیدګاه ؟هغه بل ترکیبي نوم دئ، چي نن سبا په ایراني پارسي او افغاني دری کي خورا ډېر استعمالیږي. د ؟دید +ګاه ؟ ترکیبي نوم له لغوي اړخه د لیدو ځای، د ځارلو یا ځارکولو ځای، د ترصد ځای او داسي نورو ته ویل کیږي (عمید ۱: ۱۱۷۱) خو په پارسي کي ژورنالیستان او لیکوال دا ټکی د نظر، خیـــال، فـــکر، ســوچ، اند ښې په مجازي او اصطلاحي ماناوو کاروي؛ مثلاً کله چي له چا څخه پوښتنه کوي، وايي ؟ : دیدګاه تان در بارهٔ فلان موضوع چیست ؟ ؟ یا ؟فلان مسأله از دیدګاه شما چګونه است ؟ ؟ او داسي نــور. په حقیقت کي د پارسي ژبي د ؟دیدګاه ؟مجازي ماناوي د انګرېزي ژبي د Viewpoint ? or Point of view ?ترکیب ترجمه ده، چي پخوا به یې په پارسي کي د ؟نقطــه نظــر یــــا نکته نظر ؟په بڼو ویل. دا چي ؟دیدګاه ؟ یا ؟نکته نظر ؟په پارسي ژبه کي د خپلو باب سوو ماناوو له پاره وړ او پر ځای دي که یا ؟بیا هم زموږ د بحث او څېړني موضــوع نه ده. هغه څه چي یادونه یې دلته ضروري ده، د دې خبري سپیناوی دئ، چي زموږ پښتو لغت جوړوونکو ولي د ؟دیدګاه ؟له پاره د ؟لیدلوری ؟ترکیب غوره کـــــړی دئ؛ ځــکه پــه ؟لیدلوري ؟یا ؟ لیدځای ؟کي خو بیا هم د نظر، خیال، رایي، فکر، اند، سوچ او داسي نورو په څېر مفهومونه په دقیقه توګه نه ښکاري. د ؟لیدلـــوري ؟ترکـــیب تر ډېره حده د ایراني پارسي د ؟چشم انداز ؟له جوړسوي ترکیب سره برابري لـــري، چــــي هغه هــــم د انـــګرېـــــزي ژبـــي د ؟
vista, angle, picture, side prospect, outlook, view, attitude, viewpoint, point of view, standpoint, scene, perception, perspective, ?او داسي نــــورو ټــــکو ترجمــــه ده596 ,Gilmour 530) .)

په پښتو کي د نظر، خیال، فکر، سوچ، اند، لید، کتنه، انځور او داسي نورو ټکي تر ؟لید لوري ؟غوره برېښي؛ مثلاً که له چا څخه پوښتنه وسي: ؟په دې اړه څه فــکر کــوې ؟ ؟، ؟په دې اړه څه خیال لرې ؟ ؟یا ؟تاسي دې مسألې ته څنګه یا له کمه اړخه ګورئ ؟ ؟یوې مسألې ته څنګه یا له کمه اړخه کتل، د پارسي ؟دیدګـــاه ؟او ؟چشـــم انداز ؟مفهومونه په خورا اسانۍ، سادګۍ او دقت سره بیانوي. که نور هر بدو بلا له ځانه را باسي؛ او ژبه د خپلو ذوقونو له مخي د عامو خلګو له ورځنیـــــو محـــاورو څخه مځکه او اسمـــان لیري کـوي، باید موږ هم د ؟سوچه کولو ؟په نامه هغه ټکی په ټکی پښتو کړو ؟دا کار خو نه علمي تادا و لري؛ او نه هم د ښاغـــلو ؟سوچــــه کــــوونکـــــو ؟د ؟ سوچه پښتو ؟هیله تر سره کولای سي.

د صدراعظم یا وزیر اعظم حقوقي اصطلاح له ډېرو اوږدو وختونو راهیسي، زموږ د هیواد د اساسي حقوقو په تاریخ کي ځای موندلئ دئ. اشرف الوزرأ- شاه ولي خان (بګي خان) د احمد شاه بابا د حکومت صدراعظم ؤ. سید نور محمد شاه کندهاری، د امیر شیرعلي خان پوه او مدبر صدراعظم ؤ، چي موږ ټول یې له نومونو سره اشنا یو. د دې خبري د یادوني هدف دا دئ، چي د صدراعظم کلیمه له ډېرو وختونو راهیسي په دې هیواد کي باب وه. د صدراعظم، وزیراعظم، رئیس الوزرأ ټکـــي پر پښتو سربېره په پارسي، اردو او ځینو نورو ژبو کي له ډېرو زمانو څخه جال دي. ایرانیانو د پارسي ژبي د سوچه کولو په لړ کي د صدراعظم پر ځای د ؟نخست وزیر ؟ کلیمه جوړه کړه (معــین ۱: ۴۶۹۰). د پښتو ژبي د ؟سوچه کولو ؟پلویانو هم له څه مودې وروسته د ایرانیانو پر پله پل کښېښود؛ او زموږ په حقوقي سیستم کي یې د یوې زړې او اشنا کلیـــــمې پر ځای د ؟لومړي وزیر ؟ټکی راویست، چي په سل کي سل پردی، ختډه او جوله لري. د ایرانیانو د ؟نخست وزیر ؟په دې ترجمه سوې بڼه کي، د نوښتګرۍ او پاخه منطق هیڅ ښې نښانې نسته. سره له دې هم د داسي پېښنه ګرییو او تقلیدونو مخکښان ادعا لري، چي ګوندي په خپلو نوو ټکو او اصطلاحاتو سره یې پښتو د پارسي او نورو پـــردو ژبـــو له اغېزو ؟ژغورلې ؟ده؛ او په خپل ګومان کوښښ کوي، چي له پارسي سره د چا خبره ؟رغنده سیالي ؟وکړي. په داسي حال کي، چي د سلیم عقل خاوندان له ورایه ګـوري، چي د پښتو ژبي د ؟سوچه کولو ؟دې ناوړه ډولونو، زموږ سپېڅلې، اسانه او خوږه ژبه تر پخوا زیاته په نورو ژبو (له

هغې ډلي په پارسي) پوري تړلې ده. ټولو ژبپوهــانو ته څرګنده ده، چي پښتو یوه لرغونې او اصیله ژبه ده. که څوک له پارسي یا نورو ژبو سره د سالمي او ګټوري سیالۍ خیال لري، نو ښه خو دا ده چي موږ هم خپله ژبه د پارسي، عـــــربي او نورو ژبو په شان پراخه او شتمنه کړو ؛ لغوي، ادبي او علمي پانګي یې را ټولي، پراخي او بډایي کړو ؛ د ولسي او شفاهي ادب د غوړېدو په لاره کي یې نه ستړي کـــېدونکي کوښښونه وکړو ؛او تر ټولو مخکي پښتو په ټولنه کي د یوې ژوندۍ او فعالي سیاسي، فرهنګي او اقتصادي ژبي مقام ته و رسوو . تر څو پښتـــو ژبه د ساینس او ټیکنالوژۍ، علومو او پرمختګونو ژبه نسي، د نړۍ له هیڅ ژبي سره د سیالۍ او رقابت لاپي نه سي وهلای. موږ باید په ټیــنګ هوډ او سړه سینه، پښتو د علم او پوهي په ژبــه واړوو. هــر پښتون عالِم او کمال داره که مؤرخ وي که ټولنپوه ، که ساینس پوه وي که مخترع، که شاعر وي که هونرمند باید په پښتو ژبه نوي، علمي او هونري اثار وړاندي کــړي؛ او په دې توګه پښتو ژبي ته، د هیواد په دننه او بهر کي لا زیات مینه وال او خواخوږي پیدا کړي .

له نورو ژبو سره د پښتو د علمي او معقولي سیالۍ په اړه تر دې لنډو خبرو وروسته بیرته د صدراعظم او نخست وزیر اصطلاح ګانو ته راګرځو. په دې برخه کي باید تر هر څه مخکي دا پوښتنه را منځ ته سي، چي موږ ولي د ایرانیانو په پېښو او تقلید د صدراعظم ټکي ته د ؟لومړي وزیر ؟ ټــــکی وټاکو ؛ ځکه زموږ خلـــــګ خو ټول له عمرونو راهیسي د صدراعظم له کلیمې سره پوره اشنایي لري. دغه راز، ؟صدارت ؟هم افغانانو ته هغه اشنا او مأنوس ټکی دئ، چي د صدراعظم د دفتر یا اداري مانـــا لري. که موږ هم د ایرانیانو پر لار ولاړ سو، نو باید ؟صدارت ؟ته ؟ د لومړي وزیر دفتر ؟و وایو ؛ او په دې توګه د ؟ صدارت ؟ یو ټکی په درو ټـــکو (لومړی + وزیر + دفتر) واړوو. ښه که دا ومنو، چي د صدراعظم مأنوسه او اشنا کلیمه باید هرومرو د پښتو په رنګ ورنګیږي ؛ ځکه موږ هم باید خامخا هر څه د ؟ سوچه کولو ؟ په ماشین کي واچوو، نو بیا دا پوښتنه طرحه کیږي، چي ولي باید د ایرانیانو د ؟نخست وزیر ؟ جعل سوې کلیمه ټکی په ټکی په پښتو وژباړو . موږ په پښتـــو کي صدارا عظـــم ته ؟ لـــوی وزیر ؟، ؟مشــر وزیــر؟ ، ؟ستر وزیر ؟او داسي نور ویلای سو، چي هم یې هر ترکیب د نورو ژبو له اغېزې خلاص دئ؛ او هم ساده او اسانه دئ. د صدراعظم اصطلاح په څلورلسمـــــه مېلادي پېړۍ کـــي له لاتین ژبي څخه انګرېزي ته ننوتلې ده؛ او اوس په پرایم ریټ(prime rate) ، پرایم لوکېشن(prime location) ، پرایم سپاټ(prime spot) ، پـــــرایـــــم ســـایټ (prime site)، پرایم ټایم (prime time) او داسي نورو ترکیبونو کي کارېږي. لکه څنګه چي ګورو د انګرېزي ژبي د پرایم مینیسټر (prime minister) په حقـــوقي اصطلاح کي هم د ؟ پرایم ؟ټکی تر هر څه مخکي د مشر، اساسي، لوړ او عالي په ماناوو راغلئ دئ نه د لومړي یا اول په مانا . (Robinson 1101)

د افغاني فرهنګ پر اسمان تلـپاته او روښـــانه ستوري - لوی استاد عــلامه عبدالحي حبیبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) د ؟ اشرف الوزرأ ؟ تر سرلیک لاندي په هغه ارزښتناکه تاریخي مقاله کي، چي د ا حمد شاه بابا د صدراعظم (بګي خان (د شخصیت او کارنـــــامو په اړه یې کښلــــــلې ده، د صدراعظم پر ځای د ؟لوی وزیر ؟ اصطلاح کار کړې ده. تر علامه حبیبي وروسته په پښتو څېړنو کي بل لوی او بې ساری شخصیت - عـــلامه عبدالشکور رشاد (۱۳۰۰ ش / ۱۹۲۱م - ۱۳۸۳ ش / ۲۰۰۴ م) هم د پټې خزانې د فرهنګ په دوهمه برخه (۲۳) کي د همدې شاه ولي خان اشرف الوزرأ (بګي خان) له پاره د صدراعظم پر ځای د ؟ ستـــر وزیر ؟نوم استعمال کړی دئ) حبیبي، ؟اشرف الوزأ ، ؟ وږمه ۱ د ۱۳۵۳ وری: ۱؛ رشاد، پوهاند عبدالشکور، د پټې خزانې فرهنګ ، لومړۍ برخه ۲۳) . باید یادونه وکړو، چي د بګي خان په نامه دې هوښیار او مخور خان، په ۱۱۲۰ ق کال، د بامیزو د کوچنۍ قبیلې په استازیتوب، د کندهار په ؟ شیر سرخ ؟کي، د احمدشاه بابا (۱۱۲۰- ۱۱۸۶) د پاچـــا کېدو په څو کسیزه جرګه کي هم فعاله برخه لرله. احمد شاه بابا بګي خان ته د هغه د پوهي، هوښیارۍ، ریښتنولۍ او سترو خدمتونو په بدل کي، د شاه ولي خان اشــرف الوزرأ لقب ورکړ. بګي خان خپله لور (بلقیس) د احمد شاه بابا زوی (شهزاده سلیمان) ته په نکاح کړې وه . اوس د کندهار د شاولي کوټ ولسوالي د همدې پوه او ستــــرګه ور قامي مشر په نامه نومول سوې ده.

د پښتو لغت جوړوونکي باید په دې خبره ښه سر خلاص کړي، چي د پښتو ژبي سوچه کول، یوازي پردو ټکو او اصطلاحاتو ته دپښتو رنګ ورکولو په مانا نه دئ. په بله ژبه، پردو کلیـماتو او عبارتونو ته یوازي پښتو جامه وراغوستل، هیڅکله زموږ درد نه دوا کوي. باید پردي خبره هم بشپړ غور وسي، چي پردو ټکو او لغتونو ته ورکړل سوی رنــګ او روغــن، له سلیم عقل او ژور

منطق سره برابري لري که یا ؟ یو وار خپلو کالو او کړو وړو ته وګورئ، چي ایا ستاسي او ستاسي د نیکونو په جامو او کړو وړو کي هیڅ توپیر او بدلون نسته. هر څوک دا مني، چي زموږ کالي، د ژوندانه وسایل او په مجموعي ډول ټول کړه وړه زموږ د نیکونو او تېرو سوو پښتنو له هغو سره هر اړخیز توپیر لري. دا توپیر او بدلون په هر هیواد او هره ټولنه کي لیدل کیږي. که د پر مختګ او تکامل دې زرین اصل ته غاړه ږدو، نو بیا سمدلاسه دا پوښتنه پیدا کیږي، چي ژبه او دودونه مو څنګه له پخوانییو نسلونو سره توپیر نسي لرلای... د دې خبرو مقصد دا دئ، چي د ټولو لرغونو ټکو، پخوانییو دودونو او رواجونو بیا را ژوندي کول، د ټولنیزو او طبیعي قوانینو پر خلاف عمل دئ. . .

دلته د پښتو ژبې د ؟ سوچه کېدو ؟ په نیت د ځینو هغو بولګو او مثالونو یادونه کوو، چي ظاهراً د پښتو په رنګ لړل سوي دي؛ خو د منطق او استدلال له اړخه کمزوري ښکاري. په دې وروستییو وختونو کي د عربي ژبې د ؟ جمهور رئیس ؟ ټکي له پاره، په پښتو کي د ؟ ولسمشر ؟ ترکیبي نوم غوره سوی دئ. هر څوک په دې پوهېږي، چي ؟ ولسمشر ؟ له ولس (تورکي الاصله کلیمه (او مشر (پښتو) څخه جوړ دئ. جمهور رئیس هم دوې بېلې برخې (جمهور + رئیس) لري، چي دواړه یې عربي دي. د جمهور رئیس ټکي زموږ د هیواد د اساسي حقوقو په تاریخ کي ډېر اوږد عمر نه لري؛ ځکه په دې مځکه کي له پېړییو پېړییو راهیسي پاچهي حکومتونه وه. د جمهوریت او جمهور رئیس حقوقي اصطلاح ګاني، زموږ په هیواد کي له تاریخي پلوه په(۱۳۵۲ش)کال، د داوودخان تر کودتا وروسته باب سوې دي. د ایران نامتو څېړونکي - استاد سعید نفیسي (۱۲۷۴-۱۳۴۵)، د پارسي ژبې د ناوړه ترکیبونو په اړه د خپلو څرګندونو په ترڅ کي، په دې اړه په زړه پوري استدلال کړی دئ، چي لنډه یادونه یې بې ګټې نه ده. استاد نفیسي باور لري، چي د ؟ رئیس جمهور ؟ اصطلاح دقیقه نه ده؛ باید دهغه پر ځای ؟ رئیس جمهوری ؟ وویل سي؛ ځکه ؟ رئیس جمهور ؟ په حقیقت کي د یوه رژیم مشر دئ نه د ټولو خلګو. د پارسي ژبې د ناوړه ترکیبونو په باره کي، د پیاوړي محقق، استاد نفیسي، نظریې په هغه کتاب کي راغلي دي، چي د ؟ در مکتب استاد ؟ په نامه کتاب خپور سوی دئ (متأسفانه دا کتاب مي اوس په واک کي نه دئ .(

د استاد نفیسي د استدلال په تایید، ریشتیا هم د نړۍ په بېلابېلو هیوادونو کي ډېر داسي جمهور رئیسان سته، چي له خپلو مخالفانو څخه د څو رایو په ډېروالي، واک تر لاسه کوي. هره ورځ د یوه عالم ګوندونو او ولسونو له ښکاره مخالفتونو او آن بغاوتونو سره مخامخ وي. پر دې سربېره د داسي جمهور رئیسانو شمېر هم لږ نه دئ، چي د پوځي کودتاوو له لاري د واک پر ګدۍ ناست دي؛ او د برچې په زور پر خلګو حکومت کوي. په داسي شرایطو کي د دولت دغه راز مشر ته څنګه د ؟ جمهور رئیس ؟ یا ؟ ولسمشر ؟ خطاب سم او پر ځای برېښي ؟ که څوک میرویس خان، احمد شاه بابا، خان عبدالغفار خان، خان عبدالصمد خان، مهاتما ګاندي، جواهر لال نهرو او داسي نور کسان د ؟ ولسمشر ؟ په نامه یادوي، په دې ډول خطاب او نوم اخیستنه کي هیڅ تېروتنه نسته؛ ځکه دا شخصیتونه په ریښتني ډول د ولسونو مشران او مخکښان وه؛ خو د یوه رژیم مشر ته د ؟ جمهور رئیس ؟ یا ؟ ولسمشر ؟ په نامه خطاب کول، علماً او منطقاً سم کار نه دئ .

په اُردو ژبه کي جمهور رئیس یا دولتي مشر ته، د ؟ صدر ؟ عربي ټکی کاروي، چي لنډ، ساده او اسانه دئ. د پښتو په ګډون زموږ د سیمې په زیاترو ژبو کي د عربي ژبې اغېزه، د یوه یا دوو ټکو په پښتو کولو سره نه ختمیږي. زموږ د هیواد زیاتره حقوقي اصطلاحات په عربي ژبه دي. دولت، حکومت، محکمه، ریاست، مدیریت، آمریت، عدالت، انصاف، نکاح، طلاق، میراث، دعوه، جرم، مدعي، مدعي علیه، اتهام، الزام، قتل، جرحه، جنایت، جنحه، قباحت، مجني علیه، سرقت، زنا، عقد، قرارداد، اصول، قواعد، مقررات او په سلګونو نور حقوقي او فقهي مصطلاحات ټول عربي دي. دا اصطلاحات اوس زموږ د ټولني په حقوقي او سیاسي سیستم کي داسي اخښلي او بخښلي دي، چي په چټکۍ سره یې لیري کول او اړول خورا لوی مشکلات پېښوي. د دې خبري مانا دا نه ده، چي حقوقي اصطلاحات باید هرومرو په عربي یا بله پردۍ ژبه وي. که په پښتو کي داسي موزون او مناسب ټکي ومومو، چي د عربي یا بلي پردۍ ژبې مفهوم په سم او دقیق ډول افاده کړي، نو بیا هیڅ دلیل نسته، چي د هغو په دودولو او تعمیم لاس پوري نه کړو؛ مګر دا کار باید تر بشپړي څېړني او پلټني وروسته په کرار کرار وسي؛ ځکه د ژبې سمون او پر مختګ د عسکري کودتاوو او سیاسي انقلابونو په څېر په څو ساعتونو او ورځو کي نه کیږي. که سره له دې ګردو خبرو بیاهم هدف دا وي، چي د ؟ جمهور رئیس ؟ اصطلاح ته چي له اوس له څو کلونو

راهیسي زموږ د ملي ټرمینولوژۍ یوه برخه ګرځېدلې ده، باید خامخا یو پښتو ټکی پیدا سي، نو بیا ښه دا ده چي په پښتو کي د هغه پر ځای ?دولتي مشر ? یا د عربي ?صدر ? په څېر په لنډ ډول یوازي ?مشر ?ووایو، چي هم روښانه او هم سوچه پښتو ټکي دي او هم تر ډېره حده له منطق او عقل سره اړخ لګوي. ?دولتي مشر ? یا ?مشر ?کېدای سي د کودتا یا بلې نامشروع لاري واک ته رسېدلئ وي؛ مګر ?ولسمشر ?، ?جمهور رئیس ? ، ?ملي مشر ? ، ?ملي قاید ?، ?ملي زعیم ?او داسي نور د هغو کسانو لقبونه دي، چي په ریشتیا سره د ټولو خلګو او ولسونو د مشرتابه ویاړ ولري.

په عربي ژبه کي څو ټکي سته، چي هر یو یې د جغرافیایي مفهوم له پلوه توپیر لري؛ مثلاً محلي، ساحه یي، منطقه یي، ملي، بین المللي او جهاني. تر هغه ځایه، چي ماته مالومه ده د پښتو ژبي د ?سوچه کولو ? په لړ کي د ?بین المللي ?او ?جهاني ? دواړو عربي کلیمو ته په پښتو کي د ?نړیوال ?ټکی جوړ سوی دئ. په داسي حال کي، چي د ?بین المللي ?او ?جهاني ?تر منځ په مانا او مفهوم کي ډېر توپیر سته. د ?جهاني ?کلیمه لکه څنګه چي له نامه یې ښکاري پر هغه څه دلالت کوي، چي ګرده نړۍ پکښې نغښتې وي؛ د مثال په توګه د ملګرو ملتو سازمان داسي یوه جهاني مؤسسه ده، چي تقریباً د ټولي نړۍ هیوادونه، حکومتي او غېر حکومتي بین المللي سازمانونه، ازادي بخښوونکي غورځنګونه او داسي نور بین المللي شخصیتونه پکښې را غونډ سوي دي؛ خو د اسیان(ASEAN) ، سارک (SAARC) ایکو(ECO) ، اروپایي اتحادیې(European Union) ، افریقایي اتحادیې(African Union) ، عرب لیګ (Arab League) او لسګونو نور په څېر سازمانونه په هیڅ وجه نړیواله بڼه نه لري. لکه څنګه چي په نومونو کي یې ویل سوي دي، دا سازمانونه په یوه ټاکلې سیمه یا ټاکلو هیوادونو پوري اړه لري. له دې امله د ?نړیوال ?ټکی د هغو له پاره سم او دقیق نه دئ. دا سازمانونه سره له دې چي په ځینو برخو کي د بېلابېلو هیوادونو او ملتونو تر منځ اړیکي تنظیموي، په حقیقت کي سیمه ییز یا منطقه یي خصوصیت لري .

د ?نړیوال ?کلیمه یوازي د جغرافیایي ارتوالي او لویښت په مانا ده؛ او په هغې کي د ملتونو یا هیوادونو تر منځ اړیکو ته هیڅ اشاره نسته. په دې خاطر، د هر هغه مفهوم له پاره کارېږي، چي د نړۍ په ګچه پراخوالی او لویښت ولري؛ د مثال په توګه تروریزم، نشه یي مواد، لوږه او بېکاري ټولي نړیوالي ستونزي دي . د ?نړیوال ?په مقابل کي زیاتره د ?منطقه یي ?، ?ملي ?، ?ایالتي? ، ? ساحه یي ?، ?محلي ?، ?کلیوالي ?او داسي نورو مفهومونه ویل کیږي، چي هر یو یې د غټوالي او ارتوالي له پلوه یو له بله توپیر لري؛ مګر د ?بین المللي ? په مانا کي د مسألې غټوالي او پراخوالي ته هیڅ اشاره نسته؛ او په واقعیت کي یوازي هغو اړیکو یا همکارییو ته ګوته نیسي، چي د دوو یا څو ملتونو تر منځ په ځانګړو برخو یا ساحو کي رواني وي .

هغه کسان، چي د ?بین المللي ?او ?جهاني ?تر منځ توپیر نه مني، د ځینو بهرنییو متنونو په ژباړولو کي له پېچومو او کړاوونو سره مخامخ کیږي؛ مثلاً په دې انګرېزي متن کي د جهاني (Universal) او بین المللي (International) ټکي څنګ پر څنګ راغلي دي :

" The Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with Universal International Organisations."

ویانا کنوانسیون - له جهاني سازمانونو سره په اړیکو کي، د دولتونو د استازیتوب په اړه. یا ویانا کنوانسیون له هغو بین المللي سازمانونو سره په اړیکو کي، د دولتونو د استازیتوب په اړه، چي جهاني بڼه ولري .

له دې انګرېزي متن څخه هم په ډاګه ښکاري، چي هر بین المللي سازمان، جهاني نه دئ. په ډېرو سازمانونو کي پر بېلابېلو هیوادونو سربېره ډول ډول سیاسي، حقوقي، فرهنګي او اقتصادي سازمانونه برخه لري؛ خو د هغوی د سیاسي، پوځي، فرهنګي، اقتصادي او نورو فعالیتونو ساحه ټوله نړۍ یا حتا د نړۍ زیاتره برخه په ځان کي نه نغاړي .

دغو توپیرونو ته په یوې ځغلنده کتني سره دا نتیجه اخلو ، چي د ?نړیوال ?او ?بین المللي ?تر منځ غټ فرق سته. که څوک په پښتو کي، د عربي ژبي ?بین المللي ?ټکي ته ساده، اسانه، خوږه او پخه کلیمه و مومي دا به ډېره ښه او په زړه پوري خبره وي؛ لیکن تر هغه مهاله باید مونږ د ?جهاني ?او ?بین المللي ?تر منځ بېل مفهومونه ګډوډ نه کړو. له بله پلوه د ?

جهاني ؟او ؟بين المللي ؟دوو بېلو ټکو ته د ؟نړيوال ؟يوه پښتو کليمه غوره کول، د دې ژبې د محدودولو او تنګولو په مانا دئ.

پښتو هم د نورو ژبو په څېر هيڅکله د نورو ټولنو له سياسي، فرهنګي، اجتماعي او اقتصادي اغېزو ليرې نه سي پاته کېداى. د دې خبرې مانا دا ده، چي مـوږ نه يـــوازې د نورو ژبو پخوانۍ کليمې له خپلې ژبې په بشپړه توګه

سوچه او ناسوچه ټکي بايد څنګه بېل کړو؟

د ؟سوچه کولو ؟په بهير کي کله کله داسي هم پېښې سوي دي، چي ځيني کليمې بې ځېرني او پلټني پردۍ ګڼلي سوي؛ او د دې ناسمي انګېرني له مخي د هغو پر ځاى د پښتو د ؟سوچه ټکو ؟په نامه، نوي کليمې وړاندي سوي دي. لکه څنګه چي پوهېږو د هري ژبې کليمات، اصطلاحات او محاوري د بېلابېلو سيـــاسي، اجتـــــماعي ، فکري، فرهنګي او اقتصادي بدلونونو له امله خپل رنګ او جوله اړوي. هغه څوک چي د اوښتو ټکو او عبارتو پلار او نيکه و نه پېژني، بې شکه دغه راز کليمې، ترکيـــبونه او اصطلاحات ټول پردي ګڼي؛ او په ډېري زړورتيا سره ځان ته حق ورکوي، چي هغو ته د دوى په ګومان نور پښتو ټکي او لغتونه وټاکي (په دې اړه د نور مالـــــومــــــات له پاره وګورئ: حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۴).

لوى استاد - علامه عبدالحي حبيبي (۱۲۸۹ش/۱۹۱۰م ؟۱۳۶۳ ش۱۹۸۴ /م) په هغه ژوره څېړنه کي، چي ؟د پښتو لغاتو د تحقيق لاري ؟نوميږي، د هغو کليمو څو بولګې وړاندي کړي دي، چـــي ځينو خلګو د ظاهري جولې (تلفظ او املأ) پر بنسټ پردۍ ګڼلي دي؛ او بيا يې د همدې دليل له مخي لستوني را نغښتي دي؛ او هغو ته يې د دوى په ناسم ګومان نوري ؟سوچه ؟پښتو کليمې جوړې کړي دي. پـــه داسي حال کي، چي د ايټيمولوژۍ او مورفولوژۍ له اړخه دغو ټکو ته په ژوري او هر اړخيزې کتني سره له ورايه ښکاري، چي دا بې وزلي او رټل سوي لغتونه هيڅکله پردي نه دي. د دغو ټکو څو نمونې په دې ډول دي:

-ښکلئ، ښکلا، کښلئ

د ځينو په ګومان دا کليمې د عربي ژبې له ؟شکل ؟او ؟شکيل ؟ څخه اخيستل سوي دي. د افغاني فرهنګ بابا، علامه حبيبي، د شېخ متـــي او ښکارندوى له اشعارو څخه نيولې بيا د رحمان بابا تر شعرونو پوري، د دې کليمو پراخ نظاير ښوولي دي (حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۷ ؟ ۹۸ .)

لـــوى استاد د همدې مقالې په يوه بله برخه کي داسي استدلال کوي: ؟په عربي کي ؟شکل ؟د صورت په مانا دئ، چي ښه او بد دواړه پکښې راځي؛ خو د پښتو ؟ښکلئ ؟ يـــوازي حسين، قشنګ، او ښايسته ته وايي. ؟علامه حبيبي، وروسته د ډنکن فوربس د سنسکريت ژبې قاموس په استناد، د ښکلي ريښه داسي بيـــانوي ؟Shukla ؟ : يا ؟ Shukle؟ په سنسکريت کي سپين او نوراني ته وايي. شکلته (Shuklata) نور، سپين والى، سفيدي او شکله پکشه (Shukla ? Paksha) د سپـــــوږمۍ رڼا ده . دغه راز، د همدې معتبر قاموس په حواله زياتوي، چي کشل (Kushal) د روغتيا، سعادت، کامرانۍ او فرخندګۍ په معـــــناوو راغلئ دئ. کشله (Kushala) خوښ، ښه، سم او درسـت تــــــه وايــــــي. ؟(حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۹۹). لوى استاد، په دې ډول نتيجه اخلي، چي هم د ؟ښکلي ؟ او هم د ؟کښلي ؟ريښې کـــتې مټې په دغو ماناوو په سنسکريت کي سته.

۱-اپت

لوی استاد ، علامه حبیبي، په پښتو کې د ؟اپت ؟ماناوې داسې شمېري :
۱-؟رنځ، زحمت او تکلیف.
۲-پر کښت او باغ یو نباتي یا آسماني آسیب راتلل.
۳-که دا کلمه د سړي سره د صفت په ډول راسي، مقصد یې مکار، محیل او چالاک دئ. پلانی ډېر اپت سړی دئ. په عربي کې هم افت جمع یې افات سته. مګر پښتو دا کلمه له عربي څخه نده اخیستې، ځکه چې په سنسکریت کې هم اپت (Apat) یا اپتي (Apatti)فاجعې، بدبختۍ، پرېشانۍ، خفــت او رسوا توب ته وایـــي) ؟ . حبیبي، د پښتو لغاتو د تحقیق لارې، شل مقالې ۷، ۹۹.)
معظم استاد ، د ؟اپت ؟ کلیمې په اړه له نورو اریایي ژبو سره د پښتو د ګډوالي مسأله داسې څرګندوي: ؟په سنسکریت کې هم د پښتو په څېر د اپـت کـــال (Apat-Kal) اصطلاح سته، چې د مرضونو ، اپتونو او کاختۍ کال وي. د داسې ټکو د پېژندنې له پاره باید وګورو ، چې آیا دا کلمې په آریایي ژبو کې ریښې او بولګې لري که یا ؟که یې په آریایي ژبو کې ریښې وموندل سوې، باید هغــه پردۍ ونه ګــڼو ، ځکه پښتو زړه ژبه ده، چې د اوستا او سنسکریت سره نژدې اړیکې لري. کــه دا ریښې په آریایي ژبو کې پیدا نسوې، هغه مهال باید هغو ته د دخیلو ټکو په سترګه وګورو ، او د مفغن توب یا پښتووالي د قانون پر بنسټ له هغو سره چلند وکوو (حبیبي، د پښتو لغاتو د تحقیق لارې، شل مقالې ۷ ، ۹۶ .) د همدې استدلال له مخې د ؟ اپت ؟کلیمه مفغنه نه ده؛ بلکې زړه اریایي کلیمه ده.
لوی استاد په پښتو لنډیو کې د؟ اپـــت ؟بـــولګې داسې بیان کړې دي:
لکه شین کښت ژلیو زمول کړم
را باندې راغله له آسمانه اپتــونه
اپت وهلې کښت ته راغلم
نه یې شین توب سته، نه هغه خوند را کوینه

۲-ابیر

د پښتو ادب وتلي او منلي بابا ، لوی استاد علامه حبیبي، د ؟ ابیر ؟ د اریایي ریښې تر څېړنې مخکې، د دې ټکي د مانا په اړه داسې لیکي: ؟په پښتـــو خوشبـــویي دوا ته وایي، چې له څو اجزاوو څخه مرکبه سوې وي. په سنسکریت کې هم په دغه شکل یو خوشبویه پوډر سته، چې په ښو ورځو کې استعمالیږي؟ .
لوی استاد ، د ؟ابیر ؟ اصلي اریایي بڼه او په بېلابېلو ژبو کې د دغه ټکي د تعریب سوې جولې په تړاو داسې کاږي: ؟په عربي کې هم عبیر سته. په پارسي کـــې هم د صندلو او ګلابو او مښکو څخه مرکبه دوا ده. پارسي کټ مټ عربي بڼه اخیستې ده، خو د پښتو عبیر اصلي آریایي کلیمه ده، او لکه اکثر فرهنګ لیـــکوونکي چې وایي عربي عبیر هم له سنسکریت ابیر څخه معرب سوی دئ. ځکه چې عربو د ډېرو دواوو نومونه له هنده په خپله ژبه کې قبـــول کړي دي، لکه صنـــدل د چنـــدڼ معـــــرب او نـــور. ؟(حبیبـــــــي، د پښتو لغاتو د تحقیق لارې، شل مقالې ۷، ۱۰۱.)

۳-ابرک(Abrak)

لوی استاد ، د؟ ابرک ؟د ټکي د ریښې او مورفولوژیکو بدلونونو په اړه په زړه پورې بیان لري. ابرک، یوه سپینه کاني بربښېدونکې پسته ډبره ده، چې پـــاڼې پاڼې کیږي، او زربرخ ځنې جوړیږي په انګلیسي یې Mica ؟ یا ؟ Talcبولي . ځینې

خلګ يې اشتباهاً عربي ګڼي، او ابرق يې ليکي مګر پخپله په عربي ببل نوم لري، او طـلق يې بولي او دغه نوم له عربي څخه اروپا ته هم تللئ، او لکه المنجد چي وايي ? Talc ? سوی دئ. علامه حبيبي، د عربي ژبې د نامتو قاموس ?المنـــــجد? په حواله ليکي، چي ابرق په عربي بله مانا لري. ياني داسي کلکه مځکه، چي ډبري او ختې پکښې ګډې وي؛ يا داسي شی چي تور او سپين وي. وروسته په ?فرهنګ انندراج ?کې د ابرق مانا را اخلي، چي توري او سپيني رسۍ ته يې وايي. لوی استاد باور لري، چي په سنسکريت کـــي هم ابهرک (bhrak A) په همدغه پښتو مــــانا سته) حبيبــــــــي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۱. (

0 ـ اپي يا هپي<(Api, Hapi)
- 1

br>اپي په پښتو کي مار يا اژدهار ته وايي. دا چي په عربي کي افعي په دغه مانا سته دا د دې دليل نه دئ، چي دا کلمه له عربي څخه مفغنه سوې وي . لوی استاد، په خپله عالمانه او مستنده څېړنه کي د دې کليمې ريښې په پښتو ادب او ولسي محاورو کي ثابتوي؛ لکه څنګه چي د خوشال خان خټک د کلام يوه بولګه داسي ښيي :

مه لړم شه، مه اپي شه
غم فزا، راحت زدا

يا دا لنډۍ:

موزي اپي مار راته بس دئ
اپي ماران دي د موزيانو په ګورسينه

لوی استاد، علامه حبيبي، وروسته د همدې ټکي د مصدر په اړه داسي زياتوي: ?په ژبه کي اپ يا هپ ژر ژر خوړلو ته وايي، چي کټ مټ په همدې معنا په هندي ژبه کي هم سته. په پښتو کي وايي: هـــپ يې کړل يعنی بلعيد. بل مصدر يې اپيبل يا هپېدل دي. نو اپي يا هپي بلعيدو ته وايي) حبيبي، د پښتو لغاتو د تحقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲. (

-۱۵اتبار(Etbar)

لوی استاد د ?اتبار ?د سوچه اريايي ټکي ببلابېلي ماناوي داسي شمېري:

?اتبار د عزت، اعتماد، روښناسی او يقين په معناوو دئ، مثلاً زلمی د اتبار خاوند دئ. يعني روښناس او با عزت دئ. اتبار وکړه، چي خبره داسي ده . يعـــــني يقين وکړه، چي داسي ده. د علي خان خټک په دې بيت کي د ويسا او اعتماد په معنا:

چي ډېر دوست يې ګڼې لا دي ډېر دښمن شي
د هر چا تر منځه ورک ويسا، اتبار شو

دا کليمه کټ مټ په سنسکريت کي د ډېر معاشرت او رفت او آمد په معنا ده، چي اوسنۍ معنا ته ډېره نژدې ده. ?(حبيبي، د پښتو لغاتو د تحـــــقيق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲. (

-۱۶اتيات(Atyat)

بله هغه کليمه، چي خلګ يې په تېروتني سره د ?احتياط ? مفغنه بنه ګڼي، د ?اتيات ?ټکی دئ، چي ژوره اريايي ريښه لري. د استاد المحققين، علامه حبــــــيبي، په نظر ?اتيات ?په توجه، غورَ او تدقيق سره د يوه کار کولو ته وايي؛ لکه څنګه چي وايي: اتيات کوه غوزار نسې ! پردې سربېره، د صبر او تقوا په مانا هم د دې کلـــــــــيمې د استعمال يوه بولګه داسي وړاندي

کوي :
اتیاتي یاره راته ګوره!
نن دي کاله ته په روا نکاح در ځمه!
لوی استاد، د ? اتیات ?د اریایي ریښې د زباتولو له پاره، په سنسکریت کې د اتیت (Atit) کلیمې یادونه کوي، چې د زاهد، متقي او پارسا په مـاناوو راغلې ده. د سنسکریت دا مانا د پښتو له ?اتیات ?او ?اتیاتي ?سره مشترکه ریښه لري (حبیبي، د پښتو لغاتو د تحـقیق لاري، شل مقالې ۷، ۱۰۲ - ۱۰۳. (
هغه کسان چې بې خبرني او پلټني، د خپلو اشنا او مأنوسو ټکو پر ځای نوي کلیمې، ترکیبونه او اصطلاحات جوړوي، باید په دې واقعیت ځانونه ښه خبر کړي، چې زموږ د ژبې ډېري کلیمې او لغتونه له نورو اریایي ژبو سره ګډې ریښې لري. داسې ټکو، اصطلاحاتو او عبارتونو د تاریخ په اوږدو کې تر بېـلابېلـو سیاسي، اجتماعي، فکري، فرهنګي او اقتصادي بدلونونو وروسته، خپله اصلي بڼه تر ډېري ګچې اړولې ده. په نورو ژبو کې د هغو پراخ کارېدنګ په دې مانا نه دئ، چې ګوندي داسې ټـــــکي پښتوله پردو ژبو څخه اخیستي دي؛ اود دې غلط تحلیل له مخې باید، د هغو پر ځای د چا خبره له سره نوي ?سوچه ?پښتو ټکي او ترکیبونه جوړ سي. د داسې کلیـمو او اصطلاح ګانو له پاره د نوو ټکو وضعه کول، هیڅ علمي او منطقي جواز نه لري؛ ځکه په زیاترو اریایي ژبو کې دهغو اصلي ریښه تر اوسه ژوندۍ ده. داسې ټکي او ترکیبونه له پېړییو پېړییو راهیسې په پښتو ژبه او ادب کې باب دي؛ خود پښتو ژبې د ځینو بې خبره لغت جوړوونکو په ګومان یې یوازنۍ ګونا (ګناه) دا ده، چې په نورو اریـــایي ژبــو مثلاً پارسي او هندي یا ځینو سامي ژبو لکه عربي یا ځینو تورکي الاصله ژبو کې هم په خورا پراخ لاس کارېږي.
انسان د لوی څښتن داسې مخلوق دئ، چې تل له تنوع او رنګارنګۍ سره مینه لري. په انسان کې د پلټنې او نوښتګرۍ ناپایه مینه، له محدودو پــــولو او یــو رنګۍ سره ښکاره تضاد لري. دا د انسان خوی او فطرت دئ، چې تر یوه رنګ په څو رنګونو، تر یوې کلیمې په څو کلیمو، تر یوې رادیویي او تلـویزیوني شبکې په څو شبکو او کانالونو خوشاله کېږي؛ خو د ورځپاڼو، مجلو، رادیویي او تلویزیوني شبکو ډېروالی یې په زړه کې د سینما، ژوندییو ننداړو، نڅاوو، موسیقۍ او نورو هونرونو میــــنه هم نه لږوي. ژبپوهان، ادیبان او شاعران باید په خپلو علمي او هونري اثارو کې د ژبې لغوي او ادبي پانګې لا پسې پراخي او بډایي کړي؛ نه دا چې په خپلو حق او نا حق لغت جوړونو سره، په خلکو کې د ژبې د فردي کولو او انحصاري کولو پر لور ګامونه پورته کړي.
د افغاني فرهنګ په پراخ اسمان کې تلپاته او ځلانده ستوری، علامه حبـــــــیبي، په یوه ځغلنده علمي کتنه کې، د ژبې د سوچه کولو ناکام بهیر ته داسې ګوري :
?د ژبو د سپېڅلتوب او خالص کولو شوقیان په هر ولس کښې هر وخت ډېر وي، مګر دا شوق او هوس کوم پوخ اساس نه لري. زما په عقیده د فطــــرت له سیره مخالف یو بې ځایه هوس دئ. ژبه خو په حقیقت کښې فقط د افهام او تفهیم آله ده، نو چې یو ملت په ځینو الفاظو یوله بله ښه سره پوهېږي او هیـــــځ مشکلات نه وي ورته، څه ضرور دئ، چې دوی به نوي لغات او کلمات له ځانه تراشي یا به ځیني وحشي او نامأنوس الفاظ د مدني او منلو الفاظو پر ځـــای دروي ?؟(حبیبي، د ژبو مشترک کلـمات، شل مقالې ۷، ۷۳. (
البته د دې خبرو مفهوم دا نه دئ، چې لوی استاد په پښتو کې د نوو ټکو او اصطلاحاتو د جوړولو کوږ مخالف دئ. لکه څنګه چې پوهېږو، هره ژبه او له هغې ډلې څخه پښتو د خپل بشپړتیا له پاره نه یوازې د خپلو لرغونو پانګو بیا را ژوندي کولو او دودولو ته اړتیا لري؛ بلکې له بېلابېلو طبیعي او غیر طبیــــعي بدلونونو سره ګام په ګام د نوو ټکو، نوو ترکیبونه او نوو اصطلاحاتو جوړول، د پښتو ژبې د بشپړتیا بله ضروري او مهمه لار ده. د دې تر څنګ د هغو کلیمــــو، عـــــبارتونو، تعــــبیرونو او اصطلاح ګانو کارونه هم د پښتو ژبې د پراختیا او پر مختیا پوخ ضمانت کوي، چې له پېړییو پېړییو راهیسې زموږ د خلکو په ژبه، ادب او نورو برخـــــو کـــــې د یوه نه بېلېدونکي عنصر په توګه اخښلي او بخښلي دي.

د لوی استاد ، علامه حبیبي، د لوړو علمي نظریو په رڼا کې د پښتو ژبې د کمال او بشپړتيا به مسأله تر بېل سرليک (په پښتو کې باید د خپلو او پردو ټکو تر منځ څنګه انډول وسي ؟) لاندي په لنډه توګه څېړو.

په پښتو کې باید د خپلو او پردو ټکو تر منځ څنګه انډول وسي ؟

په هره ژبه کې د خپلو او پردو ټکو تر منځ معقول انډول، ډېره ارزښتناکه مسأله ده. که د دې معادلې ټولو اړخونو ته بشپړ پام ونسي، د ژبې د ودې او پرمختګ بهیر له سختو کړاونو او خنډونو سره مخامخ کیږي. له دې امله باید پوره هڅه وکړو، چې له يوې خوا د خپلو مندو او پلرونو ژبني، فرهنګي او تاريخي میراثونه خوندي کړو؛ او له بلې خوا په ژبه کې د اوس او راتلونکو وختونو له غوښتونو سره سم، د نوو پر مختياوو لاره پرانیزو. په بله وینا باید له يوې خوا ، خپله ژبه د نورو ژبو او دودونو له ورانوونکو يرغلونو وساتو؛ او له بلې خوا د خلګو په ژوند کې ژورو سیاسي، اجتماعي، کلتوري او اقتصادي بدلونونو ته په پاملرني سره د ژبې د اسانۍ، سادګۍ، خوږوالي او عموميت لاره غوره کړو. دې لوړ مقصد ته رسېدل، يوازې هغه وخت ممکن دئ، چې زموږ ژبپوهان، اديبان او ليکوال له دې حساسي مسألې سره علمي او منطقي چلند وکړي . د ژبې د افراطي سوچه کولو هڅې او د پردو ژبو ، فرهنګي او فکري جريانانو د پراخو يرغلونو په وړاندي لاس تر زني کښېښستل دواړه په واقعيت کې د ژبې د محدوديت، ورانۍ او زوال لاري دي.

د پښتو ژبې او ادب لوی او بې ساری استاد - علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ ش / ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش / ۱۹۸۴م) په يوه علمي او ژوره شننه کې، د پښتو ژبې د بشپړتوب لاري او اصول داسي شمېري:

-۱ ?د پښتو لغاتو او کلماتو ټولول او مواد يې راغونډول او قاموسونه يې ليکل.

-۲هغه کلمات مخصوصاً پلټل او میندل، چې په ژبه کښې اوس سوچه لغات نه لري، او د پرديو ژبو کلمات مستعمل دي.

-۳تر پلټني او استقرأ وروسته که د کومي کلمې لپاره په ژبه کې لغت ميندہ نسو ، او له هري خوا تر پلټني وروسته يأس حاصل سو ، نو د پرديو کلماتو په عوض کې نوي پښتو کلمات وضع کول او رواجول.

-۴د نوو شيانو او اختراعاتو لپاره اوس نوي نومونه د پښتو پر اصولو وضع کول يعني پر نوو شيانو نوم ايښوول. ؟(حبيبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنګه وي ؟ شل مقالې ۷، ۱۰۲.)

د علامه حبيبي په دې څلورو اصولو او لارو کې د پښتو ژبې د بشپړتيا به ټولي هغه خواوي را غونډې سوي دي، چې نن يې ژبپوهان د ارکاييزم(Archaism) ، ډيالیکتیزم(Dialectism) ، له نورو ژبو راغلي يا دخيل ټکي (Adaptism) او نيلوجيزم (Neologism)بولي. په دې برخه کې د مسألې ځينو اړخونو ته لنډه کتنه کوو:

الف) د پښتو د لرغونو ټکو او اصطلاحاتو بيا را ژوندي کول او په بېلابېلو لهجو کې

د مروجو ټکو څېړول او عامول

د هري بلې ژبې په شان، د پښتو د سوچه والي، سپېڅلتيا او شتمنۍ راز تر هر څه مخکې د دغي لرغوني ژبې د پخوانيو ټکو، اصطلاحاتو، ترکيبونو، محاورو او نورو ادبي - کلتوري اثارو په را ژوندي کولو، خوندي کولو او دودولو کې نغښتی دئ. که د خپلو مندو او پلرونو د ژبنيو او نورو فرهنګي ارزښتونو په ساتنه او بابولو کي پرله پسې کوښښونه ونه کړو، د پښتو ژبې د اصالت او سپېڅلتيا تر ټولو لوی او پوخ تاداو کرار کرار نړيږي. دا لو ی فرهنګي اپت د وخــت په تېرېـدو سره ، د پښتنو د لرغــونو شاعرانو، ليکوالو او پوهانو له ډول ډول علمي، ادبي، ديني، تاريخي او فرهنګي اثارو سره د نني نسل، په تېره بيا راتلونکو نسلونو اړيکي د پرې کېدو تر پولي کمزوري کوي؛ او په پای کې د پښتو ژبې ډېري ارزښتمني خزانې له لاسه وزي .

لوی استاد- علامه حبیبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ۱۳۶۳ ? ش/ ۱۹۸۴م) په دې اړه داسي استدلال کوي: ?که زموږ ژبه ارته او سوچه نسي، نو به په وطن کي د عِلم خپرونه هم ممکنه نه وي. جرمنیانو، یونانیانو، تورکانو، عربانو، ایرانیانو ټولو د خپلي ژبي پخوانی کلمې را ژوندی کړي دي... ?د لوی استاد په باور، پښتنو ته هم دا حتمي او ضروري ده، چي د خپلي ژبي پټي او قیمتي خزانې راټولي کي، او خپله ژبه مستغني او د پردو له اغېزو خوندي کي. ?(حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنګه وي ?شل مقالې ۷ ، ۱۰۷ . (

لوی استاد زیاتوي:?که د پښتو ټول لغتونه، کلمې، اصطلاحات، ترکیبونه او تعبیرونه په علمي او معقوله لاره را ټول سي، نو به پښتو پردو لغاتو ته هیڅ اړه نسي؛ ځکه چي د دې ژبي مواد او کلمات ټوله په غرو او رغو او لیري بیدیا وو کي مهجور او متروک پاته دي. ?(حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنګه وي ?شل مقالې ۷ ، ۱۰۷. (

علامه حبیبي، د پښتو د لرغونو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو د را غونډولو په اړه، دغه لاري په ګوته کوي :

-۱ ?د ژبي مینان باید د لغاتو ټولول خپله ملي وظیفه وګڼي، او هر څوک دي یې علمي مرکزونو ته د ضبط او نشر لپاره وسپاري.

-۲سیاري ډلي باید د پښتونخوا غرو او رغو ته ولیږلي سي.

-۳له ادبیاتو او پښتو اثارو څخه دي استفاده وسي. د پښتو کلماتو ذخیرې دي له کتابو را ویستلي سي، او د قوم پر اصطلاح دي تطبیق او ضبط سي.

-۴د پښتو قاموسونه دي په عِلمي لارو ولیکل سي، چي د کلماتو د استعمال مختلف تحولات او موارد ولري.

تر هغه مهاله، چي د پښتو لرغَوني ټکي، ترکیبونه او اصطلاحات په دقیقه او علمي توګه راټول؛ او په نوو علمي قاموسونو کي خپاره نسي، د پښتو د پخوانیبو لغوي پانګو بیا ژوندي کول او دودول ګران کار دئ. ?(حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنګه وي ?شل مقالې ۷، ۱۰۹. (

د معظم استاد ، علامه حبیبي، په نظر که پردی کلیمې ګرځنده ډلو ته ورکړل سي، چي په هره سیمه کي یې پښتو ټکي و پلټي، نو به هیڅ داسي کلیمه پاته نسي، چي پښتو معادل ونه لري. لوی استاد ، تر پلټني او ګروېږني مخکي د نوو ټکو د جوړولو او بابولو په اړه لیکي: ?ځیني کسان سته، چي د داسي کلماتو لپاره تر تحقیق او پلټني دمخه لغات وضع کوي، او بیا غواړي چي رواج یې هم کي، مګر چي موږ په خپله ژبه کي د ځانه زړه کلمه ولرو، نو نوي کلمه وضع کول غلط کار دئ . هو که موږ پوره پلټنه وکړه، او په ژبه کي مو داسي سوچه پښتو کلمه نه کړه مینده، او له هري خوا مأیوس سو، هلته که نو موږ د پردیو کلماتو په مقابل کي نوي وضع کوو، البته ښه به وي، مثلاً آخور اوس په موږ کي خورا مروجه کلمه ده. په مقابل کښي یې د ښاري محاورو پښتو هم نه لرو. یو وخت چا د دې لپاره ?بسنخری ?نوم وضع کاوه، وروسته دا نوم موږ په سوچه پښتو د مروتو په محاوره کښي وموند، چــي ?پمبی ?یــې بولي . نو چه اصله او موضوعه زړه کلمه وي، نوي ته حاجت نسته. په دې ډول تر پلټني دمخه شیانو ته نومونه وضع کول ژبه خرابول دي. ?سګک ?په مروجه محاوره کښي پښتو نوم نه لري. چا د دې لپاره د ترجمې په ډول ?کوتری ?نوم ښه ګڼلئ دئ، مګر تر پلټني وروسته ښکاره سوه، چي دا شی په پښتو کي ?غربی ?بولي. نو که تر وضع دمخه پلټنه سوې وای، غلطي به نه پېښېده. ?(حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنګه وي ?شل مقالې۷،. (۱۰۹

لوی استاد د همدې څېړني په یوه بله برخه کي د پښتو لغت جوړوونکو د تلواري او سرسري چلند په اړه داسي کاږي: ?ډېر پوهان په وضع کي خورا تلواري دي . دوی ژر ژر نومونه تجویز کوي، مګر زه وایم که تر دې دمخه پلټنه وسي، حاجت وضع ته نه پاتیږي. پخپله ژبه دغه مواد لري. موږ یې د وضع حق هم نلرو... ما ډېر پښتـــــانه لیدلي دي، چي په دې کار د علم له خوا نه ور ګډیږي، او هر څوک خپل عندي افکار پر ښکاره کوي، او له ځانه په ژبه کښي نوي مواد او کلمات راباسي. زه پخپله د دې کار ډېر مخالف یم، ځکه چي ببله علمي لاري داسي اقدامات د ژبي له پاره مضر ګڼم. هر کار خپله لاره لري، که پر خپله لاره ورسو عیب نه لري. ?(حبیبي، د پښتو نوي علمي اصطلاحات به څنګه وي ?شل مقالې ۷، ۱۰۵.(

د پښتو ژبي او ادب وتلئ او منلئ بابا، علامه حبیبي، په هغه مقاله کي چي ?پخواني کلمات او نوي مفاهیم ? نومیږي، د پښتود لرغونو ټکو، ترکیبونو، تعبیرونو او اصطلاحاتو د بیارا ژوندي کولو او رواجولو یوه بله لاره وړاندي کوي، چي هغه د

ټولنيز ژوند پر بېلابېلو نوو شيانو او پېښو باندي د پخوانيو نومونو ايښوول دي. شک نسته، چي د ژبي ځيني کليمې او اصطلاح ګاني په خلګو کي له اوږدو وختونو را هيسي په يوه او بله مانا دود وي. د انساني ژوند په پرمختګ سره په ژبه کي نوي پېښې او نوي ځيزونه پيدا سي. ژبپوهان او اديبان د خلګو په ژبه او ادبياتو کي دا دود سوي او اشنا کليمې په نوي او پرمختللي ژوند کي د يوه بېل مفهوم له پاره استعمال کړي؛ او په دې ډول خپلو مړو او هېرو سوو ټکو ته په يوه نوي چاپېر کي د بيا ژوند کېدو او بابولو امکانات برابر کړي. دې کار ته د ژبپوهني په اصطلاح ؟ تولــيد ؟ او په نوي محيــط کي دود سوو ټکــو ته ؟ مؤلدات ؟ وايي. ژبپوهان په ژبه کي د نوو ټکو د جوړولو پر ځای د کليماتو توليد غوره ګڼي؛ ځکه لرغوني ټکي د خلګو په ژبه او ادب کي ژوري ريښې لري. خلګ په يوه او بل ډول له هغو سره پېژندګلوي لري؛ او بيا رواج يې تر نوو ټکو ډېر اسانه وي. د نړۍ په نورو ژبو کي هم دا کار په خورا ښېګار او جديت سره سوی دئ؛ د مثال په توګه عربانو د استاذ، دبابه، سياره، طياره، مسلسل او داسي نورو په څېر خپل زاړه لغتونه د پروفيسر، جنګي ټانک، موټر، الوتکي، ماشينګڼ او نورو پر ځای کار کړه. ايرانيانو هم د خپلي ژبي ځيني پخواني ټکي؛ لکه دانشګاه، دانشکده، دستور، پيشوند، پسوند او په لسګونو نور په لږ او ډېر بدلون سره د پوهنتون، پوهنځی، ګرامر (پېنويه)، مخ وندي يا مختړ (سابقه) شاوندي يا شاتړ (لاحقه) پر ځای دود کړه. پخوا د دې مفهونو له پاره په پارسي کي زياتره عربي نومونه کارېده.

لوی استاد، پر نووشيانو او مفهومونو باندي د زړو لغتونو او اصطلاحاتو د بيا جال کولو په باره کي، داسي په زړه پوري مثال وړاندي کوي: ؟ په پښتو کي له قديــمه د ' تون ' ادات د ظرفيت له پاره موجود ؤ، کله چي موږ دغه ادات لومړی پلا په نومونو کښي استعمال کړ، ځينو خلکو ونه مانه او انتقاد يې پر و کړ، مګر وروسته چي په پوهنتون، روزنتون او درملتون او نورو کښي استعمال سو او س ګورو، چي خلک يې په ډېره مينه استعمالوي. په پښتو ژبه او ګرامر کي هم موږ ډېرو اصطلاحاتو ته ضرورت لرو، او بايد د فونيم، مورفيم، کلمې، سلايبل او کلام په مقابل کښي خپل پښتو کلمات او اصطلاحات ولرو (حبيبي، پخواني کلمات او نوي مفاهيــــم، شـــل مقالـــې ۷،۵۲. (

د لرغونو ټکو د بيا را ژوندي کولو په اړه، دلته دا پوښتني پيدا کيږي، چي ايا د پښتو هره لرغوني او نامأنوسه کليمه بايد د ټولنيز ژوند پر نوو مفهومونو له سره کښېښنول سي ؟ايا هر پخوانی ټکی، په ژبه کي له نوو راغلو ټکو سره د مقابلې وس لري که يا ؟ ايا خلګ د ژوندانه په نوي چاپېر کي د هري لرغوني کليمې منلو ته تيار دي که يا ؟ دې پوښتنو ته يوازي د ټولنپوهني له قوانينو سره سم علمي جواب وړاندی کېدای سي. د تکامل او پرمختګ قانون ته په ژوري پاملرني سره بايد دې مسلم حقيقت ته غاړه کښېښول سي، چي ځيني زاړه او متروک ټکي د کليماتو د ژوند او مړيني له اصل سره سم کله کله په نوي محيط کي د بيا ژوند کولو وړتيا نه لري؛ ځکه داسي ټکي خلګو ته تر مروجو او نوو جوړو سوو کليمو ډېر ګران او نااشنا وي. طبيعي (د زماني تېرېدل، د جغرافيايي چاپېر بدلون...) او غيرطبيعي (سياسي، اجتماعي، فکري، فرهنګي، اقتصادي...) عوامل ډېر ځله خلګ له خپلو لرغونو ژبنيو، کلتوري او تاريخي پانګو څخه دونه ليري کوي، چي د نورو ژبو ټکي او اصطلاحات د خپلو لرغونو کليمو او ترکيبونو په پرتله ډېر مأنوس او اسانه احساسوي. په بله وينا، يوازي هغه لرغوني کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات په نوي چاپير کي د بيا ژوند او ودي امکان لري، چي د خلګو په ژبه او ادب کي ټېنګي او پياوړي ريښې ولري؛ او په نوو ماناوو سره د جال کېدو له پاره د وګړو د سيلم عقل او لوړ ذوق غوښتنو ته مثبت جواب ووايي. معظم استاد، علامه حبيبي، د پښتنو د توري او قلم د بابا - خوشال خان خټک (۱۰۲۲ - ۱۱۰۰هـ ق) په اشعارو کي د دغو نظايرو په وړاندي کولو سره استدلال کوي، چي کولای سو د ؟ويی ؟ او ؟وی ؟ په څېر زړې او متروکي کليمې په ژبپوهنه او ګرامر کي د کليمې او جملې له پاره استعمال کړو:

چې بې تل تر تا را تېر کړم
دا ويی د زړه وباسه

خوشال خان خټک په بل ځای کي وايي:

يو ويی د دلاسا راته پرې نږدې
ځان که هر څو خپل مين ته مرور کړم

یا
دا ویی زما دراز دئ
دا منزل دورو دراز دئ
چي په نیم ویی یې کارکیږي د خلق
د خلاصۍ مي همېشه کاندي جدال
بیا هم د خوشال خان خټک کلام دئ، چي وایي:
دا ووی مي خوښ دئ چي چا ویلي دي
ډېر مي په زړه باندي ښه لګېدلي دي
لکه څنګه چي ګورو، د ؟ویی ؟او ؟ووی ؟ټکي په پښتو ادب کي ژوري ریښې لري. د همدې دلایلو له مخي کېدای سي، په ژبپوهنه او ګرامر کي
؟فونیم ؟ته ږغ، ؟ګرافیم ؟ته توری، ؟مورفیم ؟یا کلمې ته ویی، انګرېزي سیلېبل یا د څو ږغونو مجموعې ته ؟ګړ ؟ ، د څو ګړو مجموعې ته ووی (کلام) او د څو وویو یا جملو مجموعې ته وینا ووایو ؛ او په دې توګه خپله پخوانۍ لغوي پانګه را ژوندۍ کړو (حبیبي، پخواني کلمات او نوي مفاهیم، شل مقالې ۷، ۵۲ ۵۳-. (
اما څرنګه چي لوی استاد هم په دې مقاله کي څو واره اشاره کړې ده، داسي زاړه او متروک ټکي باید یو ازې په ګرامر او ژبپوهنه کي، د هغو عربي او اروپايي ټکو پرځای په کار ولوېږي، چي موږ یې په خپله ژبه کي مناسب او موزون معادل ټکي نه لرو.
پوهنتون (پوهنه + تون)، پوهنځی (پوهنه + ځای)، روزنتون (روزنه + تون)، درملتون (درمل + تون)، نندارتون (ننداره + تون) او داسي نور هغه ترکیبي کلیمې دي، چي د پښتو له زړو ټکو څخه د نوو مفهومونو له پاره جوړي سوي دي؛ او اوس د ټولني د بېلابېلو طبقو او قشرونو خلګو په خوښۍ سره منلي دي؛ خو د دې پر خلاف ځینو عسکري نومونو ؛ لکه بریدمن، تورن، جګړن، ډګرمن، پړک، کنډک، غونډ او داسي نورو (چي پر یوه ځانګړي شخص یا ځانګړي عسکري واحد دلالت کوي) یو ازې په یوه تنګ او ټاکلي چاپېرکي د بیا ژوندي کېدو چانس موندلئ دئ. موږ اوس په خپلو ورځنیو خبرو کي نه وایو، چي پلانی بریدمن، تورن یا جګړن سړی دئ. دغه رنګه د ؟یوه ټولۍ خلک ؟، ؟دوه کنډکه بزګران ؟، ؟درې غونډه خټګران ؟او داسي نورو په شان اصطلاحات زموږ په ورځنیو محاورو کي نور ځای نه لري. پښتانه باید د دغه راز سوچه پښتو نومونو په ساتنه او خوندي کولو کي، چي له نېکه مرغه اوس زموږ د ملي ټرمینالوژۍ یوه ارزښتناکه برخه ده، د زړه له کومي هڅه او کوښښ وکړي.
د دې پوښتني جواب چي ولي د داسي سوچه پښتو ټکو دکار اخیستني لمن زموږ د ټولنیز ژوندانه نورو برخو ته پراخه نسوه، هم باید د د طبیعي او ټولنیزو بدلونونو په قانون کي ولټوو. په بله وینا طبیعي او غیر طبیعي عواملو د دغه راز پښتو ټکو او ترکیبونو پر ځای داسي نوري کلیمې، عبارتونه او اصطلاحات را منځ ته کړه، چي کرار کرار یې زموږ د اصیلو پښتو کلیمو او عبارتونو ځای ونیو. دا د یوه، دوو یا څو کسانو ګونا نه وه، چي ولي یې د خپلو مندو او پلرونو ویاړلې ژبه په سم ډول و نه پالل ؛ او پر ځای یې د پردو ژبو بې خونده او ناسمو ټکو، ترکیبونو او تعبیرونو ته مخه کړه. په دغه راز فرهنګي ناورینونو کي یو ازې د هغو سرکښه بدلونونو لاس دئ، چي زیاتره یې واک او قیضه زموږ په لاس کي نه وي، نو ځکه اوس ناڅاپي نه ده، چي د بیټک، اچانک، ګبراو، میلاو، جي، ټیک، ګنته، بروسه، ماچس، کمره، روډ، پلازا، اسپتال، سکول، کالیج، یونیورسیټي په شان سلګونه پردي ټکي د ډیورنډ د کرغېړني کرښې د ها خوا پښتنو په ښایسته او خوږه پښتو ګډ سوي دي؛ او نن هغوی ته د پښتو تر سوچه او لرغونو ټکو ډېر ساده او اسانه برېښي. د زمانې قهر زموږ برو پښتنو په ژبه هم خورا ډېر پردي ټکي را ګډ کړي دي، چي اوس د مانا او استعمال له پلوه د پښتو تر ځینو متروکو او مهجورو ټکو ډېر ساده او اسانه دي. په دې ډول، نتیجه اخلو چي موږ ټولو پښتنو ته د سوونو کلونو تر ژورو او اوږدو بدلونونو وروسته، نور د امیر کروړ ژبه په سمه او بشپړه توګه د پوهېدو وړ نه ده. د پلار او نېکه زوړ ګوسی تل تر تله زموږ سره نه سي پاته کېدای. باید خپله ژبه او دودونه د نوو بدلونونو په رڼا کي پراخ، شتمن او پرمختللي کړو. که نه نو زموږ ژبه او دودونه به ډېر د پردو ژبو او فرهنګونو د ورانوونکو یرغلونو تر اغېزې لاندي خپل هر څه له لاسه ور کړي؛ ځکه بشري پرمختګ نوي غوښتني او اړتیاوي وړاندي کوي، چي دې

ټولو ته معقول او منطقي جواب يوازي د لرغونو او نابابه ټکو په خوندي کولو او را ژوندي کولو سره نه کيږي .
لوی استاد ، علامه حبيبي، په خپلي ژوري علمي شنني سره، د محمد هوتک د ؟ پټې خزانې ؟ په تعليقاتو کي، د دغه ارزښتناک کتاب ځيني لرغوني او متروک ټکي د ادبي او تاريخي اثارو په رڼاکي څېړلي دي. دا کليمات او ترکيبونه پخوا زموږ د خلګو په ورځنييو خبرو ، ديني، ادبي او تاريخي ليکنوکي په پراخه توګه کارېده؛ خو د زماني ژورو بدلونونو اوس د هغو زياته برخه د ټولني د نورو ژوندييو موجوداتو په څېر، په خاورو کي ښخ کړي دي؛ او بيا را ژوندي کول يې د مړو انسانانو د راژوندي کولو په څېر الهي معجزې ته اړتيا لري. خلګ يې سره ټولو تبليغاتي کوښښونو، د ګرانی او نا اشنايي په خاطر منلو ته تيار نه دي. په دې ډله کي لونل، اشلوک، ګروهېدل، مېرځمن، ميرڅی، پاړکي ، ګړونګي او په لسګونو نور زاړه ټکي شامل دي. د دې خبري مقصد دا دئ، چي موږ بايد د پښتو د لرغونو ټکو، عبارتونو او اصطلاحاتو په بيا دود کولو کي د احساساتو او افراط لاره غوره نه کړو. د پښتو ادب له کلاسيکو اثارو څخه د کومي نابابه او زړې کليمې را اخيستل، هغې ته د بيا ژوند سملاسي پاسپورټ يا لايسنس نه ورکوي. په بشپړ باور سره د يوې ژوندی کليمې په توګه د دغه راز ټکي بابول د هري نوي کليمې په څېر له ځينو خنډونو او ستونزو سره مخامخ کيږي. که په ژبه کي د دې کليمې پر ځای بله عامه، اسانه او خوږه کليمه جال سوې وي، نو د دې زړې کليمې بيا را ژوندي کول هم د نوو کليمو په شان د مروجو ټکو د زورور مقاومت له امله بې حتمي ماتي بله لار نه لري؛ خو که په ژبه او ادب کي تر اوسه هم د زړې يا متروکي کليمې له پاره وړ او موزونه کليمه نه وي جوړه سوې، نو خلګ په ځوَب او ميني سره د خپل زاړه او هېر سوي ټکي بيا را ژوندي کولو ته غاړه ږدي. د همدې استدلال پر بنسټ بايد ، د نورو ژبو او فرهنګونو تر يرغلونو مخکي د نوو مفهومونو له پاره د خپلو لرغونو ټکو په بيا ژوندي کولو او جال کولو کي نه ستړي کېدونکي کوښښونه وکوو .
په پښتو کي داسي ټکي هم سته، چي پر خپلو ژورو او ټينګو اريايي ريښو سربېره، د زماني د غوسې او بې رحمۍ په وجه اوس د مړو او متروکو ټکو په ډله کي راغلي دي؛ د مثال په ډول ؟کوټ؟ ، ؟کوټوال؟ او ؟کوټوالي؟ داسي اريايي کليمې دي، چي د غزنويانو له زماني څخه تر څلويښت - پينځوس کاله مخکي پوري هم زموږ په ژبه، ادب او اداري نظام کي خورا باب وې؛ مګر په ټولنه کي سياسي، اجتماعي او فرهنګي بدلونونو اوس د ؟کوټ؟ پر ځای کـلا (د عربي قلـــعه مفغنه بڼــه) ، د ؟ کوټوال؟ پر ځای سرحدار، قلعه دار، امنيه قومندان، د پوليسو قومندان او د ؟کوټوالی؟ پر ځای ؟ امنيه قومنداني؟، ؟ سرحدي قوأ ؟، ؟ژاندرمري ؟ او داسي نوري کليمې درولي دي (حبيبي، پټه خزانه، د ۱۵ او ۴۷ مخونو لمنليکونه) . د کوټ ټکی لا تر اوسه د ځينو ځايونو په نومونو کي تر سترګو کيږي؛ خو د کوټوال او کوټوالی ټکي نور د مرګ او نابودی په حال کي دي

ب) د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د لغوي، ادبي، علمي او فرهنګي پانګو پلټل او راټولول

لکه څنګه چي د پښتو ژبي او ادب بابا ، لوی استاد علامه حبيبي۱۲۸۹) ش/۱۹۱۰م؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) هم په ټينګار سره يادونه کړې ده د پښتو ژبي لغوي، ادبي، فرهنګي او علمي سرچينې زياتره د پښتنو په کلو او بانډوکي پرتې دي. ځيني ارزښتناکي پانګي د زمانو له جور و ظلمه ببخي له منځه تللي دي؛ او ځيني نوري يې زموږ د بې غوَري له امله ورځ په ورځ د تباهۍ په حال کي دي. پښتانه منورين او د پښتني ميراثونو د خوندي کولو ټولي اداري بايد په ګډه د خپلو خورو ورو پانګو په را غونډولو کي يوبل ته لاس ور کړي. که د پښتنو په غرونو او دښتونو کي دا ګران بيه لغوي، ادبي، کلتوري او علمي زېرمي را ټولي سي؛ اوله نوو علمي لارو چارو څخه په کار اخيستني سره، خلګو ته د قاموسونو ، اطلسونو ، کتابونو او نورو ګټورو سرچينو په بڼه وړاندي سي، هيڅ شک او ترديد نسته، چي پښتو ژبه به د پخوا په پرتله ډېره غني او بډايه سي. په ډېرو ځايونو او حالاتو کي به ببخي د دې اړتيا نه وي ، چي ژبپوه يا اديب بې څېړني او پلټني له ځانه لغتونه او اصطلاح ګاني جوړي کړي؛ او

په خپلو جعل سوو ټکو، ترکیبونو او اصطلاحاتو سره د پوهانو، څېړونکو، په تېره بیا عامو وګړو مخالفت او مقاومت را وپاروي.

د پښتنو په بېلابېلو سیمو کي د لغوي پانګو، شفاهي او کتبي ادب د راټولولو په اړه یوه بله ارزښتناکه خبره دا ده، چي راغونډېدي سوي کلیمې یا اصطلاح ګاني باید د شخصي ذوق، لهجه یي تمایلاتو او نورو ناسمو کړنو له مخې د یو بل پر ځای و نه درول سي. کله چي د پښتو ژبي پخواني او هېر سوي کلیمات، ترکیبونه او اصطلاحات په علمي لاره راټول او خپاره سي، یوازي ولسونه د اسانۍ، ساده ګۍ، خوږوالي او پوخوالي پر بنسټ په هغو کي د چاڼ کولو حق لري؛ مثلاً پښتانه د ؟ طفل ؟ د عربي ټکي یا د ؟ کودک ؟ د پارسي ټکي له پاره ؟ کوچنی ؟، ؟ کمکی ؟، ؟ ووړ ؟، ؟ وړوکی ؟، ؟ وړکوټی ؟ ، ؟ ماشوم ؟ ؟ معصوم ؟، ؟ حیوان ؟ او داسي نورو ټکي کاروي، چي ځیني یې سوچه پښتو، ځیني یې پردي او ځیني نور یې په پښتني کټو کي ایشېدلي یا په بله اصطلاح مفغن سوي ټکي دي . د ذوق څښتنان هیڅکله ، په دې ډله کي د ؟ معصوم ؟ او ؟ حیوان ؟ کلیمې نه خوښوي؛ ځکه له یوې خوا پردي (عربي) ټکي دي، چي ویل او لیکل یې موږ پښتنو ته ګران دي؛ او له بلي خوا د پوخوالي او لوړ ذوق غوښتنو ته جواب نه وایي. هیڅ هوښیار او پوه پښتون نه غواړي، چي خپل بچي ته د ؟ کوچني ؟، ؟ کمکي ؟، ؟ واړه ؟، ؟ وړکوټي ؟ او نورو پر ځای د ؟ حیوان ؟ لغت استعمال کړي. هغه کسان، چي کوچنی یا ووړ د حیوان په نامه بولي، د ښه او لوړ ذوق څښتن نه بلل کیږي. دغه راز ، د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د ؟ فریاد؟ پر ځای غلبله، کوکاره، بلغاکه، غړانګه، ناره، سوره، چیغه، کرږه، کوکه، بوغاره (بغاره)، بروه، سانده، کوربل، غوغا ، انګولا او داسي نوري کلیمې استعمالیږي) کاکړ، او حبیبي، سپېڅلې پښتو ۲۰۴) . دا ټول ټکي د پښتو لغوي پانګه ده. باید کوښښ و نه سي، چي په دغو ټکو کي یوازي یو لغت د نورو ټولو پر ځای ودرېږي؛ او په دې توګه د پښتو د ډېرو سپېڅلو او مروجو کلیمو وژلو او ورک کولو ته لاره هواره سي. د لته د یوې یا بلي لهجې د اصالت، اکثریت او اقلیت یا د پښتو د هري لهجې ځینو ټکو او اصطلاحاتو ته د ونډې ورکولو په شان خبري، هیڅ علمي اساس او تاداو نه لري. د پښتو ژبي بېلابېل قاموسونه یا سیندونه باید د پښتو د ټولو لهجو لرغوني او متروک) ارکاییک) ټکي د هغو له سم / سمو تلفظونو، ډول ډول ماناوو، بېلابېلو بدلونونو، ادبي نظایرو او جغرافیایي موقعیت سره خلګو ته وښیي. خلګ په خپله خوښه د ؟ ښه منلو او ناوړه پرېښوولو ؟ له قاعدې سره سم، تر ټولو ښه او خونده ور ټکي اخلي او ناوړه پرېږدي؛ مګر له بده مرغه په دې برخه کي تر اوسه سمه لاره نه ده خپله سوې. د پښتو ژبي د اوسني دور ځینو ژبپوهانو او ادیبانو په یوه او بل ډول کوښښ کړی دئ، چي په پښتو لهجو کي دود ټکي، ترکیبونه او اصطلاحات له خپلو وضعه کړو کلیماتو سره یو ځای د معیاري او کره پښتو په توګه، پر نورو خلګو وتپي. په دې اړه خبري نور نه اوږدوو؛ ځکه هغه چي ښکاره دي، بیان او استدلال ته اړتیا نه لري؛ خو دا خبره باید په څرګندو او روښانه ټکو ووایو، چي موږ باید هیڅکله یوه سوچه، اصیله او زړه پښتو کلیمه د بلي په رواجولو سره له منځه یو نه سو؛ ځکه ټولي لرغوني او زړې کلیمې زموږ د سپېڅلي پښتو اررښتناکه لغوي پانګه ده. داسي ستره پانګه باید هیڅکله په پوهي یا ناپوهۍ سره له لاسه و نه باسو. د معیار مقام ته د پښتو د سوچه کلیمو یا نوو جوړو سوو ترکیبونو رسول، یوازي د سلیم ذوق په خاوندانو اړه لري. له پښتو سره د خواخوږۍ او دلسوزۍ مدعیان باید په ژبه کي له خپلو نفسي تمایلاتو او راز راز خطرناکو لوبو لاس واخلي . همدغه رنګه باید د پښتو ژبي د سپېڅلتیا او بډایتوب په هیله هیڅکله تر اوبو د مخه ګاولي و نه باسو. د دې پښتو متل مانا دا ده، چي هر پردي ټکي او اصطلاح ته د سم پښتو لغت او اصطلاح د موندلو په خاطر باید ، لومړی د خپلي سپېڅلي او شتمني ژبي په بېلابېلو لهجو کي څېړنه او پلټنه وکوو؛ د پښتو د کلاسیک، منځني او معاصر پېر د ټولو اثارو پاڼي واړوو؛ او هري ستونزي ته د حل لاره و مومو. که مو د خپلو ولسونو په ژبه او دودونو، ادبي او علمي اثارو کي د هغې له پاره د حل څرک پیدا نه کړ، بیا نو په علمي او معقولو لارو سره د نوي ټکي، نوي ترکیب او نوي اصطلاح په جوړولو لاس پوري کړو؛ او په دې کار کي هم د اسانتیا، ساده ګۍ، خوږوالي او پوخوالي له چوکاټه و نه وزوو.

ج) په پښتو ژبه کې د دخیلو او مفغن سوو ټکو پالنه(Adaptism)

د پښتو ژبې د بشپړولو په لړ کې د لرغونو کلیمو او اصطلاحاتو پر بیا ژوندي کولو ، د دې ژبې په بېلابېلو لهجو کې د لغوي، ادبي او علمي پانګو پر راټولو او خپرولو سربېره، بله مهمه موضوع د هغو ټکو ، عبارتونو او اصطلاحاتو دخوندي کولو مسأله ده، چې د طبیعي او غېرطبیعي عواملو له امله یې، د اوږدو پېړییو په ترخ کې پښتو ژبې او ادب ته لاره موندلې ده ؛ اوس زموږ له سوچه پښتو کلیماتو او اصطلاحاتو سره داسې اخښلي او بخښلي دي، چې جلاکول یې د سلیم عقل له مخې نه کېدونکی کار برېښي.
د ؟ ایا پښتو ژبه سوچه کېدای سي ؟ ؟ تر سرلیک لاندې مو د لوی استاد -علامه حبیبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) د عالمانه نظریو په رڼا کې، د مفغناتو د بېلابېلو ډولونو په اړه ځیني ټکي وړاندي کړه، دلته یوازې د دې خبري پر یادوني ټینګار کوو ، چې مفغنات د پښتو ژبې ډېره ارزښتناکه او په زړه پوري لغوي پانګه ده. په نړۍ کې داسې ژبه نسته، چې په هغې کې د نورو ژبو او تهذیبونو اغېزې له ورایه نه وي ښکاري. دا ډول دوه اړخیزي یا څو اړخیزي اغېزې، په بشري ټولـــنو کې د بېلابېلو طبیـــعي او غېر طبیعي عواملو زېږنده دي. په پښتو کې هم د مفغن سوو ټکو او اصطلاحاتو تر شا ډېري اوږدي تاریخي کیسې پرتې دي؛ هر ټکی، عبـارت او اصطلاح ځانـته خـاص دلایل، علتونه او عوامل لري. د دې لیکنې په لومړنیو څپرکو کې مو د دغه راز علتونو او سببونو په اړه څو لنډې خبري وکړې، دلته د دې حقیقت په وړاندې کولو بسنه کوو ، چې دې ټکو په پښتني ټولنه کې، د خپلې اوږدې استوګنې په ترخ کې اوس کورټ افغاني رنګ اخیستی دئ. باید په هیڅ ډول کوښښ ونه سي، چې د پښتـــو ژبې او ادب دا ستره او نه بېلېدونکې زېرمه د وچو تعصوبونو او تنګه نظره احساساتو پر بنسټ زیانمنه سي. موږ باید هم ؟ پلورل ؟ وو ایو او هم د ؟ خرڅ ؟ له مفغن ټکي څخه جوړ سوی مصدر ؟ خرڅول ؟. د ؟ خرڅ ؟ له مفغن ټکي څخه اوس په پښتو کې د ؟ خرڅوونکي (پلورونکي) ، خرڅیلاو (خرڅلاو) ، خرڅه (خرڅه، مصرف یا لګښت) خرڅاوو یا خرڅي (خراج، لاس خلاصی، لګوونکی، مصرف کوونکی) ، خرڅښت، خرڅېدنګ، خرڅوَنګ، خرڅېدل، خرڅېده، خرڅګیر (په بندرونو کې د مالیې یا محصول مامور) ، خرڅون، خرڅونی یا خرڅېدونکی (مال، جنس، متاع) او داسې نورو په شان ټکي جوړ سوي دي، چې هر یو یې د پښتنو په بېلابېلو سیمو کې کارېږي. که څوک د ؟ خرڅ ؟ ټکی په دې کږي، چې د ؟ خرج ؟ یا ؟ خرچ ؟ له پردۍ کلیمې څخه مشتق سوی دئ؛ او پر ځای یې په سرټمبګۍ سره یوازې د پښتو سوچه ټکی (لګښت) دروي، په حقیقت کې نه یوازې د ؟ خرڅ ؟ له کلیمې سره بې ځایه دښمني کوي؛ بلکې له دې ټکي څخه هغو مشتق سوو ترکیبونو او عبارتونو ته هم د شک او تردید په سترګه ګوري، چې له پېړییو پېړییو راهیسې په پښتنو کې جال او دود دي . داسې کارونه په حقیقت کې د تکامل او پرمختګ د قوانینو پر ضد عمل دئ، چې بې ناکامۍ هیڅ نتیجه نه لري. په هره ژبه کې د لغوي، ادبي او علمي پانګې غځوالی او ارتوالی، د هغې ژبې د شتمنۍ او بډایتوب په مانا دئ. د دې اصل له مخې هیڅوک حق نه لري، چې په لوی لاس زموږ پراخه او غني ژبه نېستمنه کړي.
ځیني داسې کلیمې سته، چې هم په پارسي کې کارېږي؛ او هم په څه اړولې ګونه په پښتو کې؛ لکه هندوانه (ایرانیان په خپله پارسي کې د ؟ تربُز ؟ ټکی نه کاروي) ، سپیست، سین، میهن او داسې نور، چې په پښتو کې هم استعمالیږي. د پښتو د لوېدیزې (لوېدیځې) لهجې ویوونکي هغو وښو ته ؟ شپیشتي ؟ وایي، چې ځیني پښتانه او ټول دري ژبي یې ؟ رشقه ؟ بولي. د سین (د شاهین لرغونې بڼه) ټکی، چې د پارسي ژبې په ؟ سیندخت ؟ او ځینو نورو ترکیبونو کې استعمال سوی دئ، په پښتو کې د؟ شئین ؟ یا د ؟ شیین ؟ په بڼه ویل کیږي. ؟ ګواره ؟ هغه لرغونې پښتو کلیمه ده، چې سوونه کلونه مخکې پارسي ته ننوتې وه او د ؟ کبار ؟ په بڼه په پارسي ادب کې کارېده. وروسته پارسي ژبو د دې ټکي پر ځای د ؟ سبد ؟ ټکي ته مخه کړه؛ او د ؟ کبار ؟ اصیل اریایي ټکی یې پرېښود ؛ خو له نېکه مرغه د پښتو په لوېدیزه لهجه کې تراوسه د ؟ کوارې ؟ او ؟ سودې ؟ دواړه ټکي خوندي او ژوندي دي. پر دغو مثالونو سربېره، د د داسې کلیمو او ترکیبونو شمېر ډېر زیات دئ، چې ریښې یې په اوستا ، سنسکریت ، پښتو، زړه پارسي (فرس قدیم) ، پهلوي، هندي او ځینو نورو اریایي ژبو کې مشترکې دي. د پښتو ژبې د نوو

لغتونو او اصطلاحاتو جوړوونکي باید د لغت جوړوني پر مهال دې حساسو او باریکو ټکو ته په ټینګه پام وکړي. هیڅکله هر هغه ټکي او اصطلاح ته د دوی په ګومان د ؟ سوچه ؟ پښتو کلیمې د جوړولو کوښښ و نه کړي، چې د نورو ژبو (مثلاً پارسي، اُردو ، هندي، پنجابي، سنسکریت او نورو) ویوونکي یې په خپلو خبرو او محاورو کي کاروي. دا ټکي له لرغونو زمانو څخه په پښتوکي هم باب دي؛ خو له بده مرغه چې د زمانو سړو او تودو یې د پراختیا او تعمیم مخه نیولې ده. ځیني یې یوازې د پښتو په ځانګړو او محدودو لهجو (ګړدودونو) کي کارېږي ؛ او ځینو یې د کلیماتو د ژوند او مرګ د اصل له مخي، ورو ورو خپل ځای نورو ټکو او ترکیبونو ته پرېښی دئ. د افغاني فرهنګ نومیالی او تلپاتي استاد ، علامه عبدالحي حبیبي، په هغه مقاله کي، چې د ؟ پښتو ځیني نوي موندل سوي کلمات ؟ نومېږي، د اریایي ژبو تر منځ د داسي ګډو ټکو ځیني بولګې (نمونې) ، د هغو ریښې او مورفولوژیک بدلونونه په ډېره علمي توګه بیان کړي دي (د زیات مالومات له پاره و ګورئ: حبیبي، ؟ د پښتو ځیني نوي موندل سوي کلمات، ؟ کابل ۱۲ د ۱۳۵۳ کب: ۱- ۹ . (

لوی استاد ، د ژبو تر منځ د مشترکو ټکو په لړ کي د پزي یا پوزي ټکی داسي شني: ؟ پوز، پوزه او پزه ټول له اریایي ریښې څخه دي؛ او عنصري توري یې 'پ، ز ' دي. دا اریایي کلمه له ډېري پخوا په عربي ګډه سوې ده؛ او د انتقال تر قانون لاندي تللې ده، پېړی پېړی پر تېري سوي دي او تر اوسه هم په عربي کښي موجوده ده. که موږ له ځانه سره د ژبي د تخلیص او سوچه کولو فیصله وکړو ، نو باید چي د پښتـــو (پزه) ور پرې کړو ، ځکه چي دا کلمه خو هم په پارسي او هم عربي کي سته. حال دا چي په پښتو کي موږ بل نوم هم نه ورته لرو او نه نوی نوم ورته وضع کولای سو ، نو نا چاره یو چي د پښتو (پزه یا پوزه) ومنو او دا لغت له لاسه ونه باسو . په دې ډول ډېر مشترک لغات او په سوو سوو کلمات لرو ، چي باید په خپله ژبه کي یې پرېږدو او خپل اصلي مال یې وګڼو او په دې یې و نه کړو ، چي دا لغت خو په نورو ژبو کښي مستعمل د ئ (حبیبي، ؟ د ژبو مشترک کلمات، ؟ کابل ۲ د ۱۳۲۴ غویی: ۱- ۳ . (

برهان المحققین - علامه حبیبي د همدې استدلال په دوام لیکي: ؟ د پښتو او دري او هندي ژبو ډېر لغات سره مشترک یا سره نږدې دي. دا ځکه چي یو خو په ریښه کي سره شریک دي؛ او بل دا چي د دغو خلقو په منځ کي تل اقتصادي او تجارتي او فرهنګي روابط او تګ راتګ موجود ؤ ، نو ډېر کلمات له غربه شرق ته نقل سوي، یا له شرقه غربي خوا ته تللي دي. ؟ (حبیبي، پښتو نثر ته کره کتني ۵۹ . (

لوی استاد ، د دغي څېړني په یوه بله برخه کي د اریایي ژبو د ګډوالي او ورته والي یوه بله بولګه داسي بیانوي: ؟ د پښتو آس، د دري اسپ، د سنسکریت اشوځوني سره نږدې دي. د پښتو ډېوه او د سنسکریت ډېوه سره مشترک دي، د پښتو لس او د هندي دس او د دري ده د تبدیل تر خاص قانون لاندي دي؛ او ځکه چي هیڅ ژبه له مشتروکو لغاتو او کلماتو څخه نه وه خالي، نو ایا د یوې ژبي تخلیص د نورو ژبو له اثره څخه ممکن د ئ ؟ زما په عقیده یه ! اما دلته باید دا خبره هم وکم، چي د ژبي سوچه کول خو بالکل ممکن نه دي، مګر د ژبي بنیاد قوي کول او روزل او پالل ښه کار د ئ. په ژبه کي چي کوم کلمات اوس مستعمل دي، هغه په دې ګناه ایستل، چي له بلي ژبي څخه راغلي دي، معقول کار نه ښکاري. مګر دغه کلمات په ثقافتي تعامل کي اچول او له هغو څخه کارا خیستل ډېر ښه کار د ئ؟ .

معظم استاد ، د اریایي ژبو د ګډوالي او ورته والي پر بنسټ، د پښتو ژبي د سوچه کولو دعوه له لویه سره بې ځایه ګڼي؛ او داسي استدلال کوي: ؟ د دنیا ژبي څو کورنۍ دي؛ او هره ژبه په یوه کورنۍ پوري اړه لري. د هري کورنۍ ژبي بیا ځانته ریښه او بنسټ لري، چي هغه بنسټ د یوې کورنۍ ژبو لپاره مشترک د ئ؛ او ډېري ژبي په ځینو خصوصیاتو کي سره نښتي وي، نو که موږ دغه نښتون او اشتراک پر علمي اساس باندي ومنو ، نو د ژبي د خالص توب دعوې به پرېږدو . مثلاً آریایي ژبي چي په هند ، افغانستان، پارس، خراسان کي ویلي کېدې، ټولي له یوې ریښې څخه را ټوکېدلي دي، نو ځکه اوس د دغو ژبو لغات سره مشترک او نږدې دي. په دغو ژبو کي پښتو له سنسکریت ، اوستا ، پهلوي، او دری سره ډېره خپلوي لري؛ بلکه د دغو ژبو ډېر زاړه او لرغوني کلمات اوس لا هم پښتو ساتلي دي. د پښتو اوبه هغه د پخوانو آریایانو وبجه ده، د پښتو او سنۍ ورشو د پخوانو تاریخي ژبو) ورشو) ده. د پخوانۍ دری (ایر- هیر) د پښتو اورو یا ایر دي. د پښتو هټ له هندي ژبو سره مشترکه کلمه ده. دغسي هم رود ، دیوال، ښه، پیغاره او داسي په سوو کلمات یې له دری سره مشترک دي، بلکه ښه او پېغور اوس دری

زبانان نه وايي، مگر پښتنانه يې وايي. دا مشترک لغات زموږ دي، او کورټ يې موږ له ژبي څخه نه باسو. دغسي هم له عربي څخه ډېر مفغن کلمات لرو، چي اوس زموږ سوي دي؛ او خاص د پښتو مال دئ، او نه ښايي چي پردي و ګڼل سي. کيسی، پاتا، ميرات، ناره، تپوس، ماشوم له دې ډلي څخه دي، چي اوس پوره پښتو بلل کيږي. ؟(حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۰. (

لوی استاد، وروسته د لغوي راکړي ورکړي د بهير څرنګوالي ته داسي کتنه کوي: ؟د لغاتو دانتقال په دوره کي له يوې ژبي سره ډېر ليري کلمات هم ګډيږي؛ او داسي الفاظ هم ورته را درومي، چي اصلاً د هغې ژبي له کورنۍ څخه هم نه وي، مثلاً سنسکريت چي يوه آريايي ژبه ده، او عربي چي له سامي کورنۍ څخه ده. په پخوانو تجارتي روابطو کي د لومړۍ ژبي ډېر الفاظ عربو ته تللي؛ او په عربي ژبه ګډ سوي دي، لکه اپت، چندن، مشکاة،کپور، نانبول، چي په عربي کي آفت، صندل، مسک، کافور، تنبول ځيني جوړ سوي دي. اوس چي موږ ګورو، دغه لغات په پښتو کي هم سته. اپت، چندن، مشک او کاپور ټول مستعمل دي. نو دا الفاظ د سامي عربي ژبي او د آريايي ژبو تر منځ مشترک ګڼل کيږي،او په فارسي کي هم بيرته په عـــربي شکل مستعمـــل دي (حبيبي، پښتو نثر ته کره کتني ۲۰-۲۱ . (

لوی استاد، د بېلابېلو بدلونو له کبله د يوې کليمي پر ځای د بلي کليمې د را پيدا کېدو او عامېدو په اړه داسي ليکي: ؟په پخوانيو آريايي ژبو کي، د ؟م او ن ؟عنصري توري، په پيل کي د ارادې په مانا کارېده؛ وروسته په سنسکريت کي د ؟من ؟ ټکي د ؟ زړه ؟مانا پيدا کړه؛ ځکه پخوا خلکو داسي انګېرل، چي ؟زړه ؟د انسان د حرکاتو، افکارو او احساساتو مرکز دئ. د امير کروړ جهان پهلوان په وياړنه کي هم د ؟من ؟ کليمه د ؟زړه ؟په مانا کار سوې ده. وروسته په پښتو کي د ؟ارادې ؟او ؟زړه ؟ په ماناوو د ؟من ؟لرغونی ټکی په بشپړه توګه له منځه ولاړ؛ او پر ځای يې ؟زړه ؟ ودرېد. که څه هم د ؟من ؟کليمه مړه سوه؛ خو ډېر اولاد او زامن ځني پاته سول. د دې زامنو په ډله کي يې د ؟منل ؟، ؟مننه ؟، ؟منښت ؟، ؟مننګ ؟، ؟منوونکی؟ ، ؟منلی ؟، ؟ مني ؟او نورو يادونه کولای سو. اما که موږ د (ارادې) لپاره مثلاً بله کلمه ونه لرو نو کولای سو، چي د قديم (من) د دغي معنی لپاره مستعمل کړو. که څه هم او س زموږ مستعمله (اراده) هم ښه کلمه ده، او په ژبه کښي داخله سوې ده او ضرورت هم نه لرو، چي متروکه، مهجوره او نتلي کلمه يې پر ځای ودروو. ؟(حبيبي، د کلماتو مرګ او ژوند، شل مقالي ۷، ۷۸ . (

د پښتو ژبي او ادب په تاريخ کي تلپاته ستوری، علامه حبيبي، د همدې مقالي په يوه بله برخه کي د کليماتو د نوو ماناوو او مفهومو د پيدا ايښت په لړ کي د ؟ود ؟د مړه سوي اريايي ټکي ريښه او مشتقات داسي په ګوته کوي: ؟وده، ويده، ويدا، ودنه، واده، ودول، ودېدل، ودون، وِدوونکی، ودېدونکی، ودېدون، ودېدونې، ودېدنه، ودونه او نور ټول له يوه مادې څخه زېږېدلي دي، چي هغه د ؟ود ؟ټکی دئ، چي وروسته له هغه څخه د ؟ويدا ؟کليمه پيدا سوه. آرياييانو تر مېلاد څورلس سوه کاله دمخه خپلو علمي او ديني سندرو ته 'ويدا ' ويل، چي د پوهني مانا لري . په سنسکريت کي هم د ؟ود ؟ماده سته، چي د عِلم او پوهي په مانا ده. ؟(حبيبي، د کلـــماتو مـــرګ او ژونـــد، شـــل مقالي ۷، ۷۷-۷۸ . (

لکه څنګه چي لوی استاد کارېي د دې کورنۍ پلار (ود) اوس مړ دئ؛ او څوک يې نه وايي؛ خو بچيان يې تر اوسه پاته دي. په پښتو ژبه کي داسي ټکي خورا ډېر دي، چي ريښې يې اوس زموږ په ژبه او ادب کي بېخي مړي دي؛ خو د نوو ټکو او ترکيبونه په بڼه د هغو نوي نسلونه ورځ په ورځ ډېريږي. دا خبره د کليماتو د مړيني او ژوند پر قانون د سموالي او ريښتينوالي مُهر لګول دي. د دې قانون په منلو سره اوس هيڅ د اريانۍ ځای نه پاتيږي، چي د زمانې په تېرېدو سره به زموږ خورا ډېر لرغوني ټکي او اصطلاح ګاني خپل ځای نوو ټکو او ترکيبونه ته پرېږدي

د) د نوو ټکو جوړوَنه يا نيولوجيزم(Neologism)

د دې واقعيت په منلو کي اوس هيڅوک شک او ترديد نه لري، چي ژبه د يوه ټولنيز مخلوق په توګه له بېلابېلو طبيعي او غير طبيعي بدلونو سره ګام په ګام څېره اړوي. که د پښتو ژبي تاريخ ته هم پام واړوو له ورايه ګورو، چي په دې ژبه کي هم له راز راز بدلونو سره سم ډول ډول کليمې، ترکيبونه، اصطلاحات او نوري ژبنۍ پانګي را منځ ته سوي دي. کله کله يې د نورو ژبو

لغتونه او الفاظ اخيستي؛ او کله کله يې خپل سوچه ټکي هم په دايمي يا مؤقتي توګه له لاسه ورکړي دي. د اوستا، سنسکريت، هندي، يوناني، پارسي، عربي، تورکي، مغولي، انګرېزي، روسي او ځينو نورو ژبو ډېري نښانې نښې همدا اوس هم زموږ په ژبه کې ښکاره دي. د دوو اړخيزو يا څو اړخيزو اغېزو اړيکو دا قانونمند طبيعي بهير په هره ټولنه او هر چاپېر کې روان دئ. په نړۍ کې د بېلابېلو ګړندييو تحولاتو، په تېره بيا اريانوونکو سياسي، فرهنګي، تخنيکي او اقتصادي پرمختګونو له امله هره ورځ د نوو ټکو، نوو تعبيرونو اونوو اصطلاح ګانو لوی سېلاو زموږ پر لور را روان دئ؛ د مثال په توګه د کمپيوټر په اختراع او عامېدو سره نه يوازي په خپله د کمپيوټر ټکی؛ بلکې د هغه د ډېرو برخو او سامان آلاتو بې شماره ټکي او اصطلاحات هم د پښتو ژبې په ګډون د نړۍ زياترو ژبو ته ننوتل؛ او هره ورځ د دغه راز ټکو او اصطلاح ګانو د را ننوتلو لاره پرانيستې ده. چې نورو ژبو په څېر د پښتو ژبې لرغوني لغوي پانګې، د دغو نوو اختراعاتو او نوو مفاهيمو د افادې له پاره څه نه لري؛ نو ځکه خلګ په ناچارۍ سره هر څه يا په خپله اصلي بڼه يا د نورو ګاونډيو ژبو په ترجمه سوې بڼه اخلي. که د پردو ټکو او اصطلاحاتو دي وحشتناک او بې رحمانه فرهنګي يرغل ته لاس تر زني کښېنو، ډېر ژر به زموږ د لرغوني او سپېڅلي ژبې جنازه هم په خاورو کې ښخه سي. همدې سترو خطرونو ته پام کولو سره، په پښتو کې د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړول، يو داسي عيني ضرورت دئ، چې تل بايد له پامه و نه غورځول سي. د نوو ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو جوړونه هم پوهه ده او هم هونر. پوهه يا عِلم په دې مانا، چې د نوو لغتونو د جوړولو له پاره بايد لغت جوړوونکی د ژبپوهني، لغت پوهني، ادب پوهني او د علومو له ځينو نورو اړونده څانګو سره اشنايي ولري؛ ځکه هر څونه چې د نوو ټکو، عبارتونو او اصطلاح ګانو په جوړولو کې له علمي اساساتو او لارو ګټه واخيستله سي، په هغونه اندازه معقولي او منطقي نتيجې تر لاسه کېږي. د نوو ټکو او اصطلاحاتو جوړول د شعر، موسيقۍ، انځورګرۍ او نورو نوښتګرو کارونو څېر پر پوهې سربېره هونري او ذوقي بڼه هم لري. ډېر ځله يو څوک د شعر، موسيقۍ، انځورګرۍ او نورو تخليقي هونرونو په اړه ژوره پوهه او په زړه پوري مالومات لري؛ خو نه سي کولای په خپله څه هونري هستونه وکړي. بالعکس کله کله څوک د شعر، موسيقۍ او نورو ابداعي ايجاداتو په باره کې د خاصي پوهې او صلاحيت خاوند نه وي؛ خو د خپل فطري او هونري ذوق پر بنسټ خورا په زړه پوري شعري او هونري هستوني کوي. په پښتو کې د دغه راز شاعرانو او هونرمندانو شمېر خورا زيات دئ. د نوو ټکو او اصطلاحاتو په برخه کې هم دا خبره کټ مټ همداسي ده. ډېر ځله د پښتو نوي ټکي، ترکيبونه او اصطلاحات د داسي باذوقه کسانو له خوا جوړ سوي دي، چې حتا پوره ليک لوست نه سي کولای. د دې پر خلاف داسي مثالونه او بولګې هم لږ نه دي، چې د مسلکي ژبپوهانو او اديبانو له خوا وضعه سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاحات د عامو خلګو له خوا نه وي منل سوي. په هر حال، ژبه د خلګو او ولسونو مال دئ. هر څوک (لوستی او نالوستی) بشپړ حق لري، چې د خپلي مورنۍ ژبې د پياوړتيا او غنا له پاره، د اړتيا پر مهال نوي ټکي او اصطلاح ګاني جوړي کړي؛ خو هيڅوک حق نه لري، چې خپل جوړ کړي لغتونه او ترکيبونه د معياري او کره ټکو په توګه پر خلګو و تپي؛ او د نورو له خوا وضع سوي کليمات، ترکيبونه او اصطلاح ګاني په بېلابېلو نومونو وکړي. د نوو ټکو د معياري توب او کره توب پرېکړه د خلګو په لاس کې ده. خلګ د اسانۍ، سادګۍ، لنډوالي، خوږوالي، پوخوالي، عموميت او ځينو نورو اصولو په رڼا کې د څو نوو ټکو او اصطلاحاتو له منځه تر ټولو غوره اخلي؛ د مثال په ډول په پښتو کې له اوږدو زمانو څخه په تحقيقي ليکنو کې د اِستِناد سوي اثر له پاره د ؟سند؟، ؟حوالې؟، ؟مدرک؟، ؟مرجع؟، ؟منبع؟، ؟ماخذ؟، ؟ريفرينس؟ او داسي نورو ټکي کارېده. په دې وروستييو کلونو کې زموږ ښاغلو لغت جوړوونکو د همدې پردو ټکو له پاره د ؟اخځ؟، ؟اخيستنځی؟، ؟اخځليک؟ او داسي نورو په شان پښتو ټکي هم جوړکړه. پخواني پردي ټکي نه يوازي په پښتو؛ بلکې ډېرو نورو سامي او اريايي ژبو کې له سوونو کلونو راهيسي دود دي؛ مګر يوازنۍ ګونا يې دا ده، چې زموږ د لغت جوړوونکو په نظر پردۍ ريښه او جوله لري. دا چې په پښتو کې د ؟ماخذ؟ د پېژندل سوي او اشنا ټکي پر ځای واقعاً بل ټکي ته اړتيا سته که يا او دا چې په پښتو کې زموږ د لغت جوړوونکو دا نوي وضعه سوي ټکي د فصاحت او بلاغت له پلوه له لرغونو پردو ټکو سره سيالي کولای سي که يا؟ هغه مهمي او اساسي پوښتني دي، چې زموږ ټولو په ذهن کې پيدا کېږي. دې پوښتنو ته تر جواب وړاندي کولو مخکې د ؟ماخذ؟ عربي ترکيب ته يوه لنډه او سرسري کتنه کوو، چې زموږ هر پوه او محقق لوستونکي يې، د پښتو د اوسنييو جوړو سوو ترکيبونو سره په غوَر پر تله کړي.

د ماخذ] δa x´ā m / د خ په زوَر] عربي ترکیب اصلاً د ?ما ?او ?خذ ?له دوو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دئ. د ?ما ?ټکی د څه یا څه شي په مانا دئ، چي د ?الی ?، ?ب ? ، ?لِ ?او ?حتی ?تر اداتو وروسته د ? چیري ?، ?تر کومه ځایه ?، ?کومي لاري ?، ?له څه شي سره ?، ?له څه سره ?، ?ولي? ، ?څه له ?،ځونه ?او داسي نوري ماناوي لري. د خذ / δ a x / ټکی د ?اخذ ?له مصدر څخه اخیستل سوی دئ، چي د اخیستلو په مانا دئ. د ماخذ ټکی په ترکیبي ډول د سرچینې، ریفرینس یا هغه اثر په مفهوم دئ، چي لیکوال یا څېړونکی په خپله تحقیقي لیکنه کي ګټه ځني اخلي یا په هغه استناد کوي. د ماخذ جمع په عربي کي د مآخذ] δ ı ´ x ā am / د خ په زېر] ټکی دئ، چي په لیکلو کي له یکړ یا مفرد حالت سره یوازي د مد توپیر لري. په وینګ کي مفرد حالت د ?خ ?په زوَر او جمع یې د ?خ ?په زېر سره ویل کیږي. په مفرد حالت کي مقصور الف (ا) او په جمع کي ممدود الف (آ) کار سوی دئ (6 ?8 ,888 Wehr) .

په عربي ماخذ کي د ?ما ?او ?خذ ?دوه بېل ټکي په داسي ډول سره یو ځای سوي دي، چي څوک د دوو بېلو ټکو ګومان هم نه پرکوي. په بله ژبه دا ترکیبي نوم سره له لنډوالي او اسانۍ، جامع مفهوم افاده کوي. د ?ما ?او ?خذ ?دوو بېلو ټکو په یو ځای کولو کي یوازي د ?ا ?توری حذف سوی دئ. سربېره پر دې، د دې ټکي د مفرد او جمعي په حالت کي ډېر لږ توپیر سته، چي دا په خپله هم د دې ترکیبي کلیمې د اسانۍ او سادګۍ په مانا دئ. تر دې ښېګڼو چي تېر سو دا ترکیبي لغت له سوونو کلو را هیسي په پښتو او نورو ګاونډیو ژبو کي دود دئ. شک نسته، چي د ?اخیستنځی ?په ترکیب کي د دې ترکیبي ټکي دوو متشکله برخو (اخیستل + ځای) ماناوي له ورایه څرګندي دي؛ خو زه په خپله د ?ماخذ ?د لنډوالي او اسانۍ خوند نه پکښي وینم .

که څه هم نحت (د بېلابېلو کلیماتو په یو ځای کولو یا موښلولو کي امتزاج او تخفیف) د ژبپوهني له اړخه روا او حتا ضروري کار دئ؛ خو ژبپوهان د نوو ټکو او اصطلاح ګانو په جوړولو کي د کلیمو د ډېر امتزاج او ترخیم پلوي نه کوي. په دې مانا چي نوي ترکیبي ټکي باید تر وسه وسه په داسي توګه وي جوړ سوي، چي د ترکیبي ټکو جوړوونکي برخي یا متشکله عناصر پر خپل اصلي حال پاته وي؛ که نه نو هغه نوی ترکیب، چي د ځو ټکو له لنډوالي او یو ځای توب څخه جوړ سوی وي، خلګو ته په پوهېدو کي سختي پېچومي پیدا کوي؛ مثلاً ?نېخه ?د پښتو ژبي ترکیبي ټکی دئ، چي په حقیقت کي د ?نه ? ، ?یم ? ، ? خبر ?له درو بېلو ټکو څخه جوړ سوی دئ. داسي ترکیبي ټکي په اسانۍ سره خلګو ته د پوهېدو وړ نه دي .

د همدې تیوریک بحث په رڼا کي اوس هر څوک په اسانۍ سره کولای سي، چي د عربي ژبي ?ماخذ ?د پښتو د ?اخځ ?، ? اخیستنځی ?او ? اخځلیک ?په وړاندي و ګوري. دا خبره باید هېره نه کړو ، چي منحوت ترکیبونه باید له لنډوالي او سادګۍ سره سره، د مانا او مفهوم له اړخه هم هیڅ ستونزه ونه لري. په بله وینا داسي ترکیبونه باید تفسیر او تشریح ته اړتیا و نه لري. د ? اخځ ?په ترکیبي نوم کي ریښتیا هم د لنډوالي او اسانۍ قاعده مراعات سوې ده؛ خو زه په خپله یې د مانا په پوهېدو کي ستونزه لرم. د دې ترکیبي ټکي د جوړوونکو برخو اساسي عناصر ، توضیح او تفسیر ته اړتیا لري. ګومان کوم، چي د ?اخ ? برخه یې د ?اخیستل ?د مصدر لنډه یا ترخیم سوې بڼه وي؛ او ?ځ ?توری د ?ځای ?لنډه بڼه، چي هر څوک یې په اسانۍ سره پېژندلای سي؛ خو د ?اخ ?مخفف توري د ?اخیستل ?ټکی په سمه توګه نه سي بیانولای . په بل عبارت په دې دوو تورو کي د ? اخیستل ?د مصدر جوړوونکي عناصر نه دي ښوول سوي؛ نو ځکه یې څوک وارد واره په مانا نه پوهېږي. لغت جوړوونکی باید تل د دې ترکیب د بیان او څرګندوني له پاره نور مالومات وړاندي کړي، که نه نو لوستونکی به تل له بې ځایه سرخوږي سره لاس او ګرېوان وي. دلته په لنډ ډول هغو التباسونه ته یوه اشاره کوو ، چي د ?اخ ?د ټکي په لېدو سره د لوستونکي په ذهن کي پیدا کیږي. ?اَخ] x´a / ? د الف په زوَر] د ږغ نوم یا اسم صوت دئ، چي په پښتو او پارسي کي د کرکي، نفرت، کاهښت، درد او تکلیف د بیانولو له پاره ویل کیږي (عمید ۱:۱۱۱). دغه راز، ? اُخ] x o / ? د الف په پېښ] هم د ږغ نوم یا اسم صوت دئ، چي په پارسي او پښتو کي د خوښۍ، خوند ، افسوس، ارمان او ویش و واخ له پاره کاریږي (عمید ۱:۱۱۱؛ امرخېل ، او نور ۱: ۱۱۷) .

سربېره پردې دوو صوتي ږغونو ، د ?اَخ] x´a / ? د الف په زوَر] عربي ټکی د ورور، ملګري، ګاونډي او دوست په مانا دئ، چي اخوان او اخوة یې د جمعي حالتونه دي (عمید ۱:۱۱۱ ؛ . (Wehr 9 په دې توګه ګورو ، چي په ?اخځ ?کي استعمال سوی ? اخ ?له درو بېلو ټکو سره د التباس مشکل هم منځ ته راوړي. دې شکلي او مانوي (معنوي) ستونزو ته په کتو سره د ?اخځ ?

وضعه سوی لغت تر ؟ اخیستنځی ؟ هم کمزوره ښکاري.
د اینټرنیټ له را پیدا کېدو سره د ویب سایټ (website) اصطلاح هم منځ ته راغله. د پښتو ځینو لغت جوړوونکو هغه په ؟ ویبپاڼه ؟ ترجمه کړه؛ ځینو ؟ اینټرنیټ پاڼه ؟ وبلله؛ ځینو نورو د ؟ جالپاڼي ؟ نوم پرکښېښود ؛ او په پای کې ځینو نورو د هغې اصلي بڼه (ویب سایټ) ؟ تر ژباړل سوو پښتو ټکو اسانه او ښه و ګڼله . د معیاري مقام د تر لاسه کولو له پاره به د دې ځلورو - پینځو ټکو تر منځ څه موده سخت ټکرونه او جګړې رواني وي. وروسته به په ټولنه کې د بېلابېلو بدلونونو د اغېزمنتیا پر بنسټ ، یوه کلیمه له نورو میدان وګټي؛ او نور ټول سیال ټکي به د ژوند او هستۍ له نعمته بې برخي کړي. لکه څنګه چې د پښتو ژبپوهني، ادب او تاریخ بابا - لوی استاد علامه حبیبي(۱۲۸۹ش/۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په ټینګار سره یادونه کړې ده ژبپوهان، لغت جوړوونکي، شاعران او لیکوال باید هیڅکله ژبه تر خپل ذوق، احساساتو او فکر قربان نه کړي؛ ځکه هره ژبه د یوه قوم په ټولو خلکو پوري اړه لري؛ او تل د ولس په غېږ کې وده او پرمختګ کوي. په بله وینا ، د ژبي او ادب پوهان باید په ژبه کې له ناروا تصـــــرف څخه لاس واخلي... (حبیبي، آیا د ژبي واګې د چا په لاس کې دي ؟ شل مقالې ۷، ۵ - ۶) . د ناروا لاس وهني یوه بڼه دا ده، چې څوک د خپل نفس د غتولو په موخه، حق او ناحق لغتونه را وباسي؛ په ژبه کې هر نوي یا مروج پردي ټکي ته بې پلټنې او څېړنې له ځانه کلیمې او ترکیبونه وضعه کړي؛ او بیا یې په هر ځای کې د کره او معیاري ټکو په توګه تبلیغ کړي. په خواشینۍ سره، په پښتو کې اوس د غه راز لغت جوړونه خورا پراخه سوې ده.
د افغاني فرهنګ وتلئ او منلئ استاد ، علامه حبیبي، دغه راز خبرداری ورکوي، چې ژبه په حقیقت کې فقط د افهام او تفهیم آله ده . که خلګ په اسانۍ سره د یوبل په ژبه ښه وپوهېږي، نو ژبپوهانو او لیکوالو ته د دې اړتیا نه سته ، چې له ځانه نوي لغات او کلیمات وتراشي؛ او په خلګو کې د منلو الفاظو پر ځای ځیني وحشي او نامانوس ټکي ودروي... (حبیبي، د ژبو مشترک کلمات، شل مقالې ۷ ، . (۷۳
دغو خبرو او دلایلو ته په پاملرني سره دا نتیجه اخلو ، چې په پښتو ژبه کې باید د خپلو او پردو ټکو د د قیق انډول په خاطر، تل د ټولنیزو قوانینو له حُکمونو سره سم عمل وکړو ؛ د ژبې د بشپړتابه ټولو برخو او څنګونو ته ټینګ پام وکړو ؛ په هره برخه کې یې د افراط او تفریط په کلکه مخه ونیسو ؛ که نه نو په لوی لاس به د خپلي خوږې او سپېڅلي ژبي په له منځه وړلو یا کرغېړن کولو کې برخه واخلو.

په پښتو کې التباسونه او ناوړه ترکیبونه

د ؟ معیاري ؟ او ؟ سوچه ؟ پښتو په لار کې لیونیبو هلوځلو ، نن سبا د پښتو په ویلو او لیکلو کې ډول ډول التباسونو او ناوړه ترکیبونو ته لاره پرانیستې ده. پښتو ژبه د علمي، ریښتني او منلي معیار پر ځای د ځینو کسانو د ناسمو او غیر علمي لاس وهنو له امله پر کږه لاره روانه ده. دغه راز، د ژبي د سوچه کولو خیالي او موهومو کوښښونو اوس زموږ اسانه او خوږه پښتو له داسي کړکېچنو ، بد ذوقه او ناوړه ترکیبونو ډکه کړې ده؛ او ورځ په ورځ یې لمنه پراخېږي، چې له یوې خوا په هیڅ وجه د پښتو له واقعي سوچه کولو سره مرسته نه کوي؛ او له بلي خوا یې ساده، روانه او په زړه پوري پښتو خپلو اصلي ویوونکو ته ستونزمنه او ګرانه کړې ده. دلته د دې موضوع د دوو بېلو اړخونو په اړه تر جلا جلا سرلیکونو لاندي څو لنډي خبري کوو.

الف) التباسونه او ګډوډۍ

د تپل سوي ؟ معیاري ؟ پښتو پلویانو د پراخو جعل سوو کلیمو او نامنلو معیارونو په وړاندي کولو سره، زموږ په اسانه، ساده او خوږه ژبه کې ډېر التباسونه او ګډوډۍ پیدا کړي دي. د پښتو ژبي په وینګ(ویلو) او کښنګ (کښلو)کي دې ناوړه لاس وهنو ، نه یوازي بهرنییانو ته پښتو ژبه تر بلي هري ژبي لانجمنه کړې ده؛ بلکي موږ پښتنو ته یې هم د خپلي مورنۍ او پلرنۍ ژبي

په پوهېدو کي لوی خنډونه او ربړونه پېښ کړي دي. په ژبه کي دا ناسم او خپلسري تصرفات، د پښتو ژبي د ودي او پرمختګ پر ځای، د هغې د بې خوندۍ او وروسته پاته والي شرايط او موجبات برابروي. د پښتو ژبي تکړه ليکوال او څېړونکي، ښاغلي محمد معصوم هوتک، په هغه مستنده او مستدله ليکنه کي، چي ? پرمعياري ژبه د معيار په ژبه يوه څېړنه ? نوميږي، د دغه راز التباسونو او ګډوډييو په اړه اوږدې خبري کړي دي (ګران لوستونکي کولای سي د ښاغلي هوتک علمي او تحقيقي ليکنه پرکتابي ډول سربېره ، د اينترنيټ له لاري د ښېنوا وېبپاڼې د برېښنايي کتابتون په برخه کي هم ولولي) . له دې امله په دې ليکنه کي هڅه کوو، چي د دغه راز التباسونو او ګډوډييو د لا روښانتيا په هيله د ځينو نورو بولګو په راوړولو سره بسنه وکړو.

۱- د اوږدې او لنډې ? ی ? تر منځ التباس او ګډوډوي

پر پښتو ادب سربېره، زموږ په ورځنيو خبرو کي په سلګونو داسي بولګې او مثالونه سته، چي په هغو کي د اوږدې (مجهولي) او لنډې ? ی ? تر منځ ښکاره او روښانه توپير سته .
لکه څنګه چي پوهېږو، په پښتو کي د هغو ټولو ښځينه (مؤنث (نومونو، د جمعي په حالت کي لنډه ? ی ? راځي، چي په پای کي يې زورکی راغلئ وي؛ او په ويلو کي يې خج يا فشار (Accent) پر لومړي سپوڼ(هجا) وي ؛لکه: ښځه، کلونښه، ژرنده، ژوره، برخه، څنډه، کمبله، کوډله او داسي نور، چي د جمعي صيغې يې بايد د ښځې، کلونښې، ژرندې، ژورې، برخې، څنډې، کمبلې، کوډلې او داسي نورو په بڼه وليکلې سي. دغه رنګه، په پښتو کي بايد د هغو ښځينه (مؤنث) ټکو د جمعي صيغې په مجهوله يا اوږده ? ی ? وليکلې سي ، چي په اخير کي يې زور راغلئ وي؛ او په وينګ کي يې خج (فشار) پر دوهمه څپه (هجا) وي ؛ لکه پلوشه، وړانګه، ډبوه، جلوه، ناره، ګيله، ټوټه، کيسه، کينه او داسي نور، چي د جمعي صيغې يې بايد داسي وليکلې سي: پلوشې، وړانګې، ډبوې، جلوې، نارې، ګيلې، ټوټې، کيسې، کينې او داسي نور.
د دې ګرامري قاعدې له مخې د ? چي ?، ? مي ?، ?کي ? او داسي نورو په څېر ظرفي حالتونه د ? چې ?، ? مې ?، ? کې ? او داسي نورو په شان ليکل، د اوږدې (ې)او لنډې (ي) تر منځ ګډوډې را منځ ته کوي؛ ځکه د ? چې ?، ? مې ?، ? کې ? او داسي نورو په ليدو سره څوک له ورايه داسي انګېري، چي ګوندي د ليکوال يا شاعر مقصد د ? چي يې ?، ? مي يې ?، ? کي يې ? لنډه بڼه ده .
د پښتو ادب د منځنۍ دورې په اثارو او د پښتو ژبي د لوېديزي (لوېديځي) لهجې په اوسنيو محاورو کي د ? کي ? او ? کې ?، ? مي ? او ? مې ?، ? چي ? او ? چې ? تر منځ واضح او ښکاره توپير سته. د پښتو ګرامر د اصولو او قواعدو له مخي ? کي ? له ظرفي اداتو (Prepositions) څخه دئ، چي تل په يوه ځای يا مظروف کي د شخص يا شي حالت بيانوي. په انګليسي کي د همدې موخې يا هدف له پاره ، له نومونو سره د ? in ?اضافي توري کاروي، چي په حقيقت کي د جوملې د مبتدا او خبر يا فاعل او مفعول تر منځ اړيکي ټينګوي؛ لکه :
He is in the office. She is in the garden. They are in the park etc.
په پښتو کي ظرفي ادات کټ مټ د انګرېزي په شان دي؛ مثلاً موږ وايو: په کوټه کي، په خونه کي، په کور کي، په پوهنتون کي، په ښار کي او داسي نور .
?کي ? په حقيقت کي د ? که يې ?، ? چي ? د ? چي يې ?، ? مي ? د ? مه يې ?، ? ني ? د ? نه يې ? لنډه يا مخففه بڼه ده؛ او له ? کي ?، ? چي ?، ? مي ?، ? ني ? او داسي نورو سره په مانا کي لوی توپير لري؛ د مثا ل په توګه موږ وايو : ?کي در نه کئ ? = ? که يې در نه کړ ?، ? ني در کوم ? = ? نه يې در کوم ? او داسي نور. داسي توپيرونه د پښتو ژبي د زياتره لويو او وتلو شاعرانو په ديوانونو کي هم له واريه مالوميږي؛ د مثال په ډول د پښتو د لوی عارف شاعر- علي محمد مخلص (تر ۱۰۲۹ ق پوري په يقيني توګه ژوندی (د ديوان په يکړه او يوازنۍ خطي نسخه کي د ? ی ? د دغه ډول ظرفي او اختصاري حالتونو تر منځ توپيرونه سوي دي. د هغه کلام دئ، چي وايي:
و هر چاتې د صفات معرفت ورکړ
زه د ذات په معرفت تر کل بهتر يم

بل ځای وايي:
دوا ړه کونه په خدمت ورته ولاړ دي
چه له حقه يې توفيق د همت بيا مند
د پښتنو د عارف شاعر، علي محمد مخلص، په شاعرۍ کي د اوږدې او لنډې ?ې ?د توپير يوه بله بولګه:
بسته در د جبروت به پر ګشاد شي
ملکوت د جبروت د در کليده
د روحانو حقيقت به ور څرګند شي
مقيم روح د حيوان يو ، جاري تفريده
په دغو بيتونو کي ?تې ?د ?ته يې ? لنډه بڼه ده؛ او د ?دي ?او ?شي ? په ټکو کي ظرفي ?ې ?راغلې ده. اوس نو که ? دي ?او ? شي ?د?چې، کې، مې ? په شان په مجهوله يا اوږده?ې ?وليکو ، نو نه يوازي د بيتونو مانا اړوي؛ بلکي د بيتونو ګرامري جوړښت هم مخکه او اسمان توپير مومي؛ ځکه په دغو بيتونو کي دمفرد غايب شخص په اړه خبري کيږي. که همدا ټکي په اوږده ?ې ? وليکو هلته مخاطب ته بيان دئ؛ او د لومړي بيت په لومړۍ ميسره کي د ?پر ګشاد ?له ترکيب سره هيڅ سمون نه لري؛ ځکه دغه ترکيب دريم شخص ته اشاره کوي. دغه رنګه په دوهم بيت کي هم د ?شي ?ظرفي حالت د ?شې ?په خطابي حالت اوړي، چي هغه هم د د دوهم بيت په دوهم ميسره کي د ?ور څرګند ?له ترکيب سره هيڅ برابري نه لري؛ ځکه د ?ور څرګند ? ترکيب له ورايه جوتوي، چي شاعر د دريم شخص (د پټو حقيقتونو د پلټوونکي (په اړه خبري کوي.
تر علي محمد مخلص وروسته، د پښتو لوی نازک خيال شاعر (حميد بابا) وايي:
نور به ګور لره حميد وړي کومه شمعه ؟
کې په ګور نه کا د ښکلي مخ پر تو
د علي محمد مخلص او حميد بابا په مخکنييو بيتونو کي د ?تې ?او ?کې ? ټکي د ?ته يې ?او ?که يې ? په اختصاري يا مخففه بڼه کار سوي دي؛ او که يې?ته يې ? او ?که يې ? په بشپړه ډول وليکو ، د بيت په ميسرو کي د وزن له اړخه جدي سکتګي او ستونزه پيدا کيږي .
د اوږدې او لنډې ?ې ?توپير ، د رحمان بابا په يوه بيت کي داسي بيان سوی دئ:
چه د څنګه مي دلبر په لاس کښي جام دئ
نن اورنګ د زمانې زما غلام دئ
که د اوسني نامنلي معياري ليکدود له لارښوونو سره سم ، د رحمان بابا په دغه بيت کي د ?مي ?او ?کښي ?ظرفي يا ګاني په اوږده يا مجهوله ?ې ? وليکو ، نو د بيت په مانا کي جدي ستونزه پيدا کيږي؛ ځکه په دې حالت کي ?مي ?له ظرفي حالت څخه د ?مې يې ?بڼه غوره کوي ؛ او د دې بڼې په غوره کولو سره د بيت ګرامري جوړښت او وزن ، مځکه او اسمان توپير کوي. د رحمان بابا په لوړي او خوږې شاعرۍ کي هيڅکه داسي بيت نسته، چه هلته دې د ګرامر او وزن داسي ستونزي تر سترګو سي.
زموږ د وخت حساس او خوږژبی شاعر، پياوړی ليکوال او څېړونکی - فاضل استاد عبدالرؤف بېنوا (۱۲۹۲ش/ ۱۹۱۳م - ۱۳۶۳ش/ ۱۹۸۵) په خپل ?پرېشانه افکار ?کي د ? بياباني ګل ?تر سرليک لاندي داسي وايي :
چي لا مست په زلميتوب ۇ، د هغه مراد زړګی يم
نور صورت يې خاوري سوی، زې د ميني سور غمی يم (بېنوا ۱.(
د پورته بيت په دوهمه ميسره کي د ?زې ?ترکيب په حقيقت کي د ?زه يې ?لنډه بڼه ده؛ خو په بيت کي بايد هرومرو د ?زې ? په بڼه راسي؛ ځکه بشپړه بڼه يې د بيت وزن خرابوي .
د پښتو ادب په ځينو پخوانييو نسخو کي د املايي تشتُت او رنګارنګۍ په لړ کي يو او نيم داسي مثالونه او بولګې هم سته، چي ?ې ?ګاني د يو د بل پر ځای ليکلي سوي وي . ښايي دا کار د کاتبانو او ناسخانو د بې خبرۍ او بې پروايۍ له کبله وي؛ او يا هم د دې حقيقت ښکارندوی وي، چي په هغه زمانه کي د بېلابېلو خلګو له خوا د ?ې ?ګانو تلفظ جلا جلا بڼې او جولې لرلې.

داسي مثالونه د پښتو د نورو سترو او منلو شاعرانو په کلام کي هم خورا ډېري دي.
لکه څنګه چي ګورو ، د پښتو په نوي ؟ معياري ؟ ليکدود کي د ؟ کي ؟ او ؟ کې ؟ تر منځ توپير نسته. هره ظرفي ؟ ی ؟ په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ ليکي؛ او په دې ډول د مانا له پلوه لويي پېچومي را منځ ته کوي. دلته د ؟ ی ؟ ګانو له ګډوډۍ او التباس څخه د کليمو په مانا کي د لويو بدلونونو څو نمونې وړاندي کوو:
-بلي (روښانه، لګېدلي ،مشتعل، برافروخته) ؛لکه بلي ډېوې، بلي شمعي او داسي نور له بلې (هو ، آرې) سره التباس پيدا کوي .
-رېبي [په پارسي کي درو می ګُند] (د ؟ رېبل ؟ له مصدر څخه د غايب مفرد له پاره د ساده ماضي زمانې فعل ؛ لکه احمد شپيشتي رېبي.) له رېبې ! [په پارسي کي درو می ګُنی !] (د ؟ رېبل ؟ له مصدر څخه، مخاطب شخص ته د جاري فعل صيغه) سره ګډوډي پيدا کوي ؛لکه: احمده شپشتي رېبې!
-ولي (چرا ؟) ؛ لکه ولي کار ته رانغلې ! له ولې (جوی ها ، انهار (سره د جدي تېروتني لاره هوار روي.
-کوي (د ؟ کول ؟ له مصدر څخه د دريم مفرد شخص له پاره، د ساده ماضي زمانې فعل ؛ لکه احمد هره ورځ لوبي کوي.) له کوې ! [په پارسي کي می کُنی !] (د ؟ کول ؟ له مصدر څخه د مخاطب له پاره د جاري زمانې فعل) سره التباس مومي؛ لکه احمده خونه جارو کوې !
په همدې ډول د خوري او خورې، شړي او شړې، ځيري او څېرې او نورو لسګونو ټکو تر منځ په مانا او ګرامري جوړښت کي لوی توپيرونه سته. ؟ احمده انار خورې؟ ؟ او ؟ احمد انار خوري. ؟ دوې بېلې جوملې دي؛ ځکه په لومړۍ جومله کي احمد دوهم مفرد شخص دئ، چي پوښتنه ځني سوې ده؛ او فعل يې جاري بڼه لري؛ په داسي حال کي چي په دوهمه جومله کي احمد دريم مفرد شخص دئ، چي د وينا پر مهال حاضر نه دئ؛ او د خوړلو فعل يې ساده حال بڼه لري. که په دواړو جوملو کي د خوړلو فعل په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ و ليکل سي، نو په دواړو جوملو کي احمد د حاضر شخص په توګه بيانيږي، حال دا چي حقيقت داسي نه دئ. لومړۍ جومله د پوښتني يا سواليې په ډول او دوهم جومله د بيانيې په ډول ويل سوې ده. په هره ژبه کي د زمانې په اړولو سره، فعل بېل شکل غوره کوي؛ لکه په انګـــــرېـــــزي کــــــي:
? Ahmad, are you eating pomegranate ? ? له? Ahmad eats pomegranate everyday.? سره مځکه او اسمان فرق لري.
د حميد بابا په يوه غزله کي يو بل مثال ته پام وکړئ:
لکه ته و ساده رويو ته پخسېږې!
نه پخسيږي و نارنج ته رنځور هسي (د حميد بابا د ديوان خطي نسخه(.
که د حميد بابا په دغه بيت کي د ؟ پخسېږې ! ؟ او؟ پخسيږي ؟ دواړه ټکي په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ وليکل سي، نو د بيت مفهوم کاملاً له منځه ځي؛ ځکه په لومړۍ ميسره کي د ؟ پخسېږې ! ؟ ټکی دوهم شخص (مخاطب) ته خطاب دئ؛ چي خبري نېغ په نېغه اروي ؛ او فعل يې ساده جاري بڼه لري. په دوهمه ميسره کي د ؟ نه پخسيږي ؟ ترکيب مفرد غايب شخص ته اشاره ده؛ او د جوملې فعل د ساده حال په زمانې پوري اړه لري .
دلته دوو مشابه کليمو يو نمونه وړاندي کيږي، چي د جمعي په صيغه کي يې د اوږدې او لنډې ؟ ی ؟ تر منځ لوی توپير سته :
کډه] / əḍák / خج يا فشار پر لومړۍ څپه (١ [کوچ، د کور سامان ، د کور وسايل، بار و بُنَه ؛ ٢) له يوه ځايه بل ځای ته د کور د سامانونو وړل؛ ٣) د پښتو په ځينو لهجو کي مېرمن، ماينه، ماندينه، دکوچنيانو مور، ارتينه، اورته، اروته، ارتينه، کور ودانه، کوروالا او داسي نور .
کډه] / aˊḍ a k / خج يا فشار پر دوهمه څپه] ژور ځای، کنده، ډب او داسي نور .
لکه څنګه چي ښکاري، کډه / əḍák / او کډه / aˊḍ a k / دوې بېلې کليمې دي، چي پر وينګ سربېره په مانا کي هم يو له بله ډېر توپير لري. اوس نو که د دواړو ټکو د جمعي حالت په اوږده ؟ ی ؟ وليکل سي، د دې د وو کاملاً جلا کليمو د مانا او مفهوم په لحاظ ناوړه التباس پېښيږي. د دواړو ټـــــکو (کــــــډي / ɪḍák / او کډې (/ éḍ a k /ˊ د جمعي حالتونه يوه بڼه غوره کوي ؛ او دا

ورته والی په پای کي دا څرګنده تېروتنه او ستونزه پېښوي، چي دواړي بېلي کليمې د (کډې (/ éḍ a k /′ جوله واخلي .
په پښتو کي دوه ټکي خورا ډېر کارېږي، چي يو يې په لنډه ؟ ی ؟ او بل يې په اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ ليکل کېږي. دا دوه بېل ټکي د ريښې، تلفظ او مانا له پلوه مځکه او اسمان توپير لري؛ مګر په مجهوله؟ ی ؟ د دواړو کښل لويي سرګردانی پېښوي. دا دوه ټکي دا دي:
مستي (١ / masti / بې خودي، بې هوښي، نشه، وجد ، بې حالي؛ ٢) لوبي، بازی، ساتېری.
مستې / maste /′ له شيدو څخه جوړ سوي خواړه ، په پارسي کي ماست؛ په هندي او اردو کي دهی او په انګرېزي کي يوګورت (yoghurt = yogurt) .
اوس که د ؟ معياري ؟ ليکدود له مخي دا دواړه بېلي کليمې په مجهوله يا اوږده ؟ ی ؟ وکښلي سي، د دواړو تر منځ د ګډوډۍ او التباس جـدي ستـــــونزه پيدا کيږي. ژبپوهان، اديبان او شاعران بايد په ژبه کي د خلګو ستونزي ليري کړي؛ هر څه د خلګو په ژبه بيان کړي؛ خو دلته ګورو چي هغوی په خپلو لاس وهنو او تصرفاتو سره عمداً خلګو ته مشکلات او پېچومي پېښوي. دا کار هيڅ علمي اساس نه لري.
له ګرامري پلوه، اوږده يا مجهوله ؟ ی ؟ د شيدې، مستې، شلومبې، منې، دانې، پلوشې، ازانګې په څېر ټکو کي کارېږي، چي ځيني يې ښځينه نومونه (شيدې، مستې، شلومبې) او ځيني يې د ښځينه نومونو د جمعي صيغې دي (منې، دانې، پلوشې، ازانګې) . په دغو ټکو کي ؟ ی ؟ اوږد ږغ لري؛ خو په چي، کي، مي، سي، ځي، سړي، زمري، قومي، ملي او داسي نورو ټکو کي کار سوې ؟ ی ؟ پوست او نرم ږغ لري. د دې د دوو ږغونو تر منځ غټ توپير سته. اوس نو که دا ټکي؛ مثلاً ځي، سړي، زمري، قومي، ملي او نور په اوږده ؟ ی ؟ وليکل سي، بايد د شيدې، مستې، شلومبې او نورو په شان وويل سي. په داسي حال کي، چي هيڅوک دا ټکي د سړې، زمرې، قومې، ملې په ډول نه وايي؛ ځکه په اوږده ؟ ی ؟ د دې ټکو ويل، د مانا له اړخه بدلون راولي؛ د مثال په توګه سړې د تودې په مقابل کي استعمالېږي، چي له سړي سره په ږغ او مانا کي مځکه او اسمان تفاوت لري. که څوک د؟ چي، مي، کي ؟ ظرفي ؟ ی ؟ له دې قاعدې باسي؛ او په اوږده ؟ ی ؟ يې کاږي، نو دا کار خو نه يوازي له ؟ چي يې ؟، ؟ مي يې ؟ او ؟ کي يې ؟ له ترکيبي ښو سره التباس را منځ ته کوي؛ بلکي د هغو پښتنو له تلفظ هم سره د ښکاره اختلاف او بېلوالي لار غوره کول دي، چي د چي، کي، مي، سي، ځي، سړي، زمري، قومي، ملي په شان ټکي ټول په نرمه يا معروفه ؟ ی ؟ وايي .
که د پښتو ژبي د ځينو لهجو په ورځنيو محاورو کي اوس دا باريک او حساس توپيرونه له منځه تللي دي، د اند ښېښې او پرېشانۍ وړ خبره نه ده؛ ځکه ژبه د ټولنيز چاپېر په غېږ کي زېږي، لويېږي؛ او په پای کي مري. ځيني ځانګړتياوي او خصوصيتونه له لاسه ورکوي؛ او ځيني نوري په خپله لمن کي را نغاړي. د ژبو د تکامل قوانين هم داسي عمل کوي. بايد د اسي توپيرونه د يوې او پراخي پښتو له نورو ويونکو زده کړو؛ او په دې توګه د ګډوډوييو او التباسونو مخه ونيسو، که نه نو له لويه سره څه اړتيا ده، چي په پښتو کي پينځه ښلابېلي ؟ ی ؟ ګاني ليکو او پالو، د پارسي په څېر به يوه ؟ ی ؟ ليکو او هر څوک به يې له خپلي لهجې سره سم تعبيروي؛ خو دا کار له څه اسانۍ او سادګۍ سره سره، علمي او منطقي تادا و نه لري. د ږغ پوهني (فونولوژۍ) د قواعدو او اصـــولو له مخـــي بايد هـــــــر ږغ (Phoneme) ته بېـل تــــوری (Grapheme) يا نخښه (Symbol) و مومو ؛ ځکه د ډول ډول ږغونو له پاره د يوه توري کارول، له يوې خوا پوخ علمي او منطقي جواز نه لري؛ او له بلي خوا په زده کړه او ښوونه کي بې شماره ربړونه پيدا کوي. هيڅوک به له دې خبري سره هوکړه ونه کړي، چي د موټر او موټرسايکل، يا خره او آس له پاره يو نوم استعمال سي؛ لکه څنګه چي د دغو وسيلو او موجوداتو تر منځ لوی توپيرونه سته، په ژبو کي هم د ښلابېلو ږغونو تر منځ همدونه توپيرونه ليدل کيږي. په پای کي د وړاندي سوو څرګندونو او مثالونو پر بنسټ دا سمه نه ده، چي و وايو : په کوڅه کې، په کور کې، په پوهنتون کې، په خونه کې او داسي نور؛ ځکه په دې ګردو جوملو کي ظرفي ؟ ی ؟ کارسوې ده؛ او بايد د مجهولي ؟ ی ؟ په ليکلو سره يې له ؟ که يې ؟ سره ګډوډ نه کړو.

۲- د فعلي او نرمي ؟ ی ؟ تر منځ التباس

ځيني کسان فعلي ؟ ی ؟ يوازي په امريه جوملو کي کاروي؛ لکه وښيئ، وخورئ، وګورئ او داسي نور، په داسي حال کي چي د تللئ، کتلئ، وتلئ، ليدلئ په څېر فعلونو کي هم د فعليه ؟ ی ؟ ږغ نغښتی دئ. که سړی، زمري، ګردي، چينجي، لسی (د لسو افغانو نوټ يا لوټ)، شلی (د شلو افغانو لوټ) او داسي نور نومونه په سخته ؟ ی ؟ ليکو، نو څنګه کېدای سي د تللئ، کتلئ، وتلئ، ليدلئ په شان فعليه کليمې هم په دغه راز ؟ ی ؟ وکاږو؛ ځکه د دې دوو ډلو کليماتو تر منځ د ږغ او ګرامر له پلوه بېلوالی سته. همدغه راز، په جومله کي د ضمير او فعل له پاره، د يو ډول ؟ ی ؟ کاروَنه، د دې د دوو بېلو ټکو په پېژندنه او سم وينګ کي لويه ګډوډي پېښوي؛ مثلاً دی ښه سړی دئ. دی په کور کي دئ. په دې جوملو کي لومړی ؟ دی ؟ د مفرد غايب شخص له پاره اشاري ضمير دئ؛ او دوهم ؟ دئ ؟، چي د جوملې په پای کي راغلئ، د جوملې فعل دئ. د دې دوو ؟ ی ؟ ګانو تر منځ په ګرامري څرنګوالي کي هم توپير سته. په انګرېزي ژبه کي هم د پښتو په شان، د دې دوو ټکو تر منځ همدا توپيرونه جوَت دي؛ د مثال په توګه که تېري پښتو جوملې په انګرېزي و وايو .He is a good man. He is at home :

په دې دوو جوملو کي د ؟ He ؟ او ؟ is ؟ تر منځ مځکه او اسمان فرق سته ؟ He ؟ . په داسي حال کي، چي د جوملې د مبتدأ يا فاعل کار کوي، د دريم شخص له پاره اشاري ضمير دئ؛ خو ؟ is ؟ د جوملې فعل دئ. د دې فعل اصلي حالت ؟ be ? دئ، چي ؟ am, are, is ؟ يې د حاضري زمانې، ؟ was, were ؟ يې د ماضي زمانې، ؟ been ؟ يې د نيژدې ماضي زمانې او ؟ being ؟ يې د جاري زمانې له پاره کارېږي .

شک نسته، چي د پښتو د بېلابېلو سيمو خلک د ؟ ی ؟ ګانو په کاروَنه کي د خپل سيمه ييز تلفظ دود او دستور پالي. موږ د ځينو نورو په څېر د ؟ ی ؟ ګانو په وينګ يا تلفظ کي د کتني وړ توپيرونه لرو. دا اختلافونه او بدلونونه طبيعي خبره ده؛ خو د پښتو د يوه منلي معيار له پاره بايد د ټولو پښتنو بېلابېل تلفظونه په پام کي و نيول سي. دا خبري په پښتو کي د اکثريت او اقليت يا هري لهجې ته د فيصدۍ او د ونډي (څه ستا او څه زما) پر بنسټ نه سي حل کېدای. ژبني توپيرونه د اکثريت او اقليت (زه نه پوهېږم په پښتو کي څوک اکثريت او څوک اقليت دي ؟ چا دا شمېرني وکړې ؟ او تر کومه ځايه د باور وړ دي ؟) يا فيصدۍ او ونډي پر بنسټ حلول، هيڅ علمي او منطقي تاداو نه لري. اکثريت او اقليت، يا هر چا ته د هغو د وګړو په اندازه ونډه ورکول، ټول د سياست د ډګر خبري او مقولې دي. بايد په دې خبره سر خلاص کوو، چي د خپلسرو او ناسمو معيارونو په تپلو سره، خلګ له پښتو کرکه پيدا کوي؛ خپله ژبه ورته پردۍ کېږي؛ او په دې ډول زموږ د سپېڅلي او رېړېدلي ژبي ژوند او پرمختګ له لوی کړکېچ سره مخامخ کېږي. له دې امله بايد د پښتو ژبي تکامل او بشپړتيا هيڅکله د څو محدودو کسانو د هوسونو او غوښتونو قرباني نه سي. هر څوک له خپل وس او ځواک سره سم کولای سي، د ژبي په شتمنۍ او پرمختګ کي برخه واخلي؛ خو هيڅوک د دې حق نه لري، چي د پښتنو د ستر قوم د اسانه او خوږې ژبي واګي په خپل لاس کي ونيسي؛ او له خپلو شخصي غوښتنو سره سم يې معيارونه وټاکي. خلګ داسي خپلسري او تپل سوي معيارونه هيڅکله نه مني؛ او په پای کي بې ناخوالو او ګډوډيو هيڅ ګټه نه لري

۳-د ؟په ؟او ؟پر ؟ګډوډي

د اوسني تيل سوي معياري ليکدود په لړ کي يوه بله ستونزه د ؟په ؟ او ؟پر ؟تر منځ ګډوډي ده. د ؟په ؟او؟ پر ؟ادات په حقيقت کي هغه توري دي، چي د جوملې له نورو برخو سره د نوم (اسم) يا ضمير اړيکي ټينګوي. په انګرېزي کي هم د (on, in, over, to, for, from, under, underneath) او نورو په شان ادات هر يو پر خپل ځای کارېږي؛ او د هغو تر منځ ګډوډي په جومله کي د مانا له پلوه بې خوندي را منځ ته کوي. په انګرېزي ژبه کي د هيواد ، ښار ، کلي ، کوټې ، خوني ، ځنګله او داسي نورو له پاره د ؟ in ؟ ادات کاروي؛ لکه څنګه چي وايي:

in the room, in our village, in the town, in the forest, in our country, etc.
John E. Warriner, English Grammar and Composition 18.))

په پښتو کي هم د ؟په ؟او ؟پر ؟تر منځ ډېر توپير سته. د يو بل پر ځای د ؟په ؟او ؟پر ؟په کارولو سره د جوملې مانا ډېره اوړي؛ د مثال په توګه که ووايو : احمد يې په چاړه و واهه ياني احمد يې په چړې سره يا د چړې په وسيله وواهه. په دې ځای کي چاړه د وهلو يا ټپي کولو آله يا وسيله (instrument) ده. اوس نو که په جومله کي د ؟په ؟پر ځای د ؟پر ؟ادات کار کړو ، جومله داسي بڼه پيدا کوي: احمد يې پر چاړه وواهه. د دې خبري مانا دا ده، چي احمد يې د چړې له امله وواهه. په بله ژبه چاړه يې د شخړې او بلاخره وهلو علت وه. که څوک وايي په څه يې وهې !مانا يې دا ده، چي په څه (کومه وسيله يا آله) يې وهې: په لښته، په ډانګ، په چلاخه يا څه شي ؟که څوک ووايي پر څه مي وهې !ياني ولي مي وهې ! د وهلو سبب او وجه (cause, reason) مي څه دئ؟ په همدې ډول ؟احمد پر انګرېزي ليکني کوي ؟او ؟احمد په انګرېزي ليکني کوي ؟د مانا په لحاظ دوې جلا جوملې دي. که څوک ووايي پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ پر انګرېزي ليکني کوي، مانا يې له ورايه دا ده، چي ښاغلی کاکړ د انګرېزي ژبې په اړه ليکني کوي؛ خو که د دې پر ځای و ويل سي: پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ په انګرېزي ليکني کوي. د دې جوملې مانا دا ده، چي ښاغلی کاکړ خپلي تاريخي څېړني په انګرېزي ژبه کاږي. دلته د ؟په ؟ادات د انګرېزي ژبې له پاره، استعمال سوی دئ، چي د ليکنو او څېړنو وسيله ده. په سترخان (سترخوان، خوان (ياني هر هغه څه چي په سترخان کي پېچلي وي. پر سترخان ياني هر هغه څه چي پر سترخان پراته وي. په لومړۍ جومله کي بايد سترخان پېچلئ وي؛ او په دوهمه جومله کي بايد سترخان خامخا هوار وي. په انګرېزي کي هم دغه راز مثالونه خورا ډېر دي؛ مثلاً وايي ؟.on the table ؟ : ياني پر مېز سربېره ؟ in the table. ؟ ياني په مېز کي، چي هدف يې د مېز جعبه يا الماری ده .

په مکاني او زماني ظرفونو کي د ؟په ؟او ؟پر ؟ بېلول ډېري باريکۍ لري. په ځيني مکاني ظرفونو کي ؟په ؟او ؟پر ؟دواړه استعمالېږي؛ خو د جوملو په ماناوو کي بدلون راځي؛ د مثال په توګه: احمد په کور کي دئ. کاملاً سمه جومله ده. که و وايو احمد پر کور دئ. دا جومله هم سمه ده؛ خو مانا يې دا ده، چي احمد له کوره چيري نه دئ تللئ. يا احمد له کاره بېکاره سوی دئ؛ او اوس پر کور ناست دئ. که و وايو په دښت کي اور بل دئ. يا پر دښت اور بل دئ. دا دواړي سمي جوملې دي که و وايو په مځکه کي يې کوکنار کرلي دي. دا سمه جومله ده . همدغه راز، دا جومله هم هيڅ بدي او غلطي نه لري، چي و وايو : پلاني پر مځکه اوبه وپاشلې. په دې جوملو کي يوازي د حدودو او موقعيت توپير سته. که چيري يو شی په بل شي کي اېښوول سوی وي، نو په دې وخت کي بايد د ظرف له پاره هرومرو ؟په ؟استعمال سي نه ؟پر ؟ ؛ لکه په جېب کي، په جعبه کي، په کور کي، په باغ کي، په موټر کي او داسي نور. په داسي حالاتو کي تل له ؟په ؟سره ظرفي ؟کي ؟يا ؟کښې ؟کارېږي. په بله وينا ، هر چيري، چي ظرفي ؟ی ؟راغلي وي، هلته د ؟پر ؟ادات نه سي راتلای. که يو شی په بل شي کي نه وي دننه؛ بلکي په سربېرن ډول د هغه پر څنډو يا يوې برخي پروت وي، نو د داسي شي د موقعيت يا ځای ځايګي له پاره بايد ؟پر ؟استعمال سي نه ؟په ؟؛ لکه د مېز پر ژۍ، د کتاب پر څنډه، د سيند پر غاړه، د کندهار - کابل پر لويه لاره او داسي نور. په انګرېزي کي هم کټمټ همدا قاعده باب ده؛ مثلاً په هرځای يا شي کي د بل شي د ظرفيت او موقعيت له پاره وايي ؟in the pocket ؟ : ، ؟ in the car ؟، in the ؟ garden ؟، in the house ؟، ؟ in the drawer ؟؛ خو پر يوه شي باندي د بل شي د سربېرن اېښوولو له پاره د ؟ on ؟ او ؟

? He lives over the mountain. ?لـــکه؛ کـــــاروي؟ټکي over ? ،
?flags waved ،? on Kabul - Kandahar highway. ? ،? on the bank of the river.? ،? over the phone. They chat ?
A Practical English Grammer 98-99.) , A. J. Thomson, & A. V. او داسي نور above/over our heads. ?
Martinet (
د زماني ظرفونو له پاره هم دغه قاعده په پام کي نيوله کيږي . که کومه پښنه په يوه ټاکلي زماني موده (پېړۍ، کال، موسم، مياشت، هفته، ورځ) کي وسي، د هغو له پاره ? په ? کاروو نه ? پر ?؛ د مثال په ډول وايو : ? په يويشتمه پېړۍ کي ?، ? په ۱۳۸۰ کال کي ?، ? په ژمي کي ?، ? په برات کي ?، په ? تېره اوونۍ يا تېره هفته کي ?، ? په دوشنبه ?، ? په جمعه ? او داسي نور ؛ خو د ساعت له پاره د ? په ? پر ځای د ? پر ? ټکی غوره بلل سوی دئ؛ لکه چي وايو : ? د سهار پر اتو بجو? ، ?د شپې پر يولسو بجو ? او داسي نور؛ خوکله چي په ظرفي ډول د ساعتونو يادونه کيږي، بيا هم د ? په ? او ? کي ? د يو ځای والي قاعده تطبقيږي؛ لکه ? په درو ساعتو کي? ، ?په لسو ساعتو کي ?. دلته داسي نسو ويلای: ? پر درو ساعتو کي ?، ? پر لسو ساعتو کي ? او داسي نور.
د پښتو په مدونه شاعرۍ کي هم کله کله د ? په ? او ? پر ? تر منځ ګډوډۍ ليدلي کيږي. داسي التباسونه او ګډوډۍ ښايي تر ډېره حده، د خطي نسخو د کاتبانو او ناسخانو د لاس وهنو يا تېروتنو له امله وي؛ خو دا ګومان هم بايد له پامه ليري نه سي، چي کېدای سي د ? په ? او ? پر ? تر منځ ګډوډي، د پښتو په بېلابېلو لهجو کي د دغو اداتو په اړه د توپيرونو او رنګارنګۍ پر بنسټ، د پښتو ژبي ديواني ادب ته لاره موندلې وي .
د پښتو ادب د زياترو پخوانييو متنونو په چاپي نسخو کي پر ځينو مانوي (معنوي) ټکو سربېره د ليکدود مسأله هم د متن سموونکو، د شخصي ذوق او انګېرني ، فکري تمايلاتو او لهجه يي ځانګړتياوو په خاطر، بشپړ اتبار او اصالت نه لري، نو ځکه دلته د پښتو ادب د عارف شاعر - علي محمد مخلص (تر ۱۰۲۹ ق پوري په يقيني توګه ژوندی) د پښتو ديوان له يوازنۍ او يکړي خطي نسخې څخه څو بيتونه وړاندي کوو ، چي د ? په ? او ? پر ? ټکي يې په ځينو بولګو کي سم او په ځينو کي ناسم دي:
د علي محمد مخلص د غزلي په يوه بيت کي راغلي دي :
چه د علِم چراغ نلري پر زړه کښي
د جاهل کس به په کومي وينا ويارِ وي (د علي محمد د ديوان خطي نسخه(.
د دې بيت په لومړۍ ميسره کي د ظرفي حالت (زړه ظرف او علِم يې مظروف دئ) له پاره د ? پر زړه کښي ? ترکيب ليکل سوی دئ، چي سمه بڼه يې ? په زړه کښي دئ ?. په دوهمه ميسره کيَ، د وينا له پاره، چي دلته د آلې يا وسيلې (په انګريزي کي instrument) دنده اجرا کوي، په سمه توګه د ? په ? ادات کار سوی دئ نه ? پر ?. شاعر ? په کومي وينا ? وايي نه ? پر کومي وينا ? چي دا کار د پښتو د لوېديزي (لوېديځي) لهجې له اوسني ګړدود سره بشپړ سمون لري.
نوس، شيطان غله يې و وزي له درونه
چه پر زړه کښي يې د ذکر چراغ بل شي
***
په يوه بل بيت کي وايي:
په هغه بهار څوک څه لره هوس که
چه په مخه يې غارمه د سخت اهاړ وي (د علي محمد د ديوان خطي نسخه(.
لکه څنګه چي ګورو د مخلص د ديوان د خطي نسخې په دې بيت کي هم د ? بهار ? او ? مخه ? له پاره د ? په ? ټکی راغلئ دئ؛ چي د پښتو له اوسنۍ لوېديزي لهجې سره يوه بڼه لري. شاعر نه وايي، چي: پر هغه بهار څوک څه لره هوس که - چه پر مخه يې غارمه د سخت اهاړ وي
بلکي وايي:
په هغه بهار څوک څه لره هوس که
چه په مخه يې غارمه د سخت اهاړ وي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.

د علي محمد مخلص په عرفاني کلام کي، د ? په ?او ? پر ? د اداتو ځيني نوري بولګې :
د زړه غوږ که دي شنوا شي و به واروې!
په هر ني کښي د يوه نايي آواز شي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.
په دوهم نيم بيت کي ? نی ? ظرف او ? نايي ? مظروف دئ؛ له دې امله يې بيا هم د هغه له پاره د ? په ? ادات کار کړی دئ نه ? پر . ?
هر زنده يې د نَفَس په مهار ونيو
ښه مولا مانند سروان زنده بصير دئ (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.
د مخکني بيت په لومړۍ ميسره کي، مهار د نَفَس د نيولو آله ده؛ نو ځکه يې د ? په ? ادات ورته استعمال کړی دئ نه ? پر.?
چه پر نوس فتحه يې بيامنده يقين کړه!
هغه کس به په دوه ګو‌ْنه کښي منصور وي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.
د پورتني بيت په لومړۍ ميسره کي د يوه شي په وړاندي د بل شي د موقعيت له پاره ،په سم ډول ? پر ? او په دوهمه ميسره کي د ?
په دوه ګو‌ْنه کښي ? ظرفي حالت له پاره بيا هم د اوسنۍ سمي قاعدې له مخي د ? په ? ادات کارسوی دئ نه ? پر. ?
خو په يوه بله ميسره کي د مخکنۍ قاعدې پر خلاف، له ظرفي ? کښي ? سره د ? پر ? ادات کاروي؛ په داسي حال کي، چي سمه
بڼه يې ? په ? دئ نه ? پر. ?
د مخلص کلام دئ، چي وايي:
هر چه پټ شي پر زمين کښي
سمه بڼه يې داسي ده:
هر چه پټ شي په زمين کښي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.
ځکه ? پر ? د سربېرن شي له پاره راځي؛ او يو شي هغه مهال پټېږي، چي د بل شي له خوا پوښل سي. په مځکه کي يو شي هغه
وخت پټېږي، چي په کي ښخ يا وپوښل سي، نه دا چي د مځکي پر مخ پروت وي .
ځيني ځايونه، له ظرفي ? کښي ? سره د ? پر ? ټکی کاروي؛ مثلاً وايي:
. . .پر زړه کښي
په داسي حال کي، چي له ظرفي کښي سره د ? پر ? توري کارول، د وتلي او منلي عارف شاعر، علي محمد مخلص، له مخکنيو
شعري نظايرو سره ښکاره تضاد لري .
د علي محمد مخلص په دغو بيتونو کي هم د ? په ? او ? پر ? تر منځ ګډوډي ليدله کيږي:
ځوک پر زر و سيم مين ځوک په اسپانو
ځني نشي په خوراک د ګوشت، اثمار سبر (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.
لکه څنګه چي ګورو ، په لومړۍ ميسره کي له قاعدې سره سم د ? زر و سيم ? له پاره ? پر ? او د همدې ميسرې په پای کي د قاعدې
پر خلاف، د اسپـــانو له پـــاره ? په ? کارسوی دئ، حال دا چي د ګرامر له اړخه زر و سيم او اسپان دواړه مفعولي حالت لري. د
پورتنۍ ميسرې په دوهم نيم بيت کي خوراک ته له قاعدې سره سم د ? په ? ادات کارسوی دئ نه ? پر ?. شاعر نه وايي ، چي: ځني
نشي پر خوراک د ګوشت، اثمار سبر .
په جهان به پېښ ظلمت شي
چه نور پټ د ولايت شي
په جهان به برغو يو که
پر عالم به قيامت شي (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه(.
د پورتنۍ څلوريځي په لومړۍ ميسره کي د جهان له پاره د قاعدې پر خلاف ? په ? ؛ خو په وروستۍ ميسره کي د عالم له پاره له
قاعدې سره سم ? پر ? استعمال سوی دئ، چي دا کار هم د ? په ? او ? پر ? تر منځ د ګډوډۍ يوه بله بولګه ده. دا کار ښايي د
مخلص د ديوان د کاتب يا ناسخ تېروتنه وي؛ او يا هم پر علي محمد مخلص باندي د خپلي مورنۍ او پلرنۍ لهجې ګډه اغېزه

وګڼله سي (د مخلص مور په تیراه کې د روښاني طریقت د مشهور خلیفه - درویش دادو دولتزي خدایداد خېل - لور وه؛ او پلار يې - ابوبکر کندهاری - د شال يا اوسنۍ کوټې او سېدونکی کاسی پښتون ؤ، چې هغه مهال د لوی کندهار یوه برخه وه) ځکه په پورتنیيو بیتونو کې د ?په ?او ?پر ?تر منځ ګډوډي د پښتنو په مختلفو لهجو کې د ژبنيیو جوړښتونو د بېلابېلو وریانتونو یوه انکار نه منونکې نمونه ده. په ژبه کې د کلیمو د جلا جلا وریانتونو دود له ډېرو پخوا زمانو څخه تر اوسه روان دئ. اوس هم ځيني ليکوال مالوم، خوشال، مانا او داسې نور په اصلي عربي بڼه (معلوم، خوشحال، معنی) ليکي. د کلیماتو په ږغونو او مخرجونو کې هم داډول توپیرونه خورا ډېر دي؛ مثلاً د پښتنو په بېلابېلو لهجو کې د يوه ټکي له پاره د زموږ، زمیږ، زمیګ ، زموګ او زمونګ... وریانتونه د يادولو وړ دي .
خو د مخلص د پښتو دیوان د یوازنۍ خطي نسخې تر دقيقي او هر اړخيزي څېړني وروسته دا نتيجه اخيستل کيږي، چې د خطي نسخې په ليکدود کې، څو محدودو تېروتنو په غالب ګومان د نسخې د کاتب له خوا لاره موندلې ده؛ ځکه د هغه د ديوان په ډېرو غزلو کې د ?په ?او ?پر ? تر منځ بېلوالی، د دې حقیقت ښکارندوی دئ، چې مخلص د دې د دوو اداتو تر منځ توپير په سم ډول پېژانده.

0 -?له ?که ?تر ? ؟

د پښتو په ځینو لهجو کې د ?له ?او ?تر ?د اداتو تر منځ ګډوډي او التباس ليدل کيږي؛ مثلاً ويل کيږي پلانی له ځانه تېر دئ.
په پښتو کې د دوو نومونو يا دوو صفتونو د پر تله کولو له پاره اصلاً د ?تر ?ټکی کاريږي؛ خو په ځينو لهجو کې د ?تر ?پر ځای د ?له ?ټکی کاروي؛ د مثال په توګه وايي: احمد له محموده کوښښي دئ. د دې جوملې سمه او غوره بڼه دا ده: احمد تر محمود کوښښي دئ . دغه راز په دې دوو جوملو کې: ?سور رنګ تر تور رنګ ښايسته دئ. ?او ?سور رنګ له توره رنګه ښايسته دئ. ? لومړۍ جوමله د فصاحت او بلاغت له پلوه، خونده وره او غوره ګڼله کيږي. په ځينو جوملو کې د ?له ?او ?تر ?ادات په ګډه د ځای، وخت، وګړو او شيانو تر منځ د جلاوالي د څرګندولو له پاره کاريږي: له کابله تر کندهاره، له کلي تر ښاره، له احمده تر محموده، له مېزه تر چوکۍ، له سهاره تر ماښامه او داسې نور.
په دې جوملو کې ?له ?د دوو ځايونو، دوو کسانو، دوو زماني واټنونو، د دوو شيانو تر منځ د بېلوالي پيل؛ او ?تر ?يې وروستۍ پوله ښيي.
که په پورتنيیو جوملو کې د ?له ?پر ځای د ?د ?ادات کار سي، بيا هم د جوملې مانا څرګنده ده؛ مثلاً د سهاره تر ماښامه، د کابله تر کندهاره. د پښتو ادب په بېلابېلو اثارو کې د دې ډول جوملو مثالونه او بولګې خورا ډېري دي.
د پښتو په ځينو لهجو کې د ?له ? پر ځای د ?ته ?ادات کاريږي؛ د مثال په توګه وايي: احمد ښار له تللئ دئ. احمد نن کور له نه راځي. کتاب مې د مېز خوا له ايښی دئ. په دې وروستۍ جوملې کې د ?خواله ? ټکی، چې په حقيقت کې د ?خوا ته ?بل وريانټ دئ، د ?خواله ?له ټکي سره التباس مومي، چې د راز، همرازی، پټو خبرو، راز ونياز، غم شريکۍ او داسې نورو په مانا دئ .
په داسې جوملو کې د ?له ?ادات له خپلې لومړنۍ مانا سره ګډوډي پيدا کوي. ښه به دا وي، چې داسې ووايو: احمد ښار ته تللئ دئ. احمد نن کور ته نه راځي. کتاب مې د مېز خوا ته يا د مېز څنګ ته ايښی دئ او داسې نور.
لکه څنګه چې مو مخکې هم يادونه وکړه ، د پښتو په بېلابېلو لهجو کې د مختلفو ټکو د التباس او ګډوډۍ مسأله دلته نه ختميږي. متأسفانه دا فهرست ډېر اوږد دئ؛ او د خورا اوږدې او مفصلې ليکني غوښتنه کوي. دلته په دې لنډ بيان کې د دې خبري يادونه ضروري ده، چې پښتنانه ژبپوهان، ليکوال او څېړونکي بايد پر دغه راز التباسونو سربېره د ?و ?د بېلابېلو ډولونو) معدوله، معروف او مجهول) او د ځينو ټکو په پای کې د زورکي د التباس ستونزي ته هم جدي پام واړوي. د کوزي پښتونخوا له ځينو ليکوالو پرته، نورو پښتنو ليکوالو د دې دوو مشابه ټکو تر منځ توپير نه دئ کړی:
زړه [/ əṛz / د ز په سکون] دل، قلب، زړونه جمع.

زړه /΄ [/ a z / a ṛ د ز په زورکي، خج پر دوهمه څپه] پخوانی، قديمي، قبلي، تېره سوې، کهنه، ګذشته، زړې جمع.
په ليکلو کي د دې دوو ټکو د ښلولو له پاره ديوې کوچنۍ نخښي کاروَنه په اسانۍ سره دا التباس له منځه وړي .
دغه راز د ؟و ؟ د درو ډولونو تر منځ په ليکلو کي هيڅ توپير نسته. خوان(n ā x) ، کور(ork) ، سور(sur) ، ولايت t áγā)
(walټول په يوه راز ؟و ؟کښل کيږي، حال دا چي د فونولوژۍ له اړخه د ؟و ؟د دې ټولو ډولونو تر منځ لوی توپيرونه سته. په
خوان(n ā x) کي ؟و ؟ نه ويل کيږي (په خواست، خواهش، خويش او ډېرو نورو ټکو کي هم ؟و؟ همدا ښه لري (؛ په کور (ork)
کي اوږد يا مجهول ؟و ؟او په سور (sur)کي لنډ يا معروف ؟و ؟ کار سوی دئ. د ؟و ؟د دې رږغونو تر منځ ډېر توپير سته ، بايد
په ليکنه کي يې ښلوالی وسي، چي د هر ډول ګډوډي او التباس مخه ونيول سي؛ او خلګ يې په ويلو کي له هيڅ ربړ او تکليف
سره مخامخ نه سي. لوی استاد - علامه حبيبي (۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په پښتو رږغپوهنه يا فقه الصوت کي د
هغه ؟و ؟يادونه هم کوي، چي په سر کي يې زورکی وي؛ لکه کټو(د ېګلی) ، ببو او داسي نور (حبيبي، پښتو رږغپوهنه يا فقه
الصوت ، شل مقالې ۷، ۱۴۲(.

ب) په پښتو کي ناوړه ترکيبونه

لکه څنګه چي مو مخکي يادونه وکړه، په پښتو کي د ؟سوچه کولو ؟ او ؟معياري کولو ؟ليونييو کوښښونو ، زموږ ژبي ته د خورا ډېرو ناوړو او بې خونده ترکيبونو د را ننوتو لاره هواره کړې ده. دا ناوړه او بد ذوقه عبارتونه يوازي په پښتو رنګ لړل سوي دي؛ خو په پښتو ادب او ولسي دودونو کي هيڅ ځای نه لري. له دې امله يې د پښتو ژبي د سپېڅلتيا او سوچه کولو پر ځای، په نورو ژبو پوري د دې لرغوني او سپېڅلي ژبي د تړلو خدمت کړی دئ. پښتو يې د ټکي په ټکي او بې خونده ترجمې په ژبه اړولې ده؛ او له خپلي اصلي پښتني روح څخه يې بې برخي کړې ده. پښتانه د داسي ککړو او جعل سوو ترکيبونو په ويلو او ليکلو سره هيڅکله احساس نه کوي، چي د خپلو پلرونو او مندو په ژبه خبري کوي. دلته د داسي نادوده ټکو، ترکيبونو او اصطلاحاتو ځيني بولګې وړاندي کوو، چي د پښتو ژبي ټول مينه وال يې په ځير سره وګوري؛ او په خپله قضاوت وکړي چي پښتو د ځينو کسانو په احساساتي او ليونييو ټوپونو سره نه سوچه کېدای سي؛ او نه هم د معيار مقام ته رسيږي

-صورت نيولئ دئ

دا ناوړه ترکيب د پارسي ژبي د ؟صورت ګرفته ؟ټکی په ټکی ترجمه ده، چي په پښتو ژبه او ادب کي هيڅ ځای نه لري؛ مثلاً په پارسي کي وايي ؟ : درين بخش پيش رفت قابل توجه صورت ګرفته است. ؟يا ؟در زندګی ما تغيير بزرګ صورت ګرفته است. ؟که څوک په پښتو کي وو ايي: ؟زموږ په ژوند کي ستر بدلون صورت نيولئ دئ. ؟ په حقيقت کي يې ډېره ناوړه، بې خونده او بې مانا جومله ويلې ده. پښتانه دا جومله داسي وايي: ؟زموږ په ژوند کي ستر بدلون راغلئ دئ. ؟يا ؟زموږ په ژوند کي لوی بدلون پېښ سوی دئ. ؟صورت او د هغه نيول په پښتو محاورو کي ډېر پردی او نابابه ترکيب دئ. که څوک د سوچه پښتو د بابولو په هيله په خپلو خبرو او ليکنو کي د ؟صورت نيو لئ دئ ؟ په شان ترکيبونه کاروي، په واقعيت کي يې پښتو د سوچه کولو پر ځای په پارسي ژبه او ګرامر پوري تړلې ده

-جوړوي، تشکيل ميدهد

د ؟ جوړوي ؟ټکی هم د پارسي ژبي د ؟ تشکيل ميدهد ؟هو بهو ترجمه ده؛ مثلاً په پارسي کي وايي : ؟ اين مبلغ بيست فيصد (يا درصد) مجموع کمک هارا تشکيل ميدهد . ؟يا ؟ افزايش اخير در قيمت های اجناس، چهل فيصد معاشات کارمندان دولت را تشکيل ميدهد . ؟ او داسي نور.

زموږ ځیني ژورنالستان او لیکوال دغه راز جوملې په دې ډول ترجمه کوي: ؟دغه پیسې د مرستو په سلو کې شل جوړوي. ؟یا ؟ د شیانو په بیو کې وروستی زیاتوالی، د د ولت د کارکوونکو د تنخاوو په سلو کې څلویښت جوړوي. ؟او داسې نور .
د ؟تشکیل میدهد ؟ترکیب له پارسي ژبې او ګرامر سره بې خونده نه ښکاري؛ خو د ؟جوړوي ؟په ښه د هغه ترجمه، په پښتو کې هیڅ مانا او ښکلا نه لري. پښتانه په خپلو ورځنیو محاورو کې د داسې مفهومونو د بیانولو له پاره وایي: ؟دغه راشه، د مځکې د ټولو پیداوارو په سلو کې شلمه برخه ده. ؟یا ؟ زموږ د بودجې په سلو کې اتیا بهرنۍ مرستې دي. ؟د ؟جوړوي ؟ترکیب په دغه راز جوملو کې هیڅ ځای او هیڅ مانا نه لري.

-دلته کې، هلته کې، په کوم کې چې ، څوک چې او داسې نور

د؟دلته کې ؟؟هلته کې ؟؟په کوم کې چې ؟او داسې نورو په څېر ترکیبونه له هندي او اُردو ژبو څخه پښتو ته راغلي دي. په هندي او اردو کې وایي : یهـاں پر) یهاپر)، وهاں پر (وهاپر)، ؟جهاں پر ؟، ؟جِس میں ؟، ؟جو ؟او داسې نور؛ خو پښتانه اصلاً په خپلو خبرو او مکالمو کې داسې ناوړه ترکیبونه نه لري . پښتانه د داسې اشاري ضمیرونو له پاره دلته، هلته، دوري، هوري، په هغه کې، په هغه کښې او داسې نور وایي. که څوک ووایي: ؟دلته کې جشن دئ. ؟په دې جوملة کې له ورایه د بلې ژبې ناوړه او بې خونده اغېزه ښکاري. د دې جوملې سم، اسانه او لنډ ډول دا دئ، چې وویل سي: ؟دلته جشن دئ. ؟د ؟کې ؟ټکی له هندي او اردو ژبو څخه د ځینو پښتنو په لهجه ګډ سوی دئ؛ او په داسې جوملو کې یې ویلو او لیکلو ته هیڅ اړتیا نسته. لوستونکي ګوري، چې د پښتو ډېر ساده او واضح عبارت څنګه د بلې ژبې د ناوړه اغېزې له امله ستونزمنه او کږکېچنه بڼه اخیستې ده. د دې پر ځای، چې ووایو : ؟دلته کې ډېر پښتانه اوسیږي. ؟، ؟هلته کې ډېر دوکانونه دي. ؟؟اردو ژبه ډېر لوی شاعران لري، په کوم کې چې علامه اقبال لاهوري هم شامل دئ. ؟یا ؟دا خواږه د هغو خلګو دي، کوم چې په بهر کې ناست دي. ؟ولې په خپله سوچه، ساده او خوږه پښتو دا جوملې داسې و نه وایو : ؟دلته ډېر پښتانه اوسیږي. ؟، ؟هلته ډېر دوکانونه دي؟. ، ؟ اردو ژبه ډېر شاعران لري، چې په هغو کې یو علامه اقبال لاهوری دئ. ؟او ؟دا خواږه د بهر ناستو خلګو دي. ؟یا ؟دا خواږه د هغو خلګو دي، چې بهر ناست دي. ؟د ؟ کوم ؟او ؟کې ؟ټکي په دغو جوملو کې زاید او بې خونده دي.

-پخلی کړی دئ

د ژبې ځیني اصطلاحات او محاورې په یوه کوچنۍ سیمه او لږو خلګو پورې اړه لري. د خپلې سیمې اصلي اوسېدونکي د دغه راز ترکیبونو په کارولو کې هیڅ ستونزه نه لري؛ خو کله چې د ژبې ټولو ویوونکو ته وړاندي سي، هر څوک یې په مانا نه پوهیږي؛نو ځکه یې کله کله په تېروتني سره له نورو مفاهیمو سره ګډوي. د پخلي ټکی په دغه ترکیب کې همداسې بڼه لري، چې په ډېري اسانۍ د پخولو یا پخلي له کلیمو سره التباس پیدا کوي؛ د مثال په توګه ویل کیږي: ؟د دولت ویاند د دې خبري پخلئ کړی دئ ؟ . ډېر کسان، له هغو څخه د پښتو د لوېدیزې (لوېدیځې) لهجې ویوونکي په دې خبره نه پوهیږي، چې د دولت ویاند څنګه د خبرو پخلی کړی دئ. که د دې ترکیب پر ځای و ویل سي ؟ : د دولت ویاند دا خبري منلي دي. ؟له یوې خوا هر څوک په اسانۍ سره د جوملې په مانا او مقصد پوهیږي؛ او له بلې خوا د مانا له پلوه له نورو ټکو سره د ګډېدو او التباس ستونزه هم نه پېښېوي. که څوک د افغانستان په ختیز (ختیځ)؛ په تېره بیا لغمان کې و وایي: ؟ حیوانان مي کورته را وستل. ؟دا جوملة د دوی په منځ کې چندان ستونزه نه پېښوي؛ خو که دا جوملة له غور څخه تر غزني، له تخار څخه تر کراچي پوري د پښتو د لوېدیزي لهجې هر ویوونکي ته و ویل سي، نو هغوی هرو مرو دا فکر کوي، چې سړي به څاروي یا بوده ګان کور ته راوستي وي؛ ځکه د پښتو د لوېدیزي لهجې ویوونکي د ؟ حیوان ؟ټکی د څاروي په مانا استعمالوي. په دې لهجه کې هیڅکله کوچني یا واړه ته ؟ حیوان ؟نه ویل کیږي. . .
په دې ډول ګورو، چې د ؟حیوان ؟دکلیمې مفهوم د سیمي په بدلېدو سره، مځکه او اسمان توپیر مومي. داسې کلیمې، ترکیبونه او اصطلاحات هم خورا ډېر دي، چې د پښتو د لوېدیزي لهجې ټول ویوونکي په خورا اسانۍ په پوهیږي؛ خو د نورو لهجو ویوونکي یې په مانا ښه نه پوهیږي. د همدې استدلال پر بنسټ باید د پښتو ژبې د ټولو لهجو لغوي او ادبي پانګي په بېلابېلو قاموسونو او کتابونو کې د لوستونکو استفادې ته وړاندي سي. په دې کار سره له یوې خوا د پښتو ژبې او فرهنګ ډېري ارزښتناکي پانګي خوندي کیږي؛ او له بلې

خوا د پښتو د ټولو لهجو ويوونکي د خپلي پراخي او شتمني ژبي له راز راز لغوي، ادبي او علمي زېرمو سره بشپړه اشنايي مومي. د دغه راز فرهنګونو او کتابونو تر خپرېدو او تعميم مخکي بايد د چاپ او خپرواي په ټولو وسيلو کي د داسي ټکو او ترکيبونو له کاروَني ډډه وسي، چي د بېلابېلو لهجو ويوونکو ته د مانا د پوهېدو په برخه کي ستونزي او سرخوږی پيدا کوي. د ژبپوه، اديب، شاعر، ژورناليست، ليکوال او نورو پوهو خلګو خو دا مسلکي وجيبه او رسالت دئ، چي په خبرو او ليکنو کي د فصاحت او بلاغت اړخونو ته په ژوره توګه پام واړوي.

- ترينګلي حالات

په دې ورځو کي له راديو، تلويزيون او نورو ډله ييزو وسيلو څخه دا خبره خورا ډېره اورېدله کيږي، چي وايي: ؟ په پلانی سيمه کي حالات ترينګلي دي ؟ . مالوميږي، چي زموږ ځيني ښاغلي ژورنالستان او ليکوال د ؟ ترينګلي ؟ پښتو لغت د خړپړ، خراب، ناارامه، کړکېچن، ګډوډ او داسي نورو په مفهوم کاروي. اوس نو راسئ وګورو، چي ريشتيا هم د پښتو ژبي لغتو پوهانو هم دا کليمه د خړپړ، خراب، ناارامه، کړکېچن، ګډوډ او داسي نورو په مانا راوړې ده که يا ؟د ؟ ترينګلي ؟ ټکی د ښاغلي لعل محمد کاکړ او لوی استاد - علامه عبدالحی حبيبي(۱۲۸۹ش/ ۱۹۱۰م ؟ ۱۳۶۳ ش/ ۱۹۸۴م) په ؟ سپېڅلې پښتو ؟ (۷۸) کي د تريو تندي، تريو مخي په مانا وو راغلئ دئ. په پښتو - پښتو تشريحي قاموس (۱: ۲۷۶) کي، د ؟ سپېڅلي پښتو ؟ پر يادو سوو ماناوو سربېره د بدمزاجه، بدخويه، مرچکي، خوشکتي، بخيل، خړوس، سخت، چړوس ماناوي هم ور زياتي سوي دي . داسي برېښي، چي په پښتو - پښتو تشريحي قاموس کي د پښتو له لرغونو اثارو څخه رانيولې بيا تر بېلابېلو لهجو او محاورو پوري، د ؟ ترينګلي ؟ ګرده ماناوي را ټولي سوي دي؛ خو په دې لغوي او مجازي ماناوو کي د خرابی، ويجاړتيا، ګډوډی، بې ثباتی، بد امنی، ناارامی، اړودوړ، الهګولي او داسي نورو هيڅ نښه نښانه نه تر سترګو کيږي .

تر کومه ځايه، چي زه پوهېږم د ؟ ترينګلي ؟ ټکی د پښتو ژبي د لوېديزي لهجې په محاورو کي له ډېرو زمانو څخه جال دئ؛ او خلګ يې له ټولو ماناوو سره پوره اشنا دي؛ مګر د دې لهجې په محاورو کي هم دا کليمه د تريوتندي (عبوس)، بړوس (د خوشاله او خنده رويه ضد)، بخيل، سخت، اسي، شوم، وږي، بخيل، خسيس، چړوس، بې مروته او داسي نورو په مانا کاريږي.

سړی نه پوهيږي، چي د خړپړ، خراب، ناارامه، کړکېچن، ګډوډ او داسي نورو په مفهوم د ؟ ترينګلي ؟ دا نوې مانا له کومه را پيدا سوه ؟ ! مالوميږي، چي د ؟ ترينګلي ؟ له پاره دا نوی مفهوم بې څېړني او پلټني، له ځانه وضعه سوی دئ . کلاتيان، کندهاريان، روزګانيان، هلمنديان، فراهيان، هراتي او غوري پښتنانه، د افغانستان په شمالي سيمو کي ځيني مېشت پښتانه، د جنوبي پښتونخوا ټول پښتانه او سېدونکي په خپلو محاورو کي وايي: ؟ پلانی ډېر ترينګلی سړی دئ . ؟ يا د چا په اړه وايي: ؟ دا ترينګلی مخ دې (دي يې) پرته سي. ؟ که تر دې هم په څرګندو او روښانو ټکو کي ووايو: د ؟ ترينګلي ؟ صفت يوازي د انسانانو له پاره کاريږي ، نه د پېښو، حالاتو او شيانو له پاره .

په پښتو کي د اوضاع د خرابی مفهوم، په خورا ډېرو ډولونو افاده کېدای سي. پر داسي ژورناليستانو او ليکوالو چا ايښي دي، چي يا د عامو او مروَجو، ټکو پر ځای بې خونده نوي ترکيبونه جوړ کړي؛ يا د همدې ؟ ترينګلي ؟ په څېر د پښتو ځيني لرغوني کليمې، عبارتونه او اصطلاحات په ناسمو ځايونو کي استعمال کړي. شک نسته، چي بېلابېلي کليمې د وخت په تېرېدو سره نوي ماناوي مومي؛ خو دا نوي ماناوي او مفهومونه هيڅکله په ناځاپي او تصادفي توګه نه وي پيدا سوي. لکه څنګه چي هيڅوک په تلتلک کي د غازي او شهيد مقام ته نه سي رسېدای. د کليمو او اصطلاحاتو د هري نوي مانا او مفهوم تر شا هم لويي کيسې پرتې وي. بې هيڅ پېښي او دلايلو له ځانه لغتونو ته نوي ماناوي او مفهومونه تراشل هيڅ جواز نه لري. تاسي وګورئ د پارسي ژبي نامتو ژبپوه او څېړونکي، ډاکټر محمد معين، په خپل پارسي فرهنګ (فرهنګ فارسی معين)کي د ؟پيشنهاده ؟او ؟ پيشنهاد ؟ د کليمو د بېلابېلو ماناوو له پاره د دې ژبي دغه ټول معتبر او مشهور اثار د سند په توګه وړاندي کړي دي:

ديوان خاقانی سجستانی، کليات سعدی، فارسنامۀ ابن البلخی، تحفة العراقين، معارف، طرب المجالس، مجموعۀ اشعة اللمعات ، فيـــه مافيــه او داسي نور (معين ۱: ۹۳۵- ۹۳۶.)

•

-تر رياست لاندي، تر مشری لاندي

په انګرېزي ژبه کي داسي ترکيبونه خورا ډېر دي، چي د لانـدي (under) له ټـــکي سره پــــه ګــــډه کـــاريږي؛ لــکه ? under his : leadership ?، ? under current rules and regulations ?، ? under Immigration Act 1906 ?او داسي نور. په پارسي کي يې دا جوملې داسي ترجمه کړي دي ? : تحت رهبری او ?، طبق قواعدو مقررات کنونی ?، ? تحت قانون ۱۹۰۶ مهاجرت ?. دلته زموږ د پارسي

ژباړي له ښه والي او بدوالي سره هيڅ اړه او مانده نسته. غواړو په پښتو کي، د دغو ترکيبونو د سمي او معقولي بڼې په باره کي څو لنډي خبري وکوو .
ټول پښتانه ژبپوهان او څېړونکي ښه پوهېږي، چي پښتانه هيڅکله په خپلو خبرو کي د اسي نه وايي: ؟د پلاني تر رياست يا مشرۍ لاندي غونډه وسوه ؟؛ بلکي وايي، چي د پلاني په مشرۍ غونډه وسوه. په دغه راز جوملو کي، د ؟لاندي ؟ټکی په هيڅ ډول د پښتو ژبي او ادب له روحيې سره سمون نه لري. په پارسي کي وايي: ؟من تحت رياست فلانی کار می کنم. ؟په پښتو کي هيڅکله داسي نه وايي، چي ؟زه د پلاني تر رياست يا مشرۍ لاندي کار کوم. ؟په پښتو کي دا خبره په دې ډول وايي: ؟پلانی زما مشر دئ ؟ . يا ؟زه د پلانی په مشرۍ کار کوم. ؟په پښتو کي د داسي مقصدونو له پاره د ؟ لاندي ؟او ؟باندي ؟ټکي نه ويل کيږي. که څوک د پارسي په شان همدا خبري ټکي په ټکي پښتو ته واړوي، نو يې په حقيقت کي پښتو ژبه د انګرېزي او پارسي ژبو پر ګرامر او ژبنيو جوړښتونو برابره کړې ده؛ په داسي حال کي، چي موږ په خپله سپېڅلې او پراخه ژبه کي تر دې اسانه، ساده او په زړه پوري ترکيبونه لرو . زموږ خبري او ليکني بايد د پښتو د اصلي ويوونکي تومنه او جوهر ولري. په بله وينا ، زموږ د وينګ او کښنګ ژبه بايد د هغه پردو وګړو غوندي نه وي، چي پښتو يې په نيمګړي ډول زده کړې وي؛ د جوملې سر يې د پښتو ګرامر له اصولو سره سم؛ خو پای يې د بلي ژبي پر قواعدو ولاړ وي. د هري ژبي د اصلي ويوونکي په خبرو او محاورو کي بايد د هغې ژبي سپېڅلتيا ، خوند او خوږوالی له ورايه څرګند وي.

پلانی شی موجود دئ يا پلانی څيز شتون لري

دا دوه ترکيبونه هم د پردو ترکيبونو د ټکي په ټکي ژباړي يو بله ناوړه بولګه ده؛ د مثال په توګه په پارسي کي وايي: ؟اين مشکل از ګذشته ها موجود است. ؟پښتانه په خپلو اصيلو او سپېڅلو خبرو اترو کي د دې مفهوم د بيان له پاره وايي: ؟دا ستونزه يا ربړه له ډېره وخته سته. ؟ ، ؟دا مشکل پخوا هم ؤ ؟يا ؟دا ستونزه وړاندي هم وه ؟او داسي نور. زموږ ځيني ژورناليستان او ليکوال، په ناپوهۍ سره، زموږ اسانه او خوږه پښتو د پارسي ژبي پرګرامري قواعدو برابروي؛ او وايي: ؟دا ستونزه له پخوا څخه شتون لري. ؟يا ؟دا ستونزه له پخوا څخه موجوده وه. ؟په دغو ناسمو جوملو کي د ؟شتون ؟او ؟موجوديت ؟ټکو ته هيڅ اړتيا نسته؛ ځکه هم جومله اوږدوي؛ او هم يې د اصيلي پښتو له نرخه د باندي باسي.

-د دې مسألې پر سر يا د دې پر سر

په دې وروستيو کلونو کي بيا هم د پارسي ژبي د ځينو ترکيبونو ؛ لکه ؟بحث بر سر اينست ؟يا ؟مسأله بر سر اينست ؟او داسي نورو په پيروي، په پښتو کي هم ځيني ناوړه او بد ذوقه ترکيبونه جوړ سوي دي، چي د پښتنو په ورځنيو محاورو کي هيڅکله نه ويل کيږي. زه نه پوهيږم، چي د کومي سيمي پښتانه وايي: ؟بحث يا خبري د دې پر سر دي. ؟يا ؟مسأله د دې پر سر ده. ؟پښتانه خو په لنډه، ساده او اسانه بڼه وايي: ؟خبره دا ده... ؟ ، ؟مسأله دا ده... ؟يا پوښتنه دا ده ؟ . . . د ؟دې پر سر ؟ترکيب، چي د پارسي ژبي د ؟بر سر ؟هو به هو ترجمه ده، په پښتو کي ببخي بې خونده، بې مانا او پوچ ښکاري. زموږ خورا ډېر ژورناليستان او ليکوال د داسي ترکيبونو په کارولو سره په پټو سترګو ، د پښتو شمزۍ ماتوي. داسي ترکيبونه زموږ ژبه ډېره ورانوي. بې شکه په خبرو يا ليکنو کي له اړتيا سره سم د يونيم پارسي، عربي، هندي يا اروپايي ټکو کارول هيڅ عيب او بدي نه لري؛ خو که د نورو ژبو ناوړه ترکيبونه او اصطلاحات په ناوړه بڼه زموږ ژبي او ادب ته لاره و مومي؛ او بيا د هري راديو ، تلويزيون، ورځپاڼو او نورو ډله ييزو اطلاعاتي وسيلو له لاري د خلګو په غوږونو کي په زرونو واره پو سي، په پای کي زموږ د سپېڅلو ټکو ، ولسي ترکيبونو او منلو محاورو ژوند له سختو خنډونو او کړاوونو سره مخامخ کوي.

-پر لاره اچولئ يا پر لاره اچولي دي

په انګرېزي کي د نوي کار، نوي پروژې يا نوي مأموريت د پيل کولو پر مهال، زياتره د ؟ launch ؟ ټکی کاروي. د پارسي ژبي ژباړونکو هغه د ؟راه انداختن ؟په ټکو سره ترجمه کړی دئ؛ مثلاً وايي: ؟نيروهايی امريکايی حملات تازه براه انداخته اند . ؟پښتو ژباړونکي هغه داسي ترجمه کړ: ؟امريکايي پوځيانو نوي بريدونه په لاره اچولي دي. ؟د داسي ترکيبونو په اورېدو سره د سړي پښتورګي له خندا چوي. سړی اريانيږي، چي ؟پر لاره اچول ؟ياني څه؟ايا حملې يا بريدونه هم د قلم او کاغذ يا کوم بل شي په څېر پر لاره اچول کېدای سي ؟د داسي جوملې په اورېدو سره دا پوښتنه را پيدا کيږي، چي که يرغلونه او بريدونه پر لاره نه وای اچول سوي، نو به چيري اچـــول کېـده ؟په اسمان کي ؟په درياب کي ؟په کندو او ډبونو کي ؟يا نورو ځايونو کي ؟دد غو پوښتنو جواب بيا هم دا دئ، چي موږ د پردو ژبو داسي ناوړه

ترکیبونه او تعبیرونه په پټو سترګو خپلې ژبې ته ننباسو، چې په پښتو کې هیڅ مانا او مفهوم نه لري. پښتنانه دا جومله، چې په تکلیف او تصنع سره اورېده سوې ده، په داسې اسانه، لنډه او ساده ډول وايي: ؟ امریکايي پوځیانو نوي بریدونه پیل کړي دي. ؟ یا تر دې هم اسانه او لنډه: ؟ امریکايي عسکرو نوي بریدونه کړي دي. ؟ دا جومله بې له ؟ پیل ؟ څخه هم بېخي روښانه او واضح ده؛ ځکه هر څه هغه مهال عملي بڼه مومي، چې په یوه زماني پړاو کې پیل سي. ؟ بریدونه کړي دي ؟ په خپله د پیل مفهوم ادا کوي. د همدې دلایلو له مخې باید له هیڅ کار سره د ؟ په لاره اچول ؟ ترکیب ونه تړل سي. مظاهرې پر لاره اچول، اعتصابونه او مارشونه پر لاره اچول او داسې نور ټکي په ټکي ترجمه سوي ترکیبونه، په پښتو کې هیڅ مانا نه لري.

-ژوند له لاسه ورکول

نن سبا د ځینو ژورنالیستانو او لیکوالو په خبرو او رپوټونو کې، دا ترکیب خورا ډېر اوروو، چې وايي: ؟ پلاني خپل ژوند له لاسه ورکړ. ؟ یا ؟ په پلانۍ پېښه کې څو کسانو خپل ژوند له لاسه ورکړ. ؟ دا ناوړه او بد خونده ترکیب هم د پارسي ژبې له لاري پښتو ته لاره موندلې ده. حقیقت دا دئ، چې له خپلې ژبې او ادبه بې خبره خبریالانو او لیکوالو په لوی لاس دا خبره دونه اورېده کړې ده. زموږ خلګ په خپلو سپېڅلو او خوږو بیانونو کې هیڅکله نه وايي، چې پلاني ژوند له لاسه ورکړ؛ بلکې په لنډو ټکو کې وايي: ؟ پلانی مړ سو. ؟ یا ؟ پلانی و مړ. ؟ زه نه پوهېږم، چې ځیني کسان ولې یو اسانه او روښانه خبره، بې هیڅ دلیله په دې ډول پېچلې او کړکېچنه بڼه وايي. زموږ د خلګو په ورځنیو خبرو او محاورو کې د تکلف او تصنع داسې بې ځایه استعارې ځای نه لري.

-پلانی پر کرښه دئ یا پلانی مضمون پر لیکه سو

په دې ورستیيو کلونو کې، دوه نور داسې ترکیبونه په پښتو کې باب سوي دي، چې په هیڅ ګونه د دې ژبې له دود او دستور سره سمون نه لري. دا دوه ترکیبونه دواړه له انګرېزي ژبې څخه پارسي او پښتو ته راغلي دي. په انګرېزي کې د هغه چا له پاره، چې د تلیفون په مرسته یا د تلیفون له لاري خبري کوي د ؟ on line ؟ ترکیب استعمالوي؛ مثلاً وايي ؟ He/ She is on line. ؟ : که چیري ځیني مواد، په انټرنیټي ویبپاڼه (ویبسایټ) کې د لوستلو له پاره کښېښنول سي (upload) ، نو په انګرېزي کې وايي، چې ؟ so and so is on line. ؟ پارسي ژباړونکو همداسې انګرېزي جوملې د خپلې ژبې او ګرامري اصولو پر خلاف داسې ترجمه کړې دي: ؟ فلانی روی خط است؟ . د پښتو ځینو پېښه ګرو ژباړونکو هم د پارسي ترجمانانو په څېر د کمپیوټر د نړۍ دا انګرېزي ترکیب داسې ژباړلئ دئ: ؟ پلانی پر کرښه دئ. ؟ یا پلانی پر لیکه دئ ؟ . کله کله چا ته وايي: ؟ ستاسې کرښه سمه نه ده. ؟ او کله کله لیکي: ؟ پلانی کتاب یا مجله پر لیکه سوه؟ .
لکه څنګه چې پوهېږو هره ژبه ځانته جلا صرفي او نحوي قواعد، بېلابېل اصطلاحات او محاورې لري. یو مفهوم په یوه ژبه کې په یوه بڼه او په بله ژبه کې په بل ډول بیانیږي. له همدې امله که انګرېزیان په داسې حالاتو کې د آن لاین (on line) عبارت کاروي، هیڅ ستونزه نسته؛ ځکه دا خبره په دې ژبه کې په دغه راز ویله کیږي؛ مګر په پښتو کې د دې ترکیب ټکي په ټکي ترجمه، پښتو لوستونکو او اورېدونکو ته موضوع سمه نه روښانه کوي. په پښتو کې باید له چا سره د تلیفوني خبرو پر مهال ؟ د تلیفون پر کرښه یاست. ؟ یا ؟ د تلیفون پر لیکه یاست. ؟ جوملو پر ځای داسې و ویل سي: ؟ ږغ یا اواز مو اورېدل کیږي. ؟ ، ؟ ږغ دي راځي. ؟، ؟ اواز مو راځي ؟ او داسې نور. په پښتو کې حتا دا خبره هم سمه نه بربښي، چې وویل سي: ؟ تاسې زموږ سره وصل یاست یا زموږ سره تړلي یاست. ؟ ځکه که د تلیفون له لاري خبري کوونکی کس ښځه وي، نو د داسې جوملو ویل خو د افغاني دود او دستور له مخې ډېره ناوړه مانا لري. دا خبره هم نه منطقي ده او نه هم په زړه پوري، چې څوک و وايي: ؟ د تیلفون کرښه مو سمه یا روښانه نه ده. ؟ د دې جوملې پر ځای اسانه او کره جومله باید داسې وي: ؟ اواز مو سم نه اورېدل کیږي. ؟ یا ؟ ږغ مو سم نه را ځي. ؟ او داسې نور.
دغه رنګه پر ویبپاڼو د بېلابېلو موضوع ګانو د خپرولو له پاره دا جومله سمه نه بربښي، چې وايي: ؟ پلانی کتاب پر لیکه سو. ؟ د ؟ پر لیکه سو ؟ عبارت په هیڅ وجه پښتني روح او خته نه لري. عام پښتانه نه پوهیږي، چې ؟ لیکه ؟ څه ده ؟ هغوی خو لیکه یا کرښه د یوه سیده یا مستقیم خط په مانا پېژني. د دې پر ځای دا بڼه غوره ده، چې و وایو: ؟ پلانی اثر د انټرنیټ له لاري خپور سو. ؟، ؟ پلانی اثر پر ویبپاڼه خپور سو ؟ . یا ؟ پلانی کتاب د انټرنیټ له لاري لوستلو ته چمتو سو. ؟ که د ؟ آن لاین ؟ مفهوم په پښتو کې هم د انګرېزي ژبې د دود او بایدې له مخې ووایو، بیا نو په پښتو کې څه نه پاتیږي، نوم یې باید ډېر ژر له پښتو څخه په کوم بل نوم واوړل سي. په هر پښتو ترکیب او هره پښتو

جوملهکي باید د فصاحت او بلاغت اصول په پام کي ونیول سي. هر پردی ترکیب یا اصطلاح باید په داسي بڼه وړاندي سي، چي زموږ خلکو ته اسانه، روان او خوږ و برېښي.

-جګپوړي یا لوړ پوړي چارواکي

د انګرېزي ژبي په ورځنیو خبرونو کي د ? high - ranking ? عبارت خورا په پېڅر کارېږي. په پارسي کي یې هغه په ? بلند پایه یا بلند رتبه ? ژباړلئ دئ. د پښتو پښېنه ګرو ژباړونکو هم دا انګرېزي ترکیب په همدې بې خونده او ناوړه بڼه ترجمه کړی دئ؛ د مثال په توګه ویل کېږي: ?د پلانی هیواد جګپوړو چارواکـو ? . . . یــــا ?د پلاني وزارت لوړ پوړو چارواکو ? . . .
د ? پوړ ? کلیمه په پښتو - پښتو تشریحي قاموس کي، چي د پښتو ژبي تر ټولو عصري، علمي او بشپړ فرهنګ دئ د طبقې، مرتبې، منزل، صف او قطار په ماناوو راغلې ده (امرخېل، او نور. پښتو - پښتو تشریحي قاموس۱: **۵۳۳**. (
زموږ خلګ هم په خپلو محاورو کي پوړ د منزل، چت، طبقې، پوښښ (په انګرېزي کي row, layer storey, floor, tier, level , او داسي نورو) په مانا استعمالوي. په انګرېزي کي د ? high - ranking authority ? ترکیب د هغه/ هغو چارواکي/ چارواکو مانا ورکوي، چي لوی او پراخ واک ولري. زموږ ځینو ژورنالیستانو او لیکوالو دا عبارت هو به هو ژباړلئ دئ ؛ خو اصلي مانا یې پر خپل ځای پر اینبې ده. د جګپوړي یا لوړ پوړي په اروېدو سره د چا په ذهن کي د ودانۍ د پوښښونو یا طبقو مفــــــــهوم پیــــدا کېږي. د ? پوړ ? ټکی د انسان د جسمي یا فکري لوړوالي په مانا سم نه دئ. ښه به دا وي، چي د جګپوړو یا لوړ پوړو چارواکو پر ځای د لویو چارواکو ، غټو چارواکو ، سترو مامورینو ، لویو کارکوونکو ، لویو کاردارو او داسي نورو په شان ترکیبونه کار کړو ، چي زموږ د ژبي له ځانګړتیاوو او دودونو سره پوره برابري لري. د لوی منصبدار ، لوی مامور ، غټ کاردار او داسي نورو په څېر ترکیبونه زموږ په خلګو کي د ? جګپوړو یا لوړ پوړو چارواکو ? تر جعل سوي او بې مانا عبارت، ډېر مأنوس او اشنا دي. د ژبپوه، لیکوال او ژورنالیست علمي او مسلکي رسالت هم دغه دئ، چي خلګو ته ګران او پېچلي ټکي اسانه کړي؛نه دا چي په لوی لاس ستونزي او پېچومي را پورته کړي.

-دننه دننه یا دننه

زموږ د کښته پښتنو په لهجو کي له ډېرو وختو راهیسي؛ خو زموږ برو پښتنو په ځینو لهجو کي، پاکستان ته د اوږده او ترخه مهاجرت له کلونو څخه د ? دننه دننه ? په نامه یوه ناوړه او بې خونده ترکیب باب سوی دئ، چي اصلاً په هندي او اُردو ژبو کي استعمالېږي. دا ترکیب په هندي او اردو کي د ? اندر اندر ? په بڼه ویل کېږي، چي د زماني ظرفیت له اداتو څخه ګڼل کېږي؛ مثلاً په اردو کي وایي: ? فلان کام دس دن کے اندر اندر ختم هوجائیګا . ? یاني پلانی کار په لسو ورځو کي بشپړېږي. د ډېورینډ ترګرغېړني کرښي ها خوا زیاتره پښتانه او ځیني دا خوا پښتانه دا پردی ترکیب ټکي په ټکي ترجمه کوي؛ او داسي وایي: ? پلانی کار په لسو ورځو کي دننه دننه بشپړېږي ? . حال دا چي د ? اندر اندر ? یا ? دننه دننه ? عبارت ته په اُردو او په پښتو کي هیڅ اړتیا نسته. اردو او پښتو جوملې دواړي، بې دې اضافي ټکو هم په بشپړ ډول مانا افاده کوي؛ د مثال په توګه وویل سي: ? فلان کام دس دن میں ختم هوجائیګا . ? یا په پښتو کي: ? پلانی کار به په لسو ورځو کي بشپړ سي. ? له هره اړخه سمي او مکملي جوملې دي؛ ځکه ? دس دن میں ? یا ? په لسو ورځو کي ? عبارتونو ، د کار زماني حدود په سم او دقیق ډول روښانه کړي دي. په داسي جوملو کي د ? دننه دننه ? پر ځای د ? دننه ? ټکی هم اضافي او بې مانا دئ؛ د مثال په توګه په پښتو کي دا خبره سمه نه ده، چي ووایو : ? پلانی کار په لسو ورځو کي دننه بشپړېږي. ? اوس نو که د هندي او اُردو ژبو اصلي ویوونکي په دغه راز جوملو کي دا زاید ترکیب کاروي، خپله خوښه یې. ښایي هیڅوک یې بدۍ او بې خوندۍ ته پام هم و نه کړي؛ ځکه هره ژبه ځیني داسي ترکیبونه او عبارتونه لري، چي استعمال یې په هماغه ژبه کي بد نه ښکاري؛ خو په پښتو خبرو او محارو کي دا شان اضافي او بد ذوقه ترکیبونه هیڅ ښایست نه لري.

-پلانی... پاته سوی دئ

بل ناوړه ترکیب، چي له هندي او اُردو ژبو څخه پښتو ته لاره پیدا کړې ده، د ? پاته سوی دئ ? عبارت دئ، چي د هندي ژبې د ? رهنا ? له

مصدر څخه اخيستل سوی دئ؛ مثلاً په اردو کي وايي: ?فلان آدمی چهـ سال پارليمينټ/ اسيمبلي کا ممبر رهچکاهے. ?د کوزي پښتونخوا وګړي همدا جومله داسي پښتو کوي: ?پلانی شپږ کاله د پارليمينټ/ اسيمبلي ممبر پاته شوی دئ. ?د دې خوا ځيني پښتانه هم په ناپوهی سره دا جومله داسي وايي: ?پلانی شپږ کاله د پارلمان غړی پاته سوی دئ. ?د ?پاته سوي ? ترکيب په پښتو کي سم او خونده ور نه برېښي. هغه پښتانه، چي ژبه يې د پردو له ناوړي اغېزې په امان وي، دا جومله داسي وايي: ?پلانی شپږ کاله د پارلمان يا شورا غړی ؤ. ?، ?پلانی لس کاله په پوهنتون کي استاد ؤ. ?يا ?پلانی څو کاله د کابينې وزير ؤ. ?د پښتو خوند، اساني او هونر په دې کي دئ، چي ډېري لويې پرېړي په يوه ټکي کي بيانوي. دلته هم ګورو، چي په مخکنييو درو پښتو جوملو کي د ?ؤ ?ټکی په يوازي سر د هندي او اردو ژبو د درو ټکو (پاته سوی دئ) جواب وايي.
که څوک په ژبه کي، د يوه معقول او منطقي دليل له مخي يو نيم پردي ټکي کاروي، دا څه لوی عيب او نه بخښوونکې ګونا نه ده؛ مثلاً که د کوزي خوا پښتانه د ?ولسي جرګې ?پر ځای د ?قومي اسمبلې ?، د ?مشرانو جرګې ?پر ځای د ?سينيټ ?، د ?غړي ?پر ځای د ?ممبر ? ټکي استعمالوي، دا ډېره د اندېښنې وړ خبره نه ده (که څه هم بايد تر وسه وسه کوښښ وسي، چي تر اشد ضرورت ها خوا په پښتو کي د پردو ټکو جدي مخه ونيوله سي)؛ ځکه ټولي ژبي د ټولنيز ژوند د اړتياوو له امله، په يوه ډول د ډولونو د نورو ژبو کليمې، ترکيبونه او اصطلاحات اخلي. ځيني ټکي او ترکيبونه د يوه هيواد د ملي ټرمينالوژي يوه برخه وي، چي د هغه هيواد په جغرافيايي حدودو کي يې د هري ژبي ويوونکي بايد په خوښی سره ومني. تر دې استثناً چي تېر سو که يو پردی ترکيب، په خپله اصلي يا ژباړل سوې بڼه، زموږ په ژبه کي د سليم ذوق، اسانی او سادګی د اصولو پر خلاف وي، نو هلته بايد د داسي ناوړه ترکيبونو جدي مخه ونيوله سي، چي پر پردي توب سربېره زموږ د ژبي اصــــــيل جوړښت ورانوي.

-تر سره سوی دئ

دا ناوړه ترکيب هم د ?صورت نيولئ د ئ ?په شان، له پارسي څخه پښتو ته لاره موندلې ده. په پارسي کي وايي: ?فلان امر توسط فلان شخص انجام يافـته است. ?ځينو پښتو ژباړونکو دا جومله داسي ژباړلې ده: ?پلانی کار د پلاني کس له خوا تر سره سوی دئ. ?يا ?پلانی کار پلاني ترسره کړی د ئ. ?په دې دوو جوملو کي د ?تر سره ?ترکيب له پښتو ژبي او پښتني دود سره هيڅ سمون نه لري . زموږ خلګ وايي: ?پلاني، هغه کار کړی د ئ. ?، ?هغه کار پلاني کړی د ئ. ?،?دا د پلاني کار دئ. ?يا ?دا د پلاني له لاسه د ئ. ?که څوک په دغه راز جوملو کي، د پارسي پر پله ګام ږدي او هر ومرو په جومله کي د ?تر سره ?ترکيب ګډوي، نو ښايي دا پوښتنه ځني وسي چي ولي د ?تر سره ? پر ځای ?تر پايه ?نه وايي ?ځکه په پارسي کي هم د ?انجام ?يا ?پايان ?ټکی کار سوی د ئ. په داسي حال کي، چي ?سر ?د پيل يا آغاز په مفهوم د ئ.
حقيقت دا دئ، چي دلته ?تر سره ?يا ?تر پايه ?دواړه پښتو ته د ناوړه ترجمې رنګ ورکوي؛ او له هر ډول پښتني جوهره يې بې برخي کوي. پښتو د زياتره پردو ټکو او ترکيبونو پر ځای خپل سوچه، خواږه او اسانه ترکيبونه لري. د خپلو ساده، اسانه او په زړه پورو عبارتونو پر ځای د نورو ژبو د ناوړه ترکيبونو کاروَنه داسي مانا لري، لکه څوک چي له وربښمين ټوکر سره د بوری يا کرباس ټوټه پيوند کړي؛ يا بالعکس د بوری يا کرباس له ټوټې سره د وربښمين ټوکر يوه ټوټه وګندي . دا دواړي ټوټې د ځرنګوالي له اړخه ډېر توپير لري؛ نو ځکه ځنګ پر ځنګ ښه نه ايسي .

-سرته رسولئ يا پای ته رسولئ دئ

د ناوړو ترکيبونو په لړ کي، نن سبا دوه نور داسي عبارتونه هم خورا ډېر کارېږي، چي د پښتو ژبي او ادب له سپېڅلي طبيعت سره سمون نه لري. دا دوه ترکيبونه هم له پارسي څخه پښتو ته راغلي دي؛ مثلاً په پارسي کي وايي: ?فلانی تحصيلاتش را در رشتهٔ تاريخ انجام داده است. ?يا ?فلانی تحصيلاتش را در رشتهٔ تاريخ بسر رسانيده است. ?ځينو پښتو ژورناليستانو او ليکوالو د ?انجام داده است ? يا ?بسر رسانيده است ?پارسي ترکيبونه په پښتو کي د ?پای ته رسولي دي ?يا ?سرته رسولي دي ?په بڼو ژباړلي دي. ځيني ژورناليستان او ليکوال د? سرته رسول ?او ځيني نور د ?پای ته رسول ?عبارت غوره ګڼي. حقيقت دا د ئ، چي سر او پای د يوه جسم دوې مخالفي يا متضادي برخي دي. د يوه مقصد له پاره د دوو متضادو ټکو (سر او پای) کارول نه منطقاً سم برېښي؛ او نه هم په پښتو کي ژوري ريښي. ښه خودا ده، چي و وايو: ?پلاني په تاريخ کي زده کړي، بشپړي کړي دي. ?يا په لنډ ډول: ?پلاني په تاريخ کي زده کړي، کړي دي. ?په لومړی جومله کي د ?بشپړ ?ټکی له يوې خوا د سر او پای دواړو ماناوي افاده کوي؛ او له بلي خوا د پښتو ژبي له دود او دستور سره پوره

برابري لري. د دغو دلايلو پر بنسټ، دا جوملې غوره او آن سمې نه دي، چې و وايو ? : پلاني خپلې زده کړې تر سره کړې دي. ? يا ? پلاني خپلې زده کړې پای ته رسولې دي ? . او داسې نور.

-پلانی جنايتکار ده، پلانی قاتل ده

له ځينو ژورناليستانو او ليکوالو څخه هم اروېدل کيږي، چې د نارينه (مذکر) فاعل له پاره د ښځينه فاعل صيغه کاروي، د مثال په ډول که ووايو، چې احمد ښوونکی ده. په حقيقت کې مو احمد (نارينه) په ښځه واړوه. بايد وويل سي ? : احمد ښوونکی دئ. ? د پښتو ګرامر له مخې، که د جوملې فاعل نارينه (مذکر) وي، بايد فعل هم نارينه بڼه ولري. د دې پر خلاف که د جوملې فاعل ښځينه (مؤنث) وي، نو د جوملې فعل هم بايد له فاعل سره سم ښځينه صيغه ولري. په دې ډول بايد تل ووايو ? : پلانی جنايکار دئ. ? يا ? پلانی قاتل دئ. ? ځکه د جوملې فاعل (د جنايت يا قتل کوونکی) نارينه دئ. بالعکس د ? ده ? فعل بايد له تل ښځينه (مؤنث) فاعل سره استعمال سي؛ لکه: ? هوسۍ ښايسته ده. ?، ? غوا لنګه ده. ? او داسې نور

-دوه ورځې، دوه مياشتې، دوه ښځې، دوه رمې، دوه ورځپاڼې . . .

د پښتو په ځينو لهجو کې، له ښځينه نومونو سره د نارينه نومونو د جمعي صيغې کاروي، چې سم کار نه دئ؛ د مثال په توګه د ? نجلۍ ?، ? کښتۍ ?، ? خونه ? او داسې نورو ټکي ښځينه نومونه دي، چې د جمعي په حالت کې يې بايد هرومرو د ښځينه جمعي صيغه کار سي؛ لکه: دوې نجونې، دوې کښتۍ، درې خونې، دوې رمې او داسې نور. د ? دوه ? عدد بايد له نارينه نوم سره استعمال سي؛ لکه دوه سړي، دوه ښوونکي، دوه ډاکټران، دوه کورونه او داسې نور. د همدې قاعدې پر بنسټ، ، دوه ورځپاڼې، دوه جوملې، دوه ښځې، دوه مياشتې، دوه ورځې، دوه دقيقې، دوه ثانيې سم نه دي. سمه بڼه يې داسې ده: دوې ورځپاڼې، ، دوې جوملې، دوې ښځې، دوې مياشتې، دوې ورځې، دوې دقيقې، دوې ثانيې او داسې نور

-احمد زموږ خپلوان دئ، موږ غريبانان يو ، ډېر خلق راغلئ دئ، په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دئ

-احمد زموږ خپلوان دئ، موږ غريبانان يو ، ډېر خلق راغلئ دئ، په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دئ

د پښتو په ځينو لهجو کې، کله کله له يکړ (مفرد) نوم سره د جمعي صيغه راوړي، چې سم نه دئ؛ د مثال په ډول ويل کيږي ? : احمد زموږ خپلوان دئ. ? لکه څنګه چې ګورو د جوملې فاعل (احمد) يکړ يا مفرد دئ؛ خو د هغه له پاره د جمعي صيغه (خپلوان) کار سوې ده. د دې جوملې سمه بڼه داسې ده ? : احمد زموږ خپل دئ. ? کله کله د دې دود پر خلاف، په جوملې کې د جمعي له پاره د يکړ فاعل د فعل صيغه کاروي؛ لکه: ? ډېر خلق راغلئ دئ. ? لکه څنګه چې پوهېږو خلق يا خلګ/ خلک، جرګه، پوځ، لښکر، رمه، کميسيون، هيئت، بورډ او داسې نور هغه ډله ييز يا کولکټيفي نومونه دي، چې له خپل يوازيتوب سره سره، پر ډېرو کسانو دلالت کوي. د دغه راز نومونو له پاره بايد خامخا فعل د جمعي بڼه ولري؛ لکه: غونډې ته ډېر خلق) خلګ/ خلک) راغلي وه. ? په دې ډول دا جوملې، چې وايي: ? په دې دوکان کې ډېر ځيزونه شته دئ. ?، ? په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه شته دئ. ? او داسې نور سمې نه دي. بايد په لنډه او اسانه بڼه وويل سي: ? په دې دوکان کې ډېر ځيزونه يا شيان سته. ?، ? په دې کتابتون کې ډېر ښکلي کتابونه سته. ? ځيني وختونه د ? جمع الجمع ? صيغې هم په پښتو محاورو او ليکنو کې تر سترګو کيږي؛ مثلاً وايي: ? موږ غريبانان يو. ? دلته د ? غريبانان ? ټکی د جمع الجمعي (هغه حالت، چې يو نوم دوه پلا جمع سوی وي) بڼه لري. د جوملې سمه بڼه بايد داسې وي: ? موږ غريبان يو ? . ځکه غريبان د غريب د جمعي حالت دئ؛ او دوهم ځل جمع کولو ته يې هيڅ اړتيا نسته.

-تر غور لاندې نيول، تر بحث لاندې نيول، تر محاکمې لاندې نيول، تر ازمايښت يا ازموينې لاندې نيول

-تر غور لاندې نيول، تر بحث لاندې نيول، تر محاکمې لاندې نيول، تر ازمايښت يا ازموينې لاندې نيول

دا او د دوی په شان نور ترکيبونه هم د پارسي متنونو د ترجمې په لړ کې، پښتو محاورو او ليکنو ته ننوتي دي. په پارسي کې وايي ? : فلان مسأله را مورد غور و بررسی قرار می دهيم. ? يا ? فلان پيشنهاد را مورد بحث و مداقه قرار می دهيم. ? دا چې دا پارسي جوملې څونه د پارسي ژبې له ورځنيو محاورو او مکالمو سره ورته والی لري، زموږ د دې ليکنې موضوع نه ده؛ خو ? تر غور لاندې نيول ?، ? تر بحث لاندې نيول ? او داسې نور په هيڅ وجه پښتو روح نه لري. پښتانه په خپلو کلو او پټو کې دا جوملې داسې وايي: ? پر پلانۍ خبره به غور وکوو/ وکړو ? . ، ? پلانۍ خبره وڅېړو. ? يا ? په دې اړه به خبرې وکوو/ وکړو. ? او داسې نور. ? تر محاکمې لاندې نيول ?، ? تر ازمايښت يا

ازمويني لاندي نيول ؟ او داسي نور ناوړه ترکيبونه هم د پښتو په اصيلو محاورو کي جال نه دي. دا پردي او بدذوقه ترکيبونه هم   د بې خبره کسانو له خوا د پردو عبارتونو د ټکي په ټکي ترجمې له لاري پښتو ته راغلي   دي. ځيني خو لا د ؟ محاکمې ؟ او ؟ محکمې ؟ تر منځ هم هيڅ توپير نه کوي. په داسي   حال کي، چي دا دوه بېل حقوقي اصطلاحات دي؛ او کاملاً جلا ماناوي لري. محاکمه) /ʹam a k āḥ u m / د ميم په پېښ او د کاف په زوَر) هغه عربي ټکی د ئ، چي په محکمه کي يو پر بل باندي د دعوې کولو په مانا د ئ، چي په انګرېزي کي يې ,trial? hearing ?او په ايراني پارسي کي يې ؟ دادرسی ؟ بولي (عميد   ۳ : ۲۱۸۸) ؛ خو محکمه) /ʹam a k ḥ a m / د ميم په زوَر) هغه حقوقي مؤسسه يا اداره ده، چي د خلګو د بېلابېلو دعوو   يا شخړو په اړه پرېکړې کوي. په انګرېزي کي يې ؟ court ؟ ، په ايراني پارسي کي يې ؟ دادګاه ؟ او په ځينو هندي الاصله ژبو کي يې ؟ عدالت ؟ بولي. په دې ډول دا خبره سمه   نه ده، چي وايي: ؟ پلانی محکمه کيږي. ؟ د دې جوملې سمه او دقيقه بڼه داسي ده ؟ : پلانی محاکمه کيږي. ؟ ياني د پلاني د تور په اړه حکم کيږي

-تر پوښښ لاندي راغلئ د ئ

ايرانيان او د هغو په پيروۍ زموږ پارسي ژبي ژورناليستان او   ليکوال ، اوس د تلويزيوني او راديويي خپرونو په اړه، يو نوی ترکيب کاروي، چي د پښتو ژبي او ادب په سپېڅلي جوړښت کي هيڅ ځای نه لري. دا نوی ترکيب د ؟ تحت پوشش قرار داده است ؟ په ډول کارېږي؛ د مثال په توګه وايي: ؟ تلويويزون آريانا ، سه ولايت ديګر را تحت پوشش خود قرار داده است. ؟ په پښتو کي زموږ پېښه ګر ژورناليستان، ژباړونکي او ليکوال دا جومله ټکی په ټکی ژباړي؛ او داسي وايي: ؟ آريانا تلويزيون،   نور دري ولايتونه تر خپل پوښښ لاندي راوستي دي ؟

.

په پښتو کي د ؟ پوښښ ؟ ټکی د   چت، طبقې، منزل، پوړ او داسي نورو په مانا د   ئ؛ مثلاً پښتانه وايي: ؟ د هغه ودانۍ   پوښښ کمزوری دئ. ؟ يا ؟ دا ودانۍ لس پوښښه لري. ؟، چي په لومړۍ جومله کي د چت او   په دوهمه جومله کي د پوړ، منزل يا طبقې (په انګرېزي کي   , row, layer storey, stage, floor, tier, levelو داسي نورو) په مانا کار سوی د   ئ. د پښتو په دغه راز   جوملو کي د ؟ پوښښ ؟ د ټکي کاروَنه، په ړندو سترګو د پارسي ژبي د سمو او ناسمو   ترکيبونه پېښې دي. که مخکنۍ پارسي جومله په اسانه او روانه پښتو واړوو، داسي بڼه به يې غوره ګڼله کيږي: ؟ آريانا تلويزيون په نورو درو ولايتونو کي خپروني پيل کړي دي ؟ . يا ؟ د آريانا تلويزيون خپروني، اوس په نورو درو ولايتونو کي ليدلي کيږي ؟ . ځکه دغه راز جوملې به هم د ويلو او مانا له اړخه اسانه وي؛ او هم به په هغو کي د بلي ژبي بې خونده او ناوړه اغېزه نه وي نغښتې .

-له پلاني شخه ملاتړ کوو ، له پلاني شخه ننګه کوو يا له پلاني سره ملاتړ/ دفاع کوو

دا خو بې خونده ترکيبونه هم له پارسي شخه په پښتو ګډ سوي دي . په پارسي کي وايي: ؟ از فلان شخص حمايت مى کنيم. ؟ يا از فلان کار دفاع مى کنيم ؟ . په دې ډول په پښتو کي: ؟ له پلاني شخه ملاتړ/ ننګه کوو. ؟ يا ؟ د پلاني کار   دفاع کوو. ؟ د پارسي ترکيبونو هو به هو ترجمه ده. ښه به داوي، چي وو ايو: ؟ د   پلاني ملاتړ کوو. ؟، ؟ د پلاني ننګه کوو. ؟، ؟ د پلاني تر شا ولاړ يوو. ؟، د   پلاني پر خوا يوو. ؟، د پلاني په پره کي يوو. ؟، ؟ د پلاني دفاع کوو. ؟ او داسي   نور. د ؟ شخه ؟ او ؟ سره ؟ ټکي له ملاتړ سره کاملاً اضافي دي؛ او دغو جوملو ته کورټ پردی رنګ ورکوي. د ؟ شخه ؟ ټکی په ځينو نورو جوملو کي هم بې ځايه او اضافي بڼه لري؛ لکه: ؟ له کابل شخه تر کندهار پوري ؟، ؟ له سهار شخه تر ماښام پوري ؟ که دا جوملې په دې ډول وليکو: ؟ د کابله / له کابله تر کندهاره ؟ ، يا ؟ د سهاره/ له   سهاره تر ماښامه ؟ نه د جوملې په مانا کي بدلون راځي؛ او نه هم بې ځايه اوږديږي . په حقيقت کي لويه جومله په داسي کوچنۍ جومله اوښتې ده، چي هم ساده ده، هم اسانه .

-له علاج شخه/ ځنی عاجز د ئ، له توان شخه/ ځنی وتلئ د ئ

د مخکني ناوړه ترکيب په څېر، د ځينو ليکوالو او ژورناليستانو په ليکلې پښتو کي، کله کله داسي جوملې تر سترګو کيږي، چي د ټکي په ټکي ترجمې رنګ او جوله له ورايه پکښې ځرګنده وي؛ مثلاً ويل کيږي: ؟ ډاکټر يې له علاج شخه عاجز د ئ؟. ، ؟پلانی کار يې له توان شخه وتلئ د ئ. ؟ يا ؟ پلانی له کور شخه وتلئ د ئ. ؟ او داسي نور. د پښتو په ختيزه لهجه کي، زياتره د ؟ شخه ؟ پر ځای د ؟ ځنې ؟ ټکي کاروي؛ او نوره ټوله جومله په هماغه بڼه وايي. په داسي جوملو کي د ؟ شخه ؟ ترکيب د پارسي   ژبي د ؟ از ؟ هو به هو ژباړه ده، چي له پښتو ژبي او پښتنې جوهر سره هيڅ برابري نه لري؛ ځکه په پارسي کي وايي: ؟ داکتر از علاجش عاجز است. ؟، ؟ فلان کار از توانش   بيرون است. ؟ يا ؟ فلانی از خانه برامده است   ؟   .

په پښتو کي د داسي جوملو له پاره د ؟ شخه ؟ يا ؟ ځنې ؟ ټکو ته هيڅ اړتيا نسته؛ د مثال په توګه که و ويل سي   ؟ : ډاکټر يې له علاجه عاجز

دئ.؟ ؟ طبيب يې علاج نه سي کولای. ؟، ؟ د پلاني کار توان يا وس نه لري. ؟، ؟ پلانی د کوره / له کوره وتلئ د ئ. ؟ يا ؟ پلانی په کور کي نسته. ؟ او داسي نور گرده داسي جوملي دي، چي د پښتو اصلي ويوونکي يې په خپلو خبرو او مکالمو کي وايي؛ او د بلي ژبي له هر ډول ناوړه اغېزي څخه ژغورلي دي.

-تر معالجې يا درملني لاندي دئ

د مشهورو تېروتنو په لړ کي يو هم دا ترکيب د ئ، چي له پارسي څخه پښتو راغلئ دئ. په پارسي کي ليکل کيږي: ؟ فلانی تحت معالجه قرار دارد. ؟ يا ؟ فلانی تحت تداوی قرار دارد. ؟ د دې جوملو پښتو بڼه کټ مټ د پارسي ترجمه ده. سړی نه پوهېږي، چي ولي بايد ناروغ هرومرو تر معالجې يا درملني لاندي وي؟ که ثوک ووايي ؟ : پلانی پر معالجه يا درملنه پروت د ئ. ؟ نو په جومله کي څه بې خوندي او ګډوډي راځي؟ لکه څنګه چي دا جومله د خلګو په محاورو کي جال نه ده، تر معالجې يا درملني لاندي خبره هم له منطق سره څنګ نه لګوي. زموږ عام خلګ خو په پښتو کي، د داسي مفهومونو د بيان له پاره په روښانه او څرګندو ټکو وايي: ؟ پلانی علاج کوي ؟. يا ؟ پلانی دار درمل کوي. ؟، ؟ پلانی دارو درمل خوري. ؟ او داسي نور. د همدې دلايلو په رڼا کي، ټول هغه ترکيبونه په هيڅ ډول پښتني تومنه نه لري، چي د نورو ژبو په پيروي د لاندي او باندي په شان ټکي له ځانه سره زياتوي؛ مثلاً: تر مطالعې لاندي، تر څېړني لاندي، تر ارزوني لاندي، تر کتني لاندي او داسي نور.

-نوموړی

ځيني ليکوال او ژورناليستان د عربي ژبې د ؟ مزبور ؟، ؟ مذکور ؟ ، ؟ متذکره ؟، او د پارسي ژبې د ؟ ياده شده ؟، ؟ نامبرده ؟ او داسي نورو په څېر کليمې په پښتو کي په ؟ نوموړي ؟ ترجمه کوي؛ مثلاً که څوک په پارسي کي ووايي: ؟ شخص مزبور به جرمش اعتراف نمود. ؟ نو په پښتو کي يې زموږ ځيني ژباړونکي داسي ترجمه کوي: ؟ نوموړي پر خپل جرم اعتراف وکړ. ؟ يا ؟ نوموړي خپل جرم ومانه ؟. د پښتو په لرغونو ادبياتو کي، د ؟ نوموړي ؟ ټکی د نامتو، مشهور، نامدار، نوميالي، نومَوَر، نامي، يا هغه چا په مانا کارسوی د ئ، چي په نېکو او ښو کارونو کي يې نوم وړی وي. د پښتو د عرفاني شاعری ځلانده ستوري - علي محمد مخلص (تر ۱۰۲۹ ق پوري په باوري توګه ژوندی) په يوه بيت کي، د الله سبحانه و تعالی بې مثله ذات ته داسي خطاب کوي :

دا کتاب تا تمام کړی ته دانا، ګويا، نوموړی

زه مظهر د ستا د عِلم ته صاحب د عِلم و رأی يې ! (د علي محمد مخلص د ديوان خطي نسخه)

په دې ډول د نوموړي ؟ ټکی د ياد سوي کس په مانا سم نه د ئ. د ؟ نوموړي ؟ ناسمه مانا په حقيقت کي د ؟ مزبور ؟، ؟ مذکور ؟، ؟ متذکره ؟، ؟ ياده شده ؟، ؟ نامبرده ؟ او داسي نورو ژباړل سوی مفهوم د ئ، چي په پښتو ژبه او ادب کي ځای نه لري. هيڅ پښتون په خپلو ولسي خبرو او محاورو کي نه وايي: ؟ نوموړي پر خپل جرم اعتراف وکړ. ؟ بلکي پښتانه د غايب مفرد شخص له پاره د هغه (که نارينه وي) يا هغې (که ښځينه وي) ضميرونه کاروي. ياني (يعني) وايي: ؟ هغه يا هغې خپل جرم و مانه. ؟ که غايب کسان د جمعي په حالت کي وي، د هغو له پاره په دې ډول د جمعي اشاري ضمير کاروي: ؟ هغوی خپل جرم ومانه. ؟ په دې ډول ګورو، چي په داسي جوملو کي د ؟ هغه ؟ يا ؟ هغې ؟ په استعمال سره د نوموړي (نوم + وړي) له اصلي او منلي مفهوم (نامتو، مشهور، نامدار، نامي، نوميالي، نومَوَر) سره د هر ډول مانوي (معنوي) التباس مخه نيول کيږي.

-خاورو ته سپارل، بخاک سپردن

په پښتو کي د مړي د ؟ خاورو ته سپارلو ؟ اصطلاح هم له پارسي څخه راغلي ده. په پارسي کي عام خلګ اصلاً د دې مقصد له پاره زياتره د ؟ دفن ؟ عربي ټکی کاروي. که څوک سره له هغه هم، په پارسي کي د عربي ؟ دفن ؟ پر ځای د ؟ بخاک سپردن ؟ ټکي وايي، له دې خبري سره هيڅ مخالفت نسته؛ خو زموږ د کلو او بانډو پښتانه هيڅکله ؟ خاورو ته سپارل ؟ نه وايي. زموږ خلګ په لنډ او اسانه ډول وايي: ؟ پلانی مو ښخ کئ/ کړ. ؟ د ښخولو ټکی تر خاورو سپارولو ډېر اسانه، ساده او منطقي د ئ؛ ځکه هر مړی په حقيقت کي تر خاورو لاندي کيږي. د خاورو سپارولو مفهوم څرګند او روښانه نه د ئ ؟ . خاورو ته سپارل ؟ يو مجازي مفهوم د ئ. کېدای سي مړی يا بل شی پر مځکه يا خاورو پروت وي؛ خو ښخ سوی نه وي. داسي خاورو ته سپارل هيڅکله د ښخولو په مانا نه د ئ. د ښخولو په سپېڅلي او سوچه پښتو ټکي کي هيڅ بدي نسته. بايد پردی جعل سوی ټکی د ښخولو پر ځای و نه دروو.

-ټاکل او غوره کول

ځيني ژورنالستان او ليکوال، د ژبې د ؟ سوچه کولو ؟ په هيله هڅه کوي، چې د دوی په ګومان د هري پردۍ کليمې په وړاندي خپله موزونه يا ناموزونه پښتو کليمه دود کړي. په دې کار کي کله کله د دوو نسبتاً بېلو مفهومونو له پاره هم يو ټکی کاروي؛ او په دې ډول د خپلي ژبي لمن تنګوي. له دغه ډول ټکو څخه يو هم د عربي ژبـــي د ؟ انتصـــاب ؟ او ؟ انتخاب ؟ لغتونه دي. لکه څنګه چې پوهېږو ؟ انتخاب ؟ د چاڼ کولو ، غوره کولو يا په سياسي او حقوقي مفهوم د خلګو له منځه د يوه کار له پاره د چا د ټاکلو په مـــانـــا د ئ (عميد ۱: ۲۸۰) . په انګرېزي کي د ؟ انتخاب ؟ له پاره د Choose ؟ او ؟ Elect ټکي کارېږي . د ؟ انتصاب ؟ عربي ټکی د درېدو ، کارکولو ، ګومارلو ، مقرر کولو يا منصوبولو په مفهوم د ئ (عميد ۱: ۲۸۱) چې په انګرېزي کي هغه ته د ؟ Appointment ؟ ټکی کاروي. د دې د دوو ټکو په حقوقي مفهوم کي ډېر توپير سته. موږ نسو کولای د پارلمان وکيل او يوه غير انتخابي کس دواړو ته د ؟ ټاکلو ؟ ټکی استعمال کړو ؛ ځکه د پارلمان وکيل اصولاً د خلګو له خوا غوره کېږي؛ او نور غېر انتخابي کارکوونکي لکه وزير، معين، رييس، مدير او نور د حکومت له خوا ټاکل کېږي. د دولتي او خصوصي کارکوونکو يا بل هر چا په ؟ ټاکنه ؟ يا ؟ ټاکلو ؟ کي د انتخاب يا غوره کولو حقوقي مانا نه ده نغښتې، په بله ژبه د ؟ ټاکلو ؟ ټکی اصلاً دا خبره نسي بيانولای، چې د پام وړ کس د خلګو په رايه تر مقامه رسېدلئ د ئ که د چارواکو په خوښه ؟ بالعکس د انتخاب او انصاب عربي ټکي له ورايه ښيي، چې ټاکل سوي کسان د خلګو له خوا غوره سوي دي که د چارواکو له خوا. په دې ډول که د دواړو له پاره د ؟ ټاکلو ؟ کليمه کار کړو ، په حقيقت کي مو د انتخاب (د خلګو له خوا په رايو غوره کول (او انتصاب (بې رايي اخيستني تعيين کول يا مقرر کول) تر منځ هيڅ توپير ونه کړ . حال دا چې، د دې دوو ټکو تر منځ په مانا کي لوی فرق سته. په دې ډول ؟ د ټاکنو قانون ؟، ؟ پلانی پر پلاني مقام وټاکل سو ؟ او داسي نوري جوملې د لوستونکي او اورېدونکي په ذهن کي التباس او ګډوډي پيدا کوي. په دې کي هيڅ بدي نسته، چې موږ هم د انتخاباتو دخيله؛ خو ډېره پخوانۍ، مروجه او عامه کليمه په خپله ژبه او ادبياتو کي خوندي کړو . همدا اوس په عربي، پارسي، اردو او ځينو نورو ژبو کي د انتخاب او انتخاباتو ټکي په پراخه توګه کارېږي. موږ هم اړتيا نه لرو ، چې په خلګو کي دا زړې او اشنا کليمې د پرديتوب په ګونا و باسو ؛ او پر ځای يې ستونزمن پښتو ټکي وړاندي کوو . د دې استدلال پر بنسټ دا عامه، اسانه او په زړه پوري ده، چې د ټاکنو د قانون پر ځای د ؟ انتخاباتو قانون ؟ او د ټاکنيزو مبارزو پر ځای انتخاباتي مبارزې/ منډې ترړې و وايو . د منتخب شخص له پاره ؟ غوره سوی استازی ؟ ؟ انتخاب سوی استازی ؟ يا په لنډ ډول ؟ استازی ؟ او د حکومتي واکمنانو له خوا ګومارل سوي کس/ کسانو ته د ؟ ټاکل سوي /ټاکل سوو ؟ يا ؟ ګومارل سوي/ ګومارل سوو ؟ ترکيبونه استعمال کړو . دا ځکه چې انتخاب او انتصاب دوه بېل لغوي او حقوقي مفهومونه دي او بايد سره ګډ نه سي .